

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLÂM AİLE HUKUKUNDA İNSAN ONURUNUN HÜKÜMLERE
ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GAMZE TANRIVER

DANIŞMAN
DOÇ. DR. İSA ATCI

AKSARAY-2025

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLÂM AİLE HUKUKUNDA İNSAN ONURUNUN HÜKÜMLERE ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GAMZE TANRIVER

DANIŞMAN: DOÇ. DR. İSA ATCI

JÜRİ ÜYESİ: DOÇ. Dr. MEHTERHAN FURKANİ

JÜRİ ÜYESİ: DOÇ. DR. İSMAİL BİLGİLİ

AKSARAY 2025

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren(....) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Gamze

Soyadı : TANRIVER

Bölümü : Temel İslâm Bilimleri

İmza :

Teslim tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : İslâm Aile Hukukunda İnsan Onurunun Hükümlere Etkisi

İngilizce Adı: The Impact of Human Dignity on Rulings in Islamic Family Law

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Gamze TANRIVER

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Gamze TANRIVER tarafından hazırlanan “İslâm Aile Hukukunda İnsan Onurunun Hükümlere Etkisi” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından ~~oy birliği~~ / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans / ~~Doktora~~ tezi olarak kabul edilmiştir.

	<u>Kabul</u>	<u>Ret</u>	<u>İmza</u>
Danışman: (Doç. Dr. İsa ATCI) (Temel İslam Bilimleri/ Aksaray Üniv.)	☐	☐	
Üye: (Doç. Dr. Mehterhan FURKANİ) (Temel İslam Bilimleri/ Aksaray Üniv.)	☐	☐	
Üye: (Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ) (Temel İslam Bilimleri/ Necmettin Erbakan Üniv.)	☐	☐	

Tez Savunma Tarihi: 17/01/2025

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Prof. Dr. Aybala ÇAYIR
İmza

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının hazırlanmasında, kıymetli bilgi ve deneyimleriyle her zaman rehberlik eden, bilimsel ve teknik konularda yönlendirmeleriyle önemli katkılar sağlayan danışman hocam Doç. Dr. İsa Atcı'ya ve tezimin değerlendirme sürecinde değerli katkılarından dolayı jüri üyelerine en derin şükranlarımı sunuyorum.

Eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen, her zaman yanımda bulunarak fedakârlıklarıyla beni güçlü kılan sevgili annem Fatma Kaygısız ve babam Karabey Kaygısız'a sonsuz minnettarım. Kız çocuklarının okutulmadığı ücra bir köyde bana bu kapıyı açan değerli ablalarım Sultan Özyetimoğlu ve Tuğba Kaygısız'a en içten duygularıyla teşekkür ederim. Ayrıca, hayatımın her anında yanımda olan, anlayışı ve sevgisiyle beni destekleyen kıymetli eşim Sercan Tanrıver'e; gönül huzurum ve en büyük mutluluk kaynağım olan sevgili kızlarım Asya ve Ahsen Tanrıver'e teşekkürü bir borç bilirim.

Bu süreçte daima yanımda olarak desteklerini hissettiren kıymetli kayınvalidem Yeter Tanrıver ve kayınbabam Ali Tanrıver'e de gönülden teşekkür ederim.

Gamze TANRIVER

ÖZET

Aile, İslâm toplumunda toplumsal düzenin temel taşı olarak kabul edilmiştir. Eşler arasındaki sevgi, merhamet ve adalet ilkeleri, bireylerin onurunu korumada kritik bir rol oynamaktadır. Aynı şekilde çocukların haklarının korunması, onların eğitim ve terbiyesine yönelik hükümlerin detaylı bir şekilde ele alınması, İslâm hukukunun insan onuruna verdiği değerin somut göstergelerindendir. İslâm hukuku, insan onurunu yaratılıştan itibaren kutsal bir değer olarak kabul etmekte ve bunu hukuki düzenlemelerle koruma altına almaktadır. Kur'an ve Sünnet'in rehberliğinde, bireylerin iradesine saygı, eşlerin hak ve sorumluluklarının dengesi, nafaka ve mehir gibi düzenlemelerle ekonomik güvence sağlama gibi konular, insan onurunun korunmasını amaçlamaktadır. Özellikle evlilik akdinin karşılıklı rızaya dayanması, bireyin haklarına saygıyı ifade ederken; boşanma sürecinde getirilen kurallar, tarafların maddi ve manevi olarak korunmasını hedefler.

Sonuç olarak, İslâm aile hukuku, insan onurunu koruma ilkesini merkeze alarak aile birliğini sağlam bir temele oturtmakta ve bireylerin haklarını adalet ve merhamet ekseninde korumaktadır. Bu çerçevede, insan onuruna verilen önem, İslâm hukukunun toplumsal düzeni ve bireysel hakları nasıl şekillendirdiğini göstermektedir. Bu çalışma, İslâm aile hukukunda insan onurunun korunmasının ne ölçüde dikkate alındığını incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, İslâm hukuku çerçevesinde insan onurunun, hukuki ve ahlaki hükümlerdeki yansımalarını ortaya koymaktır. Çalışmada, insan onuru kavramının İslâmi perspektifte nasıl ele alındığı, evlilik öncesi süreçten başlayarak evlilik akdi, evlilik süreci ve boşanma sonrası aşamalarda incelenmiştir. Araştırma, klasik İslâm hukuku kaynakları ve çağdaş çalışmaları bir araya getirerek, İslâm aile hukukunun insan hakları ile uyumlu yapısını değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler : Fıkıh, İnsan Onuru, İslâm Aile Hukuku, Nikâh Akdi, Adalet, Merhamet.

Sayfa Adedi : 133

Yazar : Gamze TANRIVER

Danışman : Doç. Dr. İsa ATCI

ABSTRACT

The family is considered the cornerstone of societal order in Islam. Principles of love, mercy, and justice between spouses play a critical role in preserving the dignity of individuals. Similarly, safeguarding children's rights and addressing their education and upbringing in detail demonstrate the value Islam places on human dignity. Islamic law regards human dignity as a sacred value granted at creation and protects it through legal regulations. Under the guidance of the Qur'an and Sunnah, aspects such as respect for individual autonomy, a balance of rights and responsibilities between spouses, and financial provisions like dowry and maintenance aim to safeguard human dignity. Notably, the requirement of mutual consent in marriage highlights respect for individuals' rights, while divorce-related regulations ensure the material and moral protection of both parties.

In conclusion, Islamic family law prioritizes the principle of preserving human dignity, establishing a solid foundation for family unity while ensuring fairness and compassion in protecting individual rights. The emphasis on human dignity reflects how Islamic law shapes social order and individual rights in a balanced and just manner. This study examines the extent to which human dignity is considered in Islamic family law. The primary aim of the research is to highlight how human dignity is reflected in the legal and ethical provisions within the framework of Islamic law. The study explores the concept of human dignity in the Islamic perspective, focusing on its role from pre-marriage arrangements to the marriage contract, marital life, and post-divorce phases. The study combines classical Islamic legal sources and contemporary research to evaluate how Islamic family law aligns with human rights principles.

Keywords : Fiqh, Human Dignity, Islamic Family Law, Marriage Contract, Justice, Compassion.
Number of Pages : 133
Author : Gamze TANRIVER
Supervisor : Doç. Dr. İsa ATCI

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	4
1.1. İnsan Onuru Kavramı.....	4
1.2. İnsan Onuru Anlamına Gelen Kavramlar	7
1.2.1. Şeref (شرف).....	7
1.2.2. Haysiyet (حيثيت).....	8
1.2.3. Irz (عرض).....	8
1.2.4. İzzet (تزع).....	9
1.2.5. Tekrîm (تكریم).....	9
1.2.6. Takvîm (تقويم).....	10
1.3. İnsan Onuru Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi	11
1.3.1. Antik Yunan Medeniyeti ve Roma Hukuku	12
1.3.2. Eski Türk Hukuku.....	13
1.3.3. Sâsânî Hukuku	14
1.3.4. Yahudilik Hukuku.....	14
1.3.5. Hristiyanlık Hukuku.....	16
1.3.6. Cahiliye Hukuku	17
1.3.7. Türk Medeni Hukuku	18
1.3.8. İslâm Hukuku	19
İKİNCİ BÖLÜM.....	20
İNSAN ONURU DÜŞÜNCESİNİN İSLÂM AİLE HUKUKUNA DAİR HÜKÜMLERE YANSIMASI.....	20
2.1. Aile Kavramının Tanımı, Ailenin Önemi ve Toplumdaki Yeri	23
2.1.1. Aile Kavramının Tanımı	23

2.1.2. Ailenin Önemi	25
2.1.3. Ailenin Toplumdaki Yeri	28
2.2. Nikâh Akdi ve Hukuki Sonuçları Bağlamında İnsan Onuru Düşüncesi	29
2.2.1. Akit Öncesi	30
2.2.1.1. Görüşme	30
2.2.1.2. Nişanlanma	31
2.2.2. Evlenme Ehliyeti	36
2.2.2.1. Eksik Ehliyetliler	37
2.2.2.2. Akıl Hastalarının Evlenmesi	40
2.2.2.3. Tam Ehliyetlilerin Evlenmesi	41
2.2.3. Taraflar Arasında Denklik/Kefâet	45
2.2.4. Evlenme Engelleri	51
2.2.4.1. Sürekli Evlenme Engelleri	51
2.2.4.1.1. Nesep Hısımlığı (Kan Bağı Sebebiyle Oluşan Hısımlık)	51
2.2.4.1.2. Sihri Hısımlık (Evlilik Yoluyla Oluşan Hısımlık)	52
2.2.4.1.3. Süt Hısımlığı (Süt Emme Yoluyla Oluşan Hısımlık)	53
2.2.4.2. Geçici Evlenme Engelleri	54
2.2.4.2.1. Din Ayrılığı	54
2.2.4.2.2. Üç Talâk Engeli	55
2.2.4.2.3. İddet Süresi	56
2.2.4.2.4. Kadının Evli Olması	56
2.2.4.2.5. Eşinin Hısımlığı (Musâhere)	57
2.2.5. Nikâh Akdi	57
2.2.5.1 Nikâh Akdinin Unsurları	58
2.2.5.2. Nikâh Akdinin Şartları	59
2.2.5.3. Nikâhta Vekâlet	62
2.2.6. Nikâh Akdinin Çeşitleri	63
2.2.6.1. Sahih Nikâh Akdi	64
2.2.6.2. Fasid Nikâh Akdi	65
2.2.6.3. Batıl Nikâh Akdi	67
2.2.6.4. Mevkuf ve Gayri Lazım Nikâh Akdi	67
2.2.7. Nikâh Akdinin Sonuçları	69
2.2.7.1. Mehir	69
2.2.7.1.1. Mehrin Miktarı	71

2.2.7.1.2. Mehrin Çeşitleri ve Ödeme Şekilleri	72
2.2.7.1.3. Mehrin Sübutu ve Düşmesi.....	73
2.2.7.1.4. Mehirsiz Nikâhın Hükümü	74
2.2.7.2. Nafaka	75
2.2.7.2.1. Nafakanın Tarifi ve Dayanağı.....	75
2.2.7.2.2. Nafakanın Kapsamı	77
2.2.7.2.3. Nafakanın Şartları ve Düşmesi	79
2.2.8. Doğum ve Neticeleri.....	82
2.2.8.1. Çocuğun Nesebi.....	82
2.2.8.1.1. Nesebin Sabit Olma Nedenleri.....	83
2.2.8.1.2. Nesebi İspat Yolları.....	84
2.2.8.2. Çocuğun Emzirilmesi (Rada‘)	85
2.2.8.3. Çocuğun Nafakası.....	88
2.2.8.4. Çocuğun Bakım ve Terbiyesi (Hidâne).....	89
2.2.8.4.1. Hidâne Hakkı	89
2.2.8.4.2. Hidâne Ehliyeti ve Şartları.....	91
2.2.8.4.3. Hidâne Süresi	91
2.2.9. Evliliğin Sona Ermesi ve Sonuçları.....	92
2.2.9.1. Boşama (Talâk).....	93
2.2.9.1.1. Boşama Yetkisi	94
2.2.9.1.2. Boşama Ehliyeti	97
2.2.9.1.3. Boşama Çeşitleri	100
2.2.9.2. İddet.....	107
2.2.9.2.1. İddetin Çeşitleri.....	108
2.2.9.2.2. İddetin Hukuki Sonuçları.....	109
SONUÇ	111
KAYNAKÇA.....	113
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	120

KISALTMALAR

b.	: Bin
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DiYK.	: Din İşleri Yüksek Kurulu
s.a.s.	: Sallallahu aleyhi ve sellem
H.z.	: Hazreti
m.	: Madde
nşr.	: Neşreden
r.a.	: Radıyallanu anı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: tercüme, tercüme eden
TMK	: Türk Medeni Kanunu
ty.	: Basım tarihi yok
vb.	: ve benzeri
vs.	: ve saire

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu

Yüce yaratıcı insanı muntazam özelliklerle var edip onu dünyaya hâkim varlık olarak göndermiştir. Bu hâkimiyet insanın dünyaya ve diğer varlıklara hükmetmesinden ziyade onlardan nasıl faydalanılacağını öğrenip onlara vakıf olmasıyla anlam kazanacaktır. Şari'nin yeryüzüne halife olarak gönderdiği insan yine Şari'nin belirlediği belli kurallar hududunda yaşarken başkalarının da hudutlarına itinayla saygı gösterecektir. Böylelikle hem kendi haysiyetini korumuş hem de başkalarının onurunu korumuş olacaktır.

İslâm aile hukukuna hâkim bazı ilkeler bulunmaktadır. Yüce Yaratıcı aile hukuku hükümlerini vahiyle belirlemiş bu alanı ayrıntılı bir şekilde Kur'an ve Sünnetle detaylandırmıştır. Evlilik hayatını çevreleyen bu ilkelerden birisi de insan onurunun korunmasıdır. Farklı birçok ilim dalı insanın saygınlığını ele almış, farklı yönleriyle değerlendirmiştir. Çalışmamızda Şâri' veya müctehidlerin aile hukuku ile alakalı konularda tesis ettikleri hükümlerde insan onurunu gözetip gözetmediklerini veya hangi ölçüde gözettiklerini tespit etmeye çalışacağız.

Araştırmanın Kapsamı

İnsan onuru kavramı, kapsamlı ve çok boyutlu bir içeriğe sahiptir. Bu çalışmada, kavramın yalnızca İslâm aile hukuku çerçevesinde ele alınarak hükümlerin oluşturulmasında insan onurunun ne ölçüde dikkate alındığı incelenecektir. Çalışmamıza başlarken insan onuru kavramının tanımını yaparak, bu kavramın tarihsel arka planına bakmaya çalışacağız. Bu bağlamda İslâm'ın insan onuruna ve haysiyetine ne denli değer verdiği meselesini aile hukuku hükümleri çerçevesinde ele alacağız.

İnsan hayatını her yönüyle kuşatan fıkıh ilminde insan onurunun birçok açıdan korunduğunu görebiliriz. Fakat araştırmamızın kapsamını çok fazla genişletmemek açısından biz yalnızca aile hukuku bölümünde değerlendirmelerde bulunacağız.

Araştırmanın Amacı

Ele alınan bu çalışma, aile hukuku hükümleri belirlenirken temelde insan onurunun bizzat Şâri‘ tarafından korunduğunu göstermeyi amaçlamaktadır. İnsanın insanla, insanın toplumla ve bizatihi insanın Yaratıcı ile ilişkilerinde en temelde insan olmasının kutsiyeti yatmaktadır. Bu kutsiyet, İslâm aile hukukunda naslar ve içtihatlar yoluyla muhafaza edilmiştir. Nitekim evlilik, boşanma, nafaka, mehir, velayet ve mal paylaşımı gibi konulara ilişkin hükümler, bireylerin hak ve sorumluluklarını dengeli bir şekilde belirleyerek insan onurunun korunmasını esas almıştır. Nikâh akdinin karşılıklı rızaya dayanması, eşlerin birbirine karşı iyi muamele yükümlülüğü, boşanma halinde tarafların zarar görmemesi için iddet, mut’a ve nafaka gibi düzenlemelerin getirilmesi, çocukların velayet hakkının onların maslahatı gözetilerek tayin edilmesi gibi hükümler, aile içi ilişkilerde adalet ve hakkaniyetin sağlanmasını hedeflemektedir. Böylece İslâm aile hukuku, bireylerin onurunu koruyan ve sosyal düzeni adalet temelinde inşa eden bir yapıya sahiptir. Bu çalışmada insan onuru kavramının yanı sıra şeref, izzet, haysiyet gibi aynı anlama gelen kavramlar tanımlanmaya çalışılmıştır. Araştırmada gerek görüldüğünde yer yer modern hukukun tanım ve kaynaklarından da faydalanılmıştır.

Çalışmamız insan onurunu muhafaza etme düşüncesinin İslâm aile hukukuna dair hükümlere yansımalarını ele almakla çağdaş insan onuru çalışmalarına katkı sunmayı amaçlamaktadır. İslâm’ın aile gibi hassas bir kurumun işleyişine yönelik hükümler tesis ederken insanın saygınlığını ne denli gözettiğini ortaya koyma çabası bu çalışmanın temel amaçlarından birini oluşturmaktadır.

Araştırmanın Kaynakları

Araştırmamızın teorik çerçevesi oluşturulurken İslâm hukukunda aileye dair hükümleri analiz eden klasik eserler ve çağdaş çalışmalar bir araya getirilmiştir. Çalışmamızda hükümler Hanefî mezhebi çerçevesinde değerlendirilmiş olup yer yer diğer mezheplerinde görüşlerine yer verilmiştir. Bu bağlamda, İmam Şâfi‘nin el-Ümm, Serahsî’nin el-Mebsût, İbn Kudâme’nin el-Muğnî, İbn Rüşd, Bidâyetü’l-Müctehid ve İmam Mevsilî’nin el-İhtiyâr gibi klasik mezhep kaynakları esas alınmıştır. Bu eserler, mezhep görüşlerinin delillerini ve bu delillerin nasıl bir yöntemle temellendirildiğini anlamada kritik bir öneme sahiptir.

Fıkıh terimlerinin doğru ve bağlama uygun şekilde kullanılabilmesi amacıyla, modern ansiklopedik eserler ve sözlüklerden de yararlanılmıştır. Bu bağlamda, Vehbe Zuhaylî'nin *el-Vecîz* adlı eseri, Hasan Akay'ın *Fıkıh Terimleri Sözlüğü* ve Ömer Nasuhi Bilmen'in *Hukuk-i İslâmiye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* gibi referans kaynaklardan istifade edilmiştir. Ayrıca, konuyla ilgili terimlerin daha geniş bir bağlamda anlaşılabilmesi için Türkiye Diyanet Vakfı tarafından hazırlanan *İslâm Ansiklopedisi*'nden de yararlanılmıştır.

Metodolojik açıdan, çalışmada hem İslâm aile hukukuna yönelik doküman analizi hem de hükümler konusunda karşılaştırmalı analiz yöntemleri kullanılmıştır. Doküman analizinde, İslâm aile hukukuna dair el-Ümm, el-Mebsût, el-Muğnî, el-İhtiyâr ve Bidâyetü'l-Müctehid gibi klasik fıkıh kaynakları temel alınarak ilgili hükümler incelenmiştir. Öncelikle İslâm aile hukukuna ilişkin temel hükümler ele alınmış, bu hükümlerin dayandığı şer'î deliller (Kur'an, Sünnet, icma ve kıyas) tespit edilmiş ve bu delillerin insan onurunu koruma bağlamındaki işlevi analiz edilmiştir. Daha sonra bu hükümler, insan hakları ve insan onuru perspektifinden değerlendirilerek İslâm hukukunun insana verdiği değerin altı çizilmiştir. Böylece hem normatif düzenlemeler hem de bu düzenlemelerin insan onuruna etkileri mukayeseli bir yaklaşımla ortaya konmuştur.

Kur'an ve Sünnet, çalışmanın ana kaynaklarını oluşturmaktadır. Kur'an âyetlerinin ve hadislerin, aile hukukuna dair hükümlerin dayanağı olarak nasıl kullanıldığı ve bu hükümlerin insani değerleri nasıl koruduğu üzerinde durulmuştur. Bunun yanı sıra, günümüz akademik literatüründen, özellikle yüksek lisans ve doktora tezleri ile hakemli dergilerde yayımlanan makalelerden faydalanılmıştır. Kavramsal çerçevenin çiziminde 2019 yılında yüksek lisans tezi olarak Tokat'ta Fadime Aktaş tarafından hazırlanan "İslâm Hukukunda Cezaların İnsan Onuru Üzerindeki Etkisi", 2017'de Zeynep İspir tarafından Ankara'da doktora tezi olarak hazırlanan "İnsan Haklarının Temeli Olarak İnsan Onuru Kavramı", 2023 yılında yüksek lisans tezi olarak Konya'da Necmettin Çetiner tarafından hazırlanan "İnsana Hürmetin Fıkha Etkisi" başlıklı tezlerinden istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde, insan onuru kavramının kökenine inerek, onu tarihsel, etimolojik ve kültürel açılardan ele almayı hedefliyoruz. Kavramların anlam derinliğini ortaya koymak, çalışmamızın temel dayanaklarını güçlendirecektir.

1.1. İnsan Onuru Kavramı

İnsan onuru kavramına geçmeden evvel, 'insan' kelimesinin kökenine ve insanoğlunun doğasına değinmenin, araştırmanın seyri açısından faydalı olacağını düşünmekteyiz.

“İnsan” kelimesi, Arapça kökenli “i-n-s” (ن-ن-س) kökünden türemiştir ve “beşer” ile İnsan kelimesi “insan topluluğu” anlamına gelmektedir. “İns”, hem erkek hem de kadın insan bireylerinin her ferdini kapsayan bir terimdir. Bu kelimeye insî/enesî yahut insân denmektedir.¹ Ayrıca “unutmak” mânasındaki “nesyden” “insiyân” olduğu da nakledilmiştir. Bir diğer anlamı ise “alışmak, uyum sağlamak” olup, Türkçe ’de “ünsiyet” olarak kullanılmaktadır.² Zira insan topluluk halinde yaşayan, doğası itibariyle uyumlu bir varlıktır.³

¹ Ebu Nasr İsmail b. Hammad el-Cevherî, *Tacu’l-luğa ve Sıhahu’l-Arabiye*, thk. Ebu Muhammed Abdullah b. Berri el-Makdisi İbn Berri (Beyrut: Dar’ül İhya Turas, ts.), 3/904-906.

² İlhan Kutluer, “İnsan”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/320-323.

³ Musa Bilgiz, *Kur’ân’da İnsanlık Onuru* (Ankara: Fecr Yayınevi, 2012), 21.

Tezimizin ana konusu olan “ onur ” kavramı ise sözlükte; insanın kendisine duyduğu saygı, haysiyet, izzet-i nefis ve şeref, anlamlarına gelmektedir. Ayrıca, başkalarının bir kişiye gösterdiği saygının dayandığı kişisel değer, şeref ve itibar” olarak da tanımlanır.⁴

Türkçe’de “fazilet”, “erdem”, “saygınlık”, “şeref” ve “itibar” gibi kelimelerle ifade edilen “onur” kavramı, İngilizce’de “honor/honour”⁵ ve “dignity”⁶, Almanca ’da ise “würde”⁷ ve “ehre”⁸ kelimeleriyle karşılanmaktadır. Modern Arapça’da ise bu kavram “kerâmet” kelimesi ile ifade edilmektedir. Arapça “mecd”, “şeref” ve “izzet” gibi kelimeler de “onur” anlamına gelmektedir. Nitekim Arapça “kerâmetü’l-insan” kavramı ile belirtilen “insan onuru”, Almanca’ya “menschenwürde” kavramı ile tercüme edilmiştir⁹.

Yaratılış açısından insan onuruna baktığımızda, Allah’ın yarattığı varlıklar içinde en güzel biçimde yaratılanın, olgun, üstün niteliklere sahip ve Allah korkusunun kazandırdığı fazilet duygusuna sahip bir varlık olarak tanımlandığını görürüz.¹⁰ Diğer bir ifadeyle insan, ruh ve bedenden meydana gelen, bu âlemde Allah’ın halifesi olarak kabul edilmektedir.¹¹

Kur’ân’da insan, yaratılışı, mahiyeti ve amacı ile birlikte ele alınmış bir varlıktır. İnsanı var eden Yüce Allah, onun hangi özelliklere sahip olduğunu en iyi bilendir ve bu özellikler kutsal kitapta bildirmektedir. İnsan, Allah’ın bu âlemde halife olarak,¹² ahsen-i takvim¹³ ve mükerrerrem bir sûrette yarattığı,¹⁴ dağların ve yerin kaldıramadığı emaneti yüklediği,¹⁵ kendi

⁴ İsa Atıcı, “İslâm ve Diğer İlâhî Dinlerde Varlık Kategorisinde İnsan Onuru”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (30 Haziran 2022), 216.

⁵ Hamit Atalay (ed.), *İngilizce-Türkçe sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011), 1/1683.

⁶ Atalay, *İngilizce-Türkçe sözlük*, 1/370.

⁷ Karl (F) Stewerwald (ed.), *Türkçe-Almanca ve Almanca Türkçe Longenscheidt cep sözlüğü* (Berlin: Langenscheidt, 1966), 675.

⁸ Stewerwald, *Türkçe-Almanca ve Almanca Türkçe Longenscheidt cep sözlüğü*, 166.

⁹ Hans Wehr, *Arabisch-Deutsch* (Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 1985), 1097.

¹⁰ Hasan Akay (ed.), *İslâmî Terimler Sözlüğü* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2005), 222.

¹¹ *Kur’ân Yolu Meali*, çev. Hayrettin Karaman - Mustafa Çağrı - İbrahim Kâfi Dönmez - Sadrettin Gümüş (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), el-Bakara 2/30.

¹² el-Bakara 2/30.

¹³ et-Tîn 95/4.

¹⁴ el-İsrâ 17/70.

¹⁵ el-Ahzâb 33/72.

ruhundan bir nefha bahşettiği,¹⁶ yerde ve gökte bulunan her şeyi emrine verdiği,¹⁷ kendisini kulluk için halk ettiği¹⁸, “eşref-i mahlûkat” yani onurlu bir varlıktır.¹⁹ İncelenen âyetlerden hareketle insanın saygınlığının yaradılış itibarıyla Rabbi tarafından verildiğini görmekteyiz. Bu saygınlığın korunması da insanın asli görevlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, İslâm hukukunda insan onurunu koruyucu çeşitli hükümler bulunmaktadır. Kul hakkına riayet edilmesi, iftira ve haksız suçlamaların yasaklanması, şahsiyet haklarının korunması gibi düzenlemeler, insan onurunun hukuki düzeyde muhafaza edilmesini sağlamaktadır. Böylece Kur’ân, insan onurunu yalnızca ahlaki bir ilke olarak değil, hukuki ve toplumsal düzenlemelerle de güvence altına almaktadır.²⁰

Onur kavramı, insanın tanımlanışı ve anlaşılma biçimiyle doğrudan bağlantılıdır. İnsan onuru, kişinin yaratılışından gelen özüne atfedilen değer bir yansıması olarak değerlendirilmektedir.²¹ Bireyin ismi, şerefi ve namusu, eşi, dostu, ailesi vs. doğrudan onun onurunu ifade eder ve bunların korunması, özen gösterilmesi gereken temel sorumluluklardandır.

İslâm hukuku, kendi ilke ve hükümlerini belirlerken insan onurunu merkeze alır ve onu hukukun temel değerlerinden biri olarak kabul eder. İslâm’a göre insan, doğuştan gelen onuru ile hukukî özne olup, bu onur mutlak bir korunma hakkına sahiptir. Nasıl ki İslâm, canın muhafazasını temel ilkelerinden biri olarak kabul ediyorsa, aynı şekilde bireyin şerefini ve namusunu korumaya da büyük önem atfetmektedir.²² Bu bağlamda, insan onuru yalnızca temel bir hak olarak değil, aynı zamanda tüm insan haklarının dayandığı asli bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Başka bir ifadeyle, insan onuru, bireyin kendini gerçekleştirme, çevresini ve kendisini şekillendirme, kendi kaderi üzerinde söz sahibi olma

¹⁶ el-Hicr 15/29.

¹⁷ Lokmân 31/20.

¹⁸ ez-Zâriyât 51/56.

¹⁹ el-İsrâ 17/70.

²⁰ Meryem Karataş, *Değerler Eğitimi Açısından Kur’ân’da İnsan Onuru* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 23-28.

²¹ M. Ali Kirman, “Modern Dünyada Bir Değer Olarak İnsan Onuru”, *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru Sempozyumu*, (19-21 Nisan 2013- Konya), (Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 2014), 65-66.

²² Necmettin Nuri Çetiner, *İnsana Hürmetin Fıkha Etkisi* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 9.

yeti ve iradesiyle doğrudan ilişkilidir.²³ Dolayısıyla insan onuru, insan olmanın gerektirdiği niteliklerle her durumda korunması, saygı gösterilmesi gereken, vazgeçilmez, devredilemez ve ihlal edilemez bir değer olarak kabul edilmelidir.

1.2. İnsan Onuru Anlamına Gelen Kavramlar

Onur kavramı açıklandıktan sonra, ona eş veya yakın anlamlı kelimeler şu şekilde sıralanabilir: Şeref, haysiyet, ırz, izzet, tekrîm ve takvim.²⁴ Şimdi, bu kavramları kısaca inceleyelim.

1.2.1. Şeref (شرف)

Arapça kökenli "şeraf" (شرف) sözcüğü olup "yücelme, öne çıkma; astronomide yıldızın zirve noktası" ve "onur, itibar" anlamlarına gelir. Bu terim, Arapça "şerafün" (شَرَفْتُ) fiilinin fe'ale kalıbında türetilmiş mastarı olup, "öne çıkmak, yükselmek" anlamını taşır.²⁵

Şeref, insanın sahip olduğu değere yönelik gösterilen hürmeti ifade eder ve çoğu zaman onur kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Ancak, bu iki kavram arasında ince bir ayrım bulunmaktadır. Şeref, bireyin taşıdığı değere duyulan saygıyı temsil ederken; onur, kişinin iç dünyasında barındırdığı bilgi ve bu bilginin gerektirdiği sorumlulukla ilişkilidir.²⁶

Asılsız suçlamalar, iftiralar, hakaret ve küfür gibi eylemler, bireyin itibarına yönelik saldırılara örnek olarak verilebilir. İslâm, insan hayatının korunmasına ne kadar önem veriyorsa, aynı şekilde kişinin itibarını ve namusunu korumaya da büyük bir önem atfetmektedir. Şeref ve onur kavramları ise özleri bakımından birbirlerine oldukça yakın anlamlar taşımaktadır.

²³ Kirman, "Modern Dünyada Bir Değer Olarak İnsan Onuru", 66.

²⁴ Bilgiz, *Kur'an'da İnsanlık Onuru*, 15.

²⁵ *Nişanyan Sözlük*, "Şeref" (Erişim 19 Ekim 2024).

²⁶ Zeynep İspir, *İnsan Haklarının Temeli Olarak İnsan Onuru Kavramı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 24.

1.2.2. Haysiyet (حيثيت)

Haysiyet, Arapça kökenli bir kelime olup onur, itibar, değer,²⁷ saygınlık ve öz saygısı gibi anlamlara gelmektedir. Kavramsal olarak, haysiyet bir kişinin toplum tarafından kendisine atfedilen manevi değerlerin toplamı olarak tanımlanmaktadır.²⁸

Toplumun kendisine gösterdiği değeri önemsemeyen ve kişisel çıkarlarını onurunun üstünde tutan bireyler 'haysiyetsiz' olarak nitelendirilmektedir. Haysiyetsiz olarak tanımlanan kişiler, toplumun değer yargılarını ve ahlaki kurallarını dikkate almazlar. Bu bağlamda, yalan söyleyen, sadakate ve aileye önem vermeyen bireyler de haysiyetsiz olarak kabul edilir. Haysiyet kavramı, insanın değeri ve onuruyla yakından ilişkili olup bu bağlamda benzer anlamlar içermektedir.

1.2.3. Irz (عرض)

Irz, Arapça kökenli bir kelime olup lügatte övgüye değer yaratılış, kişinin bedeni, soyu, ruhu²⁹ namusu, şanı, şerefi, haysiyeti, iffeti ve ismeti³⁰ gibi anlamlara gelmektedir. İstilah anlamıyla ise ırz, daha ziyade insan özüyle, bilhassa da onun dokunulmazlığı bulunan manevi, ruhsal veya ahlaki yönleriyle ilgili manaları ifade etmektedir. Kavramsal olarak ırz, insanı insan yapan, ona toplum içinde şeref ve saygınlık kazandıran, bu sebeple de her türlü tecavüz karşısında dokunulmazlığı bulunan kişilik değerlerini ifade etmektedir.³¹

Kur'ân-ı Kerîm'de "ırz" kelimesi doğrudan yer almasa da, insanın diğer varlıklar arasındaki üstün, izzetli ve şerefli konumu açıkça vurgulanmıştır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm, insan olmayı başlı başına haysiyet taşıyan bir değer olarak sunmaktadır. Hadislerde ise "ırz" kelimesinin manevi ve kişisel değerleri ifade etmek amacıyla sıkça kullanıldığı

²⁷ Hüseyin Özcan (ed.), *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü* (Ankara, 1975), 292.

²⁸ TDK Türkçe Sözlük, "Haysiyet" (Erişim 19 Ekim 2024).

²⁹ Ebü'l Fadl Cemaleddin b. Muhammed b. Cemaleddin İbn Ebi'l İzz bin Necibeddin İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab* (Bulak: Matbaatü'l Miriyye, 1303), 99.

³⁰ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu* (İstanbul: Eser Neşriyat, ts.), 2/384.

³¹ Hayati Hökelekli, "Irz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/133-134.

görülmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Veda Hutbesi'nde Müslümanların kanlarının, mallarının ve ırzlarının dokunulmaz olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştir.³²

Bu tanımlara dayanarak bütüncül bir değerlendirme yapıldığında, ırzın, aşağılama, hakaret ve saldırılara karşı korunması gereken insani bir değer olduğu anlaşılmaktadır. Bireyin toplumdaki yerini güvence altına almayı hedefleyen şeref, namus, izzet ve itibar gibi kavramlar, ırz kavramıyla doğrudan ilişkilendirilmiştir.

1.2.4. İzzet (إِزَّة)

Sözlükte değer, itibar, şeref, yücelik, kuvvet ve kudret, galebe, üstünlük gibi anlamlara geldiği gibi;³³ insanın kendi kişiliğini koruması³⁴ anlamına da gelmektedir. İzzet, “acizlik” ve “zillet” kelimelerinin de karşıtıdır.³⁵

Kur'ân-ı Kerîm'de izzet kelimesi, sözlük anlamıyla uyumlu bir şekilde yer almaktadır.³⁶ İzzet kelimesinin sözlük anlamındaki üstünlük, sadece müminlere hastır. Nitekim '*Hâlbuki asıl güç ve izzet Allah'ındır, resulünüdür, müminlerindir; fakat münafıklar bunu bilmezler!*'³⁷ Âyetinde de vurgulandığı üzere, gerçek üstünlüğün Allah'a inananların olduğu belirtilmektedir. Bu bağlamda izzet kavramının, “tekrîm” kavramından ayrıldığı gözlemlenmektedir.

1.2.5. Tekrîm (تَكْرِيم)

Sözlük anlamı itibariyle bu kavram, Allah'ın insana şan, şeref, soyluluk, ululuk ve manevi üstünlük gibi nitelikler bahşetmesinin yanı sıra, ona mal ve mülk gibi maddi nimetler vermesini de ifade etmektedir. Kur'ân'a göre insanı değerli kılmak ve şereflelendirmek yalnızca Allah'a aittir. Kerem kavramı, ilk inen âyetlerde ve diğer sûrelerde Allah'a atfedilmiş, O'nun mutlak anlamda ekrem/kerîm ve ikrâm sahibi olduğu vurgulanmıştır.

³² Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil el-Buhârî, *el-Câmiu's-sahîh*, çev. Mehmet Sofuoğlu (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004), "Meğâzi" 79.

³³ Akay, *İslâmî Terimler Sözlüğü*, 236-237.

³⁴ D. Yılmaz Tekin (ed.), *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü* (İstanbul: Tekağaç Eylül Kitap ve Yayınevi, 2007), 173.

³⁵ Ragıb el-İsfahani, *Müfredat Kur'ân Kavramları Sözlüğü* (İstanbul: Pınar Yayınları, 2023), 563.

³⁶ en-Nisâ 4/139, Yûnus 10/65, Fâtır 35/10.

³⁷ el-Münâfikûn 63/8.

Değerli kılma ve şereflendirme (ekrame/ikrâm ve kerrame/tekrîm) gibi yüce fiillerin yanı sıra, aşağılamanın (ehâne/ihâne) da yalnızca Allah'ın tasarrufunda olduğu belirtilmiştir.³⁸

Tekrim Kuran-ı Kerîm'deki “*Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerini en güzel şeylerden ve en temiz şeylerden rızıklandırdık ve onları yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.*”³⁹ âyeti, insanı yeryüzünde, Allah'ın ihsanına en çok mazhar olmuş, en seçkin, en değerli varlık olarak göstermektedir.

İnsanı diğer canlılardan üstün kılan bu özellikler, doğuştan kendisine bahsedilen niteliklerdir ve bu niteliklerin korunması insandan beklenmektedir.⁴⁰ Nitekim yukarıda saydığımız nitelikler, insanı diğer canlılara kıyasla özel ve üstün bir konuma yerleştirmektedir. İmam Mâtürîdî (ö. 333/944), insanın sahip olduğu bu onuru, Allah'ın ona en güzel şekli vermesi, akıl ve dil gibi yetiler kazandırması ile açıklar. Ancak bu onur, insan için aynı zamanda bir sorumluluk da getirir. Mâtürîdî, insanın bu onuru muhafaza edebilmesi için aklını kullanması ve Allah'ın emirlerine uygun bir yaşam sürmesi gerektiğini vurgular.⁴¹

Tüm bu tahkiklerin sonucunda “tekrim” kelimesinin de onur kavramıyla yakından ilişkili olduğunu anlamaktayız.

1.2.6. Takvîm (تقويم)

Takvîm kelimesi, sözlükte eğriliği düzeltme, değer biçme ve güzelleştirme gibi anlamlar taşımaktadır.⁴² Kur'an-ı Kerîm'de, “*Biz, gerçekten insanı en güzel bir biçimde (ahsen-i takvîm üzere) yarattık.*”⁴³ ifadesi yer almaktadır. Bu âyetteki "ahsen-i takvîm" tabiri, insanın maddi ve manevi olarak en mükemmel şekilde yaratıldığını ve en üstün özelliklerle donatıldığını belirtir.⁴⁴ İnsan, bu yaratılış özelliklerini doğasına uygun şekilde kullanırsa yücelir, aksi yönde kullanır ise bu nimetleri boşa harcamış olur. İnsan, yaratılış amacına

³⁸ Ali Kaya, “Cahiliyeden Kur'an'a Kerem Kavramı”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (30 Mayıs 2021), 397.

³⁹ el-İsrâ 17/70.

⁴⁰ Bilgiz, *Kur'an'da İnsanlık Onuru*, 18.

⁴¹ Hülya Alper, “İmam Mâtürîdî'ye Göre İnsan Onuru: Allah'ın Üstün Kıldığı Varlık Olmanın Anlamı,” *Buhara Kongresi Bildiriler Kitabı* 1 (Ankara, 2018), 319-320.

⁴² Mütercim Âsım Efendi vd., *el-Okyanusu'l-basit fî tercemeti'l-Kamusi'l-muhit* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014), 1152.

⁴³ et-Tîn 95/4.

⁴⁴ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*, sad. Lütfullah Cebeci - Sadık Kılıç - Orhan Atalay (Ankara: Akçağ Yayınları, 2015), 10/58.

uygun yaşadığı sürece bu "ahsen-i takvîm" niteliğini korur; ancak bu amacın dışına çıktığında alçalmaktadır.⁴⁵

Allah, insanoğluna sadece yaratılış safhasında değil hayatta iken ve ölümünden sonra da değer vermiştir.⁴⁶ Örneğin, avret yerlerinin örtülmesi ve insan tabiatına uygun bir şekilde toprağa defnedilmesini uygun görülmüştür. İnsanın ölüsüne dahi zarar verilmemesi hatta kabrinin üstüne oturulmaması ona verilen bir değer olarak görülmüştür. Hz. Peygamber, bir Yahudi'nin cenazesi taşınırken saygı gereği ayağa kalkmıştır. Cenazenin bir Yahudi'ye ait olduğunu hatırlatanlara ise hayretle, "*O da bir insan değil mi?*" şeklinde karşılık vermiştir.⁴⁷ Bu durum, Peygamber'in insan onuruna olan derin saygısını açıkça ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, savaş esnasında fiilen çatışmaya katılmamış kadınların, çocukların, yaşlıların ve din adamlarının öldürülmesini kesin bir şekilde yasaklamıştır.⁴⁸

Sonuç olarak, "takvîm" kavramı, insanın sahip olduğu onurun kazanılmış (kesbi) değil, verilmiş olduğunu (vehbi)⁴⁹; ancak kişinin davranışlarıyla bu onuru yüceltebileceğini ya da yine kendi tutumlarıyla alçalabileceğini ifade eder.

1.3. İnsan Onuru Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi

İnsan onuru, tarih boyunca çeşitli topluluklar, dinler ve hukuki sistemler içinde farklı şekillerde yorumlanmış ve uygulanmıştır. İslâm hukuku, insan onurunu koruma ve yüceltme amacını güderken, diğer sistemlerde de onur kavramının farklı açılardan ele alındığını görmekteyiz.

Aşağıda insan onuru düşüncesinin İslâm öncesi medeniyetlerde nasıl ele alındığı, özellikle İslâm aile hukuku bağlamında nasıl bir değere dönüştüğü ele alınacaktır. Ancak şunu ifade etmek gerekir ki aşağıda başlıklar halinde zikredeceğimiz insanlık tarihinin her bir devresi, üzerinde binlerce sayfa yazı yazılabilecek mahiyette bir veriye sahiptir. Ancak biz

⁴⁵ Bilgiz, *Kur'ân'da İnsanlık Onuru*, 17.

⁴⁶ İsa Atıcı, "'İnsan Onuru' nun İnşasında Seçilmiş Irk, İlâhî Varlık ve Erdemli Beşer Düşüncesinin Yansımaları", *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/18 (28 Temmuz 2022), 315.

⁴⁷ Buharî, "Cenâiz" 49.

⁴⁸ Ebû İsa Muhammed bin İsa bin Sevre et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahîh Sünenü't-Tirmizî*, thk/nşr. İmddad Şakir (Beyrut: Dârü'l-Kitâb el-Âmiyye, t.y.), "Cihâd", 19.

⁴⁹ Şerafettin Gölcük, "Bazı Kur'ânî Kavramlar ve Kur'ân'da İnsan Tipleri", *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru Sempozyumu* (19-21 Nisan 2013-Konya) (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 199.

çalışmamızın hacmi ve odak noktasının farklı olması nedeniyle bu bölümde İslâm öncesi din ve medeniyetlerde insan onuru, kadın ve aile hususlarında temel ve genel bilgiler vermekle yetineceğiz.

1.3.1. Antik Yunan Medeniyeti ve Roma Hukuku

İlk Çağ toplumlarında aile, toplumsal yapının en önemli unsuru olarak öne çıkmıştır ve bu yapıda insan onuru, büyük ölçüde ailenin statüsüne bağlıydı. Örneğin, Antik Yunan ve Roma toplumlarında aile reisi, yani pater familias, ailenin tüm üyeleri üzerinde mutlak bir otoriteye sahipti. Bu durum, aile bireylerinin onurunu güvence altına alırken aynı zamanda onların toplumsal rollerini de belirliyordu.⁵⁰

Roma Hukuku'nda aile reisinin yetkileri, bireylerin statüsünü ve onurunu belirlerken, toplumsal adalet kavramı daha çok aile içinde geliyordu. Antik Yunan felsefesinde ise özellikle Aristoteles, insanın akıl yürütme kapasitesine ve erdemli bir yaşam sürme yeteneğine vurgu yapmıştır.⁵¹ Ona göre, erdemli bir hayat süren birey, onurlu bir insan olma vasfını kazanıyordu.

Roma hukukunda birey haklarına yönelik bir anlayıştan söz etmek mümkün değildir. Bu hukuk sisteminde mülkiyete, insan hayatına kıyasla daha fazla değer verilmiştir.⁵² Dolayısıyla, birey haklarını tanıyan ve koruyan bir yapı bulunmadığı gibi, masum kişileri güvence altına alacak bir aile hukuku ya da bağlayıcı nitelikte bir hukuk düzeni de mevcut olmamıştır. İnsana insan olduğu için değer veren, ona hak tanıyan bir yaklaşımın izlerine rastlanmamaktadır.⁵³

Roma hukukunda, aile üyeleri fiil ehliyetine sahip olduklarından hukuki işlemler yapabilmişlerdir; ancak hak ehliyetleri bulunmadığından, bu işlemlerden doğan hak ve borçlara sahip olamamışlardır. Aile üyelerinin hak ehliyeti bulunmadığı için, bu işlemlerden doğan borçların da haklar gibi aile reisinin malvarlığına dâhil edilmesi beklenebilirdi.

⁵⁰ Ziya Umur, *Roma Hukuku* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1982), 360.

⁵¹ Aristoteles (Aristo), *Politika*, çev. Murat Temelli (İstanbul: Ark Kitapları, 2013), 45.

⁵² Umur, *Roma Hukuku*, 362-363.

⁵³ Bilgiz, *Kur'an'da İnsanlık Onuru*, 54.

Ancak, bu borçlar aile üyelerinin üzerinde bırakılmıştır.⁵⁴ Roma hukukunda aile hukukuna ilişkin düzenlemeler, genelde kamusal bir nitelik taşımamıştır. Örneğin, evlenme ve boşanma gibi konular belirli bir şekil ya da tipe bağlanmamış, tarafların irade serbestisine bırakılmıştır. Bu sebeple, Roma hukukunda aile ilişkilerindeki kamusal niteliği, devletin düzenlediği soyut yasalar veya doğrudan müdahalelerle şekillenen bir yapı olarak değil; aile reisinin mutlak otoritesine dayanan ve aile fertlerinin irade özgürlüğünün sınırlı olduğu bir sistem olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır.⁵⁵ Yukarıda bahsettiğimiz kısa örneklerden de yola çıkarak Roma hukukunda insan onurunun gerektiği gibi gözetilmediğini fark etmekteyiz.

1.3.2. Eski Türk Hukuku

Türklerde aile toplumun en önemli unsurudur. Bütün kültürel ve sosyal değerleri bünyesinde toplar. Manevi bağlar ailede çok kuvvetlidir.⁵⁶ Eski Türk topluluklarında onur, bireyin ailesine ve topluma olan katkısıyla doğrudan ilişkilendirilirdi. Toplumda aile reisinin onuru, hem ailesi hem de kabilesinin itibarı için önemliydi ve toy veya kurultay gibi meclislerde onurlu bir duruş sergilemek büyük bir değerdi.⁵⁷

Eski Türk aile yapısında kadın aile için önemli bir şahıs olup, erkeğin yardımcısı konumundaydı. Kaynaklara göre erkeğin kadına dayak atması eski Türklerde neredeyse hiç görülmeyen bir durumdur. Eşler arasında karşılıklı saygı ve şefkat esastır.⁵⁸ Türk toplumunda insan onuru, toplumsal katkı ve kabileye hizmet ile ölçülürken, İslâm'ın kabulüyle bu anlayışa evrensel değerler eklenmiştir. İslâm bireyin onurunu yalnızca kabileye olan katkısıyla değil, İslâmi değerlerle tanımlar ve böylece onur kavramına dini derinlik kazandırır.⁵⁹

⁵⁴ Sevgi Kayak, “Roma Hukukunda Aile Kurumu”, *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 8/2 (28 Şubat 2019), 281.

⁵⁵ Kayak, “Roma Hukukunda Aile Kurumu”, 295.

⁵⁶ Nuri Kahveci, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017), 18.

⁵⁷ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022), 92.

⁵⁸ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 18.

⁵⁹ Hayreddin Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2024), 112.

1.3.3. Sâsânî Hukuku

Şark memleketlerinin hemen hepsinde olduğu gibi eski İran dinlerinde de (Mazdeizm-Maniheizm) medeni hukuk ile ceza hukuku dine bağlıdır. Ancak bu din, toplumsal hiyerarşiyi meşrulaştıran bir yapı sunduğundan, sınıf farklılıkları insan onurunun korunmasında bir engel teşkil ediyordu.⁶⁰

Sâsânî toplumunda medeni hukuk düzenlemeleri, esasen Avesta’da yer alan ve kutsal kabul edilen yaklaşık otuz sözden ibaretti. Bunun dışında, medeni hukukla ilgili yazılı kanunların sayısı oldukça sınırlıydı.⁶¹ Avesta’nın kadın ve erkek eşitliğini temel almasına rağmen, Sâsânî toplumunda kadın ve erkeğin eşit olduğu bir düzeni sağlamak çoğu alanda mümkün değildi. Örneğin, soylular arasında çok eşlilik (poligami) yaygın bir uygulamaydı.⁶² İslâm öncesi İran’da kadınların toplumsal alandaki haklarının sınırlı olması, birçok durumda kadınların onurunun göz ardı edilmesine yol açıyordu. Örneğin, bir kadının kocası vefat ettiğinde, kadının ölen eşinin en yakın akrabasıyla evlenmesi zorunlu kılınırdı. Bu uygulamanın amacı, erkeğin mal varlığını korumak ve mülkün varislerine aktarılmasını sağlamaktı. Ayrıca, bu evlilikten doğan çocuklar, ölen kocanın varisleri arasında sayılırdı.⁶³

1.3.4. Yahudilik Hukuku

Yahudi hukukunda insan onuru, Tanrı’nın emirlerine bağlılıkla elde edilen bir değer olarak görülmüş ve aile reisinin, ailedeki bireylerin onurunu koruma sorumluluğu olarak kabul edilmiştir. Tevrat’ta aile içindeki sorumluluklar bu ilkeyle şekillenmiştir.⁶⁴

Yahudilikte insan ve insan onuruna dair en temel kaynaklar, Yahudi kutsal kitabı Tevrat ve onun yorumlarını içeren Talmud’dur.⁶⁵ Kitab-ı Mukaddes, insanı beden ve ruhtan oluşan, Tanrı’nın suretinde yaratılmış ve akılla donatılmış bir varlık olarak tanımlamaktadır. Bu özel yaratılış, Yahudilerin kendilerini seçilmiş bir millet olarak görmelerine ve diğer insanları,

⁶⁰ Karaman, *İslâm Hukuk Tarihi*, 26-27.

⁶¹ Ahmet Altungök, *Eski İran’da Din ve Toplum* (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2015), 29.

⁶² Altungök, *Eski İran’da Din ve Toplum*, 29.

⁶³ Altungök, *Eski İran’da Din ve Toplum*, 31.

⁶⁴ Kolektif, *Tevrat* (Ankara: Dorlion Yayınları, 2018), 187.

⁶⁵ Fadime Aktaş, *İslâm Hukukunda Cezaların İnsan Onuru Üzerindeki Etkisi* (Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 17.

kendilerine hizmet etmek için yaratılmış varlıklar olarak değerlendirmelerine neden olmuştur. Ancak, bu anlayış, Yahudilerin başka milletlere karşı merhamet ve adaletle yaklaşmasını engelleyen önemli bir faktör olmuştur. Bu durum, tarih boyunca pek çok savaş ve kargaşanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.⁶⁶

Yahudilikte evlilik, bir Yahudi erkek ile bir Yahudi kadın arasında Tanrı'nın da dâhil olduğu bir bağlanma sözleşmesi olarak kabul edilmektedir.⁶⁷ Yahudi sözlü geleneği olan Talmud'da, evlenmemiş bir erkeğin mutluluk, iyilik, kendini koruma ve Tanrı'nın sağladığı nimetlerden yoksun bir hayat sürdüğüne dikkat çekilir. Bu bakış açısıyla, evlenmemiş bireyin tam bir erkek olarak görülmeceği düşüncesi öne çıkar ve Yahudi toplumunun geleceği açısından evliliğin vazgeçilmez bir unsur olduğu vurgulanır. Bu nedenle, bekâr erkek için "yarım adam" ifadesi⁶⁸ kullanılarak, evliliğe yönlendiren bir anlayış benimsenmiştir. Kadın ve erkeğin evlilik yoluyla birbirlerini tamamlamak için yaratıldıkları vurgulanarak bekâr kaldıklarında bunun mutsuzluk ve huzursuzluğa yol açabileceği belirtilmiştir.⁶⁹

Öte yandan, Yahudi kutsal metinleri olan Tanah'ta, Tanrı'nın bir yansıması olarak kadın-erkek ayırt edilmeksizin bütün insanların aslen iyi kabul edildiği görülür.⁷⁰ Ancak, Yahudi geleneğinde Âdem'in cennetten kadın aracılığıyla çıkarıldığı, erkeğin eşinin telkinlerine uyması nedeniyle dünyada emek sarf etmeden yiyecek bulamayacağı ve alın teri dökmeden rızkını kazanamayacağı ifade edilir. Bu zorlukların kaynağının kadına nispet edilmesi dikkat çeker. Yahudi uygulamaları arasında kadının "sakınılması gereken tehlikeli bir varlık" olarak tanımlandığı uygulamalardan biri de, kadınların Tanrı'nın iradesiyle yaratıldıkları için şükretmelerine karşın, erkeklerin her sabah kendilerini kadın olarak yaratmadığı için Tanrı'ya şükretmesidir.⁷¹

Yahudi hukukunda kadına boşanma hakkının tanınması ve erkeğin aile geçimini sağlama yükümlülüğünün bulunması, dönemin sosyal koşulları göz önüne alındığında, insan onurunu koruma amacı açısından Yahudi toplumunda olumlu bir yansıma olarak değerlendirilebilir.

⁶⁶ Bilgiz, *Kur'an'da İnsanlık Onuru*, 55.

⁶⁷ Tes.24:1.

⁶⁸ Babil Talmutu, Yebamoth: 63a.

⁶⁹ Cihat Şeker, "Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı / Ahlakı", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 0/44 (30 Aralık 2015), 254.

⁷⁰ Yaratılış 1/27.

⁷¹ Şeker, "Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı / Ahlakı", 255.

1.3.5. Hristiyanlık Hukuku

Hristiyan geleneğinde onur kavramı, insanın Tanrı'nın suretinde yaratıldığı inancına dayanmaktadır. Teorik olarak, Hristiyanlık insan onurunu, Tanrı'nın suretinde yaratılmanın sağladığı doğuştan gelen bir değer olarak tanımlamaktadır. Ancak pratikte, sosyal statülerin ön planda olduğu bir onur anlayışı daha yaygın hale gelmiştir. Bu yaklaşımda, soylu sınıflar ve ruhban mensupları daha onurlu görülürken, kadınlar, köylüler ve Hristiyan olmayanlar bu onur algısının dışında bırakılmıştır.⁷² Hristiyan hukukundaki bu katı yapı, insan onurunu korumaya odaklı olsa da bireylerin haklarının sınırlı bir çerçevede kalmasına yol açabilmiştir. İslâm hukuku ise, bireylerin onurunu koruma konusunda esneklik sunmuş ve kadın ile erkeğin haklarını dengeli bir şekilde düzenlemiştir.

Orta Çağ boyunca kilise, insan onurunu korumak amacıyla aile hukukunda güçlü bir otoriteye sahip olmuş ve evlilik bağının kutsallığını vurgulamıştır.⁷³ Yeni Ahit'e göre evlilik, dini bir kurum olarak görülmektedir. Dolayısıyla Tanrı-insan hiyerarşisinde erkeğe öncelik tanındığından, evlilikte de hâkimiyetin erkeğe ait olduğu kabul edilir. Evlilik tamamen kötü bir kurum olarak kabul edilmemekle birlikte, tek eşlilik esas alınarak önerilmiştir; ancak bekâret, evlilikten daha üstün bir erdem olarak kabul edilmiştir. Boşanma ise kesinlikle yasaktır.⁷⁴ Yeni Ahit'e göre evlilik, erkek ve kadının karşılıklı mutlak sadakati üzerine kuruludur.

Hristiyan inancına göre insan, dünyada günahın ve bir suçun sonucu olarak var olmuştur. Hz. Âdem'in Havva ile ilişkisi nedeniyle, her doğan çocuğun bu günahı taşıdığına inanılır. Bu asli günahın temizlenmesi amacıyla İsa'nın çarmıha gerilerek kendisini feda ettiği ve böylece insanları bu gûnahtan kurtardığına dair inanç, Hristiyanlığın temel doktrinlerinden biridir. Bu perspektif, insanı günahın kaynağı olarak tanımlar ve değersiz, hakir bir varlık olarak görmektedir. Ayrıca, Hristiyan hukukunda doğuştan günahkâr kabul edilen insan anlayışı, bireyin değersizleştirilmesine yol açan bir öğretiyi öne çıkarmaktadır.

⁷² Mahmut Aydın - Asım Duran, "Evrensel Bir Değer Olarak İnsan Onuru", *Hiz. Peygamber ve İnsan Onuru Sempozyumu* (19-21 Nisan 2013-Konya) (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 41-42.

⁷³ Bilgiz, *Kur'an'da İnsanlık Onuru*, 45.

⁷⁴ Nida Yıldırım, "Aziz Augustine Bağlamında Hristiyanlık'ta Kadın Anlayışı" (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024), 56.

1.3.6. Cahiliye Hukuku

Câhiliye dönemi, Arap toplumunun Allah'ı gereği gibi tanımadığı, tevhid inancından uzak olduğu, bireysel ve toplumsal hayatında bilgi, düzen, barış ve huzurdan yoksun olduğu bir dönem olarak adlandırılmıştır.⁷⁵ Bu dönemde güçlü ve soylu kabul edilenler her zaman haklı sayılmış, adalet anlayışı büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Câhiliye zihniyetinin öne çıkan özellikleri arasında ırkçılık, kabilecilik, şiddet ve saldırganlık eğilimleri, cinsiyet ayrımcılığı, kibir, adaletsizlik, kan davaları ve affetmeye karşı sert bir duruş yer almaktadır. Bu nitelikler, o dönemin toplumsal yapısında çatışmaların ve savaşların yaygınlaşmasına neden olmuştur.⁷⁶

İslâm öncesi Cahiliye döneminde kadınlar, sosyal statülerine göre hür kadınlar ve cariyeler olmak üzere iki gruba ayrılıyordu. Erkekler istedikleri kadar kadınla evlenme özgürlüğüne sahipti. Bu dönemde hür kadınlar nispeten daha kıymetli kabul edilirken, cariyeler ticaret malı gibi alınıp satılıyor ve genellikle fuhşa zorlanarak maddi kazanç elde etme aracı olarak kullanılıyordu.⁷⁷

İslâm öncesi Arap toplumunda, evliliğin sonlandırılması yetkisi büyük ölçüde erkeklere ait olup, kadınlara bu hak oldukça nadir tanınırdı. Kocalarının vefatı halinde dahi dul kadınlar özgürlüğüne kavuşamaz, genellikle ölen eşin ailesinin bir bireyi tarafından sahiplenilirdi.⁷⁸ Hatta bazıları haysiyet ve itibarlarını zedeleyeceği korkusuyla kız çocuklarını öldürüyorlardı. Kadınların haysiyetini zedeleyen bu ve bunun gibi davranışlar bütün insan neslini felakete sürüklerken⁷⁹ kadının, toplumdaki değerini de kaybettirmişti.

Araştırmalarımıza dayanarak diyebiliriz ki, İslâm öncesi Cahiliye döneminde uygulanan cezai yaptırımlar göz önüne alındığında, bireyin değeri, itibarı ve onurundan bahsetmek oldukça güçtür. Bu dönemde, insanlar cansız varlıklarla bir tutulmuş, toplumsal statüye göre

⁷⁵ Mustafa Fayda, “Cahiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/17-19.

⁷⁶ Ramazan Altıntaş, “Cahiliye Zihniyeti ve Çiğnenen İnsan Onuru”, *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru Sempozyumu* (19-21 Nisan 2013-Konya) (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 127.

⁷⁷ İsmail Metin, “İslâm Öncesi Araplarda Evlilik Ritüelleri ve Aile Kurumuna Bakış”, *Tokat İlmîyat Dergisi* 10/2 (30 Aralık 2022), 556.

⁷⁸ Metin, “İslâm Öncesi Araplarda Evlilik Ritüelleri ve Aile Kurumuna Bakış”, 571.

⁷⁹ Bilgiz, *Kur'ân'da İnsanlık Onuru*, 59.

ayırım yapılmış ve adalet ile eşitlik ilkeleri gözetilmemiştir. İnsan onuruna yönelik pek çok zulüm ve hak ihlali de bu dönemin özellikleri arasında yer almıştır.

1.3.7. Türk Medeni Hukuku

Modern hukuk sistemleri, insan onurunu evrensel insan hakları çerçevesinde koruma altına alır. Türkiye’de 1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu, kadın ve erkeğin aile içinde eşit haklara sahip olmasını sağlayarak bireylerin onurunu güvence altına almıştır.⁸⁰ Bu doğrultuda, devlet, ailenin huzur ve refahını temin etmek, özellikle anne ve çocukların korunmasını sağlamak ve aile planlamasının öğretilip uygulanmasını desteklemek amacıyla gereken önlemleri alır ve gerekli kurumları oluşturur.

Türk Medeni Kanunu’na göre, aile içi ilişkilerde karşılıklı saygı ve kişilik haklarının korunması temel bir yükümlülüktür. Türk Medeni Kanunu evlilik birliğinde eşlerin karşılıklı olarak birlikte yaşama, birbirine yardımcı olma ve sadakat gösterme yükümlülüklerini düzenleyerek, aile bireylerinin onurunu dolaylı yoldan koruma altına alır.⁸¹ Ayrıca, Türk Medeni Kanunu kişilik haklarının korunması kapsamında herkesin onur, şeref ve saygınlık gibi değerlerinin ihlal edilmesini önleyici hükümler getirir.⁸² Bu düzenlemeler, aile içi ilişkilerde bireylerin kişilik haklarının korunmasına yönelik önemli güvenceler sunmaktadır.

Aile hukukunun tarih boyunca, Medeni Kanun’da günümüzde düzenlendiği gibi sabit bir biçimde kaldığı düşünülmemelidir. Aile hukuku, ailenin yapısı ve işlevi ile birlikte sürekli olarak değişim göstermektedir. Bu değişim süreci, toplumun sosyo-ekonomik yapısındaki, özellikle de üretim ve mülkiyet ilişkilerindeki gelişmelerle yakından bağlantılıdır. Modern hukukta ise özel bir korumaya ihtiyaç duyan kadınlar ve çocuklar için hukuksal koruma mekanizmaları geliştirilmiş ve hukuksal statüleri iyileştirilmiştir.⁸³

⁸⁰ Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku* (Bursa: Ekin Kitabevi, 2000), 321.

⁸¹ Türk Medenî Kanunu (TMK), *Resmî Gazete* 24607 (8 Aralık 2001), Kanun No. 4721, md. 185.

⁸² TMK, md. 24-25.

⁸³ Rona Serozan - Başak Başoğlu - Berk Kapancı, “Aile Hukukunun Özellikleri, İlkeleri ve Gelişimi” *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 15/2 (2016), 536.

1.3.8. İslâm Hukuku

İslâm hukuku, bireyin temel haklarının korunması ve aile içi ilişkilerde insan onuruna saygının gözetilmesi ilkelerine dayanır. Aile, İslâm'da toplumsal düzenin temeli olarak kabul edilir ve bu temelin korunması için birtakım hukuki ve ahlaki yükümlülükler getirilmiştir. İslâm aile hukukunda, evlilik birliğinde eşlerin karşılıklı hak ve sorumlulukları ile aile içindeki bireylerin onurunun korunması, sosyal düzenin devamlılığı açısından büyük önem taşır. Yine İslâm aile hukukunda, aile içi ilişkilerde eşlerin birbirine saygı göstermesi, adalet ve merhamet ilkelerine uygun davranması bir zorunluluk olarak kabul edilmiştir.⁸⁴

Kuran'ın çeşitli âyetlerinde⁸⁵ insanın Allah tarafından yaratılmış, onurlu bir varlık olduğu açıkça belirtilir ve bu onur, aile hayatında özellikle hassas bir şekilde korunmalıdır. Bu nedenle, aile içinde bireylerin birbirine saygı göstermesi, hak ve sorumluluklara uygun davranması, İslâm hukuku açısından yalnızca bir ideal değil, aynı zamanda hukuki bir zorunluluk olarak kabul edilmiştir. İslâm aile hukukunda eşler, birbirlerinin haklarını ihlal etmemekle ve birbirine destek olarak aile birliğini korumakla yükümlüdür.

Ailede onurun korunması, çocukların eğitiminde de önemli bir ilke olarak karşımıza çıkar. İslâm hukukuna göre çocuklar, hem fiziksel hem de manevi yönden korunmalı ve saygı görmelidir.⁸⁶ Bu bağlamda, aile bireylerinin onurunu korumak, aynı zamanda toplumsal bir yükümlülük olarak görülmektedir. Genel olarak baktığımızda İslâm hukuku, aile bireyleri arasındaki ilişkilerin Allah'ın emri doğrultusunda adil ve şefkatli bir şekilde yürütülmesini tavsiye etmektedir.

Çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı olarak ele alınacak olan bu başlıkta, İslâm aile hukukunun aile bireylerinin haklarını ve onurlarını koruma yükümlülüğü getirdiği, böylece toplumsal düzenin sağlanmasını amaçladığı sonucuna ulaşılmıştır. İslâm'da aile, sadece bir toplumsal yapı değil, aynı zamanda kutsal bir kurum olarak değerlendirilmiştir. Buna istinaden bu kurumun ayakta kalması, aile bireylerinin karşılıklı saygı ve sevgi bağlarına dayandırılmıştır.

⁸⁴ Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku-2* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 70.

⁸⁵ el-İsrâ 17/70; et-Tin 95/5.

⁸⁶ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 28.

İKİNCİ BÖLÜM

İNSAN ONURU DÜŞÜNCESİNİN İSLÂM AİLE HUKUKUNA DAİR HÜKÜMLERE YANSIMASI

İnsan yaratılış itibari ile onurlu kılınmış bir varlıktır. Onur kavramı Türkçe sözlüklerde “İnsanın kendine karşı duyduğu saygı”dır.⁸⁷ Türkçe’de saygınlık, şeref ve itibar anlamlarında kullanılırken, Arapça’da kerâmet⁸⁸ kelimesiyle ifade edilir.

İslâm’ın kurduğu hukuk sisteminin başlıca amaçlarından biri de insan onurunu muhafaza etmektir. İslâm düşüncesi, insan onurunun korunmasına özel bir önem vererek bu alanda birçok tedbir almıştır. Bu bağlamda İslâm hukuku, insan onurunu doğum öncesi dönemden itibaren gözetmiş ve henüz ana rahminde dünyaya gelmemiş ceninin belirli hukuki haklara sahip olduğunu kabul etmiştir. Cenin, miras ve nesep gibi haklara sahip olup, haksız yere düşürülmesi durumunda gurre adı verilen mali tazminat cezası uygulanmaktadır. Bu düzenleme, insan onurunun cenin aşamasından itibaren korunması gerektiğini ortaya koymaktadır.⁸⁹ Hz. Peygamber’in yaşamında tecelli eden Kur’ân’ın insana yönelik kutsal ilkeleri, insan onurunun yalnızca bir hak değil, aynı zamanda bir sorumluluk olduğunu da ortaya koymuştur. Bu bağlamda, bireyin kendi onurunu koruma mücadelesi verme hakkı bulunduğu gibi; başkalarının onuruna saygı gösterme ve onu ihlal etmeme yükümlülüğü de vardır.⁹⁰

⁸⁷ TDK Türkçe Sözlük, “ Saygı” (Erişim 6 Aralık 2024).

⁸⁸ Serdar Mutçalı, "Kerâmet", *Arapça- Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, ts), 757.

⁸⁹ İsmail Bilgili, “İslâm Hukukunda Cenin Hakkı ve Onuruyla İlgili Hükümler”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (2014), 220.

⁹⁰ Atıcı, “İslâm ve Diğer İlâhî Dinlerde Varlık Kategorisinde İnsan Onuru”, 214.

Kur’ân, bütün insanlığın aynı nefisten yaratıldığını, kaynağının bir olduğunu,⁹¹ aslı toprak olmakla birlikte⁹² üstün özelliklerle donatılmış, en güzel biçimde yaratılan varlık olduğunu aktarmaktadır.⁹³ Dünyada halifelik görevini üstlenme yeteneğiyle donatılan bu varlık,⁹⁴ son vahyi emanet alma sorumluluğunu taşır.⁹⁵ Bu bağlamda, İslâm düşüncesinde insan, onurunu, değer ve şerefini ilahi vahiyle ve bu vahyin en son hitabı olan Kur’ân’la birlikte elde etmiştir.⁹⁶ Nitekim Kur’ân, “*Andolsun, biz insanoğlunu şerefli kıldık*”⁹⁷ âyetiyle insanın onurlu ve değerli bir varlık olarak yaratıldığına güçlü bir vurgu yapmakta; insanı, ilahi mesajın muhatabı olan eşsiz bir varlık olarak tanıtmaktadır.⁹⁸

İslâm, tüm yaratılmışlara rahmet dini olmanın doğal bir sonucu olarak dünya ve ahiret arasında bir denge ve bütünlük kurmuştur. İnsanın Yaratıcı ile olan ilişkilerinin yanı sıra toplumsal ilişkilerini de ana hatlarıyla ele alarak tanzim ve ıslah etmiştir. Genelde kapsamlı ilkelerle, gerektiğinde ise özel hükümlerle insan hayatını koruma ve geliştirme amacını gütmüştür.

İslâm hukukunda maslahat ilkesi, bireylerin ve toplumun faydasını gözetmeyi esas alır. Zorunlu maslahatlar arasında din, can, akıl, nesil ve malın korunması yer almakta olup, insan onuru da bu çerçevede ele alınmaktadır. Hukuki düzenlemelerde, bireyin onuruna zarar veren eylemler yasaklanmış ve kişilik hakları koruma altına alınmıştır. Bu bağlamda, boşanma, miras, nikâh ve ceza hukuku gibi alanlarda getirilen hükümler, insan onurunun güvence altına alınmasını hedeflemektedir.⁹⁹

İslâm dini, Cahiliye dönemi Arap toplumu ve kendisinden önceki hukuk sistemlerinde evlilik ve aile hayatına ilişkin mevcut aşırılık ve dengesizlikleri ortadan kaldırarak adalet ve hakkaniyet esasına dayalı bir aile yapısı oluşturmayı hedeflemiştir. Bu çerçevede, bireylerin

⁹¹ en-Nisâ 4/1; Hucurat 49/13.

⁹² Âl-i İmrân 3/59.

⁹³ el-İsrâ 17/70; et-Tin 95/4.

⁹⁴ el-Bakara 2/30; Sad 38/26.

⁹⁵ el-Ahzâb 33/72.

⁹⁶ el-Alak 96/1-5.

⁹⁷ el-İsrâ 17/70.

⁹⁸ Saffet Köse, “İslâm Hukukunda İnsan Onuruna Dayalı Bazı Hükümler”, *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru Sempozyumu* (19-21 Nisan 2013-Konya) (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 117.

⁹⁹ Ömer Faruk Habergetiren, “İslâm Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (30 Haziran 2019), 153.

dini ve ahlaki sorumluluklarını ön plana çıkarmış; aile içinde hak, adalet ve merhamet ilkelerine dayanan bir dengeyi teşvik etmiştir.¹⁰⁰ Bu ilkeler, eşlerin ve aile bireylerinin onurunu koruyarak, sağlıklı ve sürdürülebilir bir evlilik hayatını devam ettirmelerine rehberlik etmeyi amaçlamaktadır.

İslâm dini, toplumun kadınlara bakış açısında köklü bir değişim gerçekleştirmiş, kadının onurunu, haysiyetini ve haklarını adalet ve merhamet temellerine dayandırmıştır.¹⁰¹ İslâm'ın gelişile birlikte kadınlar, Cahiliye döneminde sahip olmadıkları haklara erişmiş ve savaş sonrası ganimet olarak görölmekten kurtularak toplumda saygın bir konuma yükselmiştir.¹⁰² Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Kim iki kız çocuğuna bakar ve onları yetiştirirse, kıyamet gününde ben ve o (kişinin yakınlığı) şöyle oluruz.*” (Parmaklarını birbirine kenetleyerek yakınlığı gösterdi.) Yine başka bir hadis-i şerifte Resûlullah (s.a.s.) şöyle buyurdu: “*Kim üç kızı veya üç kız kardeşi ya da iki kızı veya iki kız kardeşi olur da onlara iyi davranır ve onlarla ilgili olarak Allah'tan sakınırsa, ona cennet vardır.*”¹⁰³ Bu anlayışla İslâm, kız çocuklarının özenle yetiştirilmesini, eğitim almalarını büyük bir erdem ve takva unsuru olarak kabul ederek cennete girme vesilesi kılmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in, toplum tarafından değersiz görölen, kimi zaman fiziksel veya psikolojik şiddete maruz bırakılan kadınları koruma altına alması dikkat çekicidir. Peygamber Efendimiz, kadınları yetimler gibi korunması gereken zayıf bireyler arasında değerdendirilmiş ve şöyle buyurmuştur: “*Allah'ım! İki zayıfın (yetim ve kadının) hakkının zayı edilmesi konusunda insanları uyarıyorum.*”¹⁰⁴ Bu ifadelerle, kadınların haklarının gözetilmesi konusunda topluma net bir ahlaki sorumluluk yüklenmiştir.

İslâm aile hukukunda, insan onurunu koruma ilkesine büyük önem verilmiştir ve bu ilke çeşitli hüküm ve düzenlemelerle güvence altına alınmıştır. Öncelikle, evlilikte her iki tarafın rızası zorunluluğu, insan onurunun korunması açısından temel bir ilkedir. Evlilik akdinin geçerli olabilmesi için tarafların özgür iradeleriyle bu kararı vermeleri gerekir. Bu, bireylerin

¹⁰⁰ Muhammed Tahir Bin Aşur, *İslâm Hukuk Felsefesi Gaye Problemi /Mekasıdu's-Şeri'ati'l-İslâmiyye*, çev. Vecdi Akyüz - Mehmet Erdoğan (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022), 45.

¹⁰¹ Bilgiz, *Kur'an'da İnsanlık Onuru*, 73.

¹⁰² Bilgiz, *Kur'an'da İnsanlık Onuru*, 73-75.

¹⁰³ Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Muhtasar Sahih Müslim*, thk. Müştak Ahmed Nadîrî - Abdülhamid Muhammed ed-Dervîş (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1991), “Birr”, 46; Tirmizi, “Birr”, 13.

¹⁰⁴ Ebu Abdillal Muhammed b. Yezid el-Kazvini İbn Mâce, *Sünen-i İbni Mâce Tercümesi ve Şerhi*, trc. Haydar Hatipoğlu (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982), “Edep”, 6.

iradelerine ve haklarına saygının temel alındığını göstermektedir. Ayrıca, nafaka ve mehir hükümleri ile kadının ekonomik güvenliği sağlanmaya çalışılır. Mehir, evlilikte kadının ekonomik haklarının teminatını alarak ona değer atfeder. Nafaka ise, boşanma sonrasında kadının geçimini sağlayarak, onun yaşam standardını korumasını ve toplumsal itibarını muhafaza etmesini sağlar. Boşanma sürecinde de her iki tarafın onurunu koruyan düzenlemeler getirilmiştir. Örneğin, boşanma esnasında talâk sayısının sınırlanması ve iddet süresi gibi hükümler, ayrılık sonrası tarafların maddi ve manevi anlamda korunmasını hedefler. Bu ilkeler, İslâm aile hukukunun insan onurunu koruma anlayışını yansıtarak bireylerin haklarını ve toplum düzenini gözetir. Araştırmamızın ilerleyen bölümlerinde bu ve benzeri hususlar detaylandırılmaya çalışılacaktır.

2.1. Aile Kavramının Tanımı, Ailenin Önemi ve Toplumdaki Yeri

İslâm toplum yapısının temel taşı olan aile, aynı zamanda ahlaki değerlerin inşasında en önemli kaynak olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle, bu araştırmada İslâm aile hukukunun temelini oluşturan yapı, kavram ve ilkelere yer verilerek, konunun kapsamı daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır. Böylece, İslâm aile hukukunda yer alan hükümlerin insan onurunu ne ölçüde koruduğu aşamalı olarak incelenecektir. Araştırmanın bu aşamasında ise, aile kavramının tanımı, önemi ve toplumdaki yeri üzerinde durulacaktır.

2.1.1. Aile Kavramının Tanımı

Aile, toplumların temel yapı taşı olarak sosyal, ekonomik ve kültürel işlevleri yerine getiren bir kurumdur. “Akrabalık ilişkisiyle birbirlerine bağlanan fertlerin bir araya getirdiği topluluk” olarak tanımlanmaktadır.¹⁰⁵ Bu tanım, aileyi yalnızca kan bağıyla sınırlı olmayan, aynı zamanda sosyal roller ve sorumluluklarla desteklenen bir yapı olarak ortaya koymaktadır.

İslâm hukukundaki esaslar göz önünde bulundurularak aile, şu şekilde tanımlanabilir: “Kan bağı veya benzer sonuçlar doğuran sahih bir akit ile bir araya gelen, karşılıklı hak ve

¹⁰⁵ Mehmet Akif Aydın, “ Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1989), 2/196.

sorumluluklara sahip bireylerden oluşan bir yapı.”¹⁰⁶ Bu yapı, İslâm hukuku tarafından detaylandırılmış haklar, sorumluluklar ve görevlerle düzenlenmektedir.

Toplumu oluşturan en temel kurum ailedir. Ailenin temeli de evliliktir. Evlilik, bir erkek ve bir kadının hayat boyu yaşama gayesiyle meydana getirdikleri meşru birlikteliği ifade eder. Her insanın hatta canlının beraber yaşamak için hayat arkadaşına ihtiyacı vardır. Kişi aile hayatıyla, ruhsal huzura ve saadetli bir ortama kavuşur. Aile, bireylerin kimlik, kültür ve ahlaki değerlerini şekillendiren bir çevre sunar. Aileyi teşkil eden fertler devirlere, bölgelere, sosyal ve iktisadi yapıya göre değişmektedir. Bu bağlamda aile yapısının dinamik ve değişken bir yapıya sahip olduğunu söyleyebiliriz.

Sosyolojik açıdan aile, toplumsal düzenin devamlılığını sağlayan temel bir denge unsuru olarak kabul edilmektedir. Aile içinde sevgi, saygı, dayanışma ve sorumluluk gibi değerlerin aktarılması, bireylerin hem kişisel hem de toplumsal gelişimlerini destekler. Ayrıca aile, bireylerin sosyal, ekonomik ve kültürel sorumluluklarını düzenleyen bir yapı görevi görür.¹⁰⁷ Böylece, ailenin işlevi bireylerin ihtiyaçlarını karşılarken toplumsal normların sürekliliğini de sağlamaktır.

Aile kurumunun temelini evlilik oluşturmaktadır. İslâm hukuk dilinde evlenmeyi ifade etmek için kullanılan teknik terim “nikâh” tır. Kelime anlamı cinsi münasebet olan nikâh, hukuken bu cinsi münasebeti meşru kılan akittir.¹⁰⁸ İslâm hukukçularına göre evlilik, karı koca arasında beraber yaşamaya ve yardımlaşmaya müsaade eden ve taraflara karşılıklı hak ve sorumluluklar yükleyen bir akittir.¹⁰⁹

Nikâh, dinî ve hukuki açıdan evlenmeleri mümkün olan bir kadın ile bir erkeğin, aralarındaki mahremiyeti meşrulaştırmak amacıyla şahitler huzurunda gerçekleştirdikleri karşılıklı rıza beyanına dayanan bir akittir.¹¹⁰ İcap, evlilik teklifinde bulunmayı, kabul de bu teklifi onaylamayı ifade eder.

¹⁰⁶ Akif Dursun, “Aile Kavramı, İslâm Hukukunda ve Türk Hukukunda Ailenin Tanımı ve Kapsamı”, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/13 (Ağustos 2022), 433.

¹⁰⁷ Aydın, “Aile”, 2/199.

¹⁰⁸ Abdullah b. Mahmud el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li Talîli'l-Muhtâr*, thk. Muhammed Adnan Derviş (Beyrut: Dar'ül Erkam, 2018), 2/100; Halil Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1988), 39.

¹⁰⁹ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 25.

¹¹⁰ Halil İbrahim Acar, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 20.

Nikâhın gayesi aileye huzur ve saadet; cemiyete de iyi bir nesil temin etmektir. Âyet-i Kerîmede bu husus şöyle belirtilir: “*Onlara ısınıp kaynaşasınız diye size kendi türünüzden eşler yaratıp aranızda sevgi ve şefkat duyguları yerleştirmesi de O’nun kanıtlarındandır. Doğrusu bunda iyi düşünen kimseler için dersler vardı*”¹¹¹ Diğer bir âyette ise: “*Onlar sizin örtünüzdür, siz de onların örtülerisiniz.*”¹¹² buyurulmuştur. Çiftlerden her birinin ötekine örtü olması, insanı kötü yollardan koruması demek olduğu gibi, her birinin ötekine muhtaç olup, birbirlerini her bakımdan tamamlamaları manasına da gelmektedir.¹¹³

2.1.2. Ailenin Önemi

İnsan, sosyal bir varlık olarak dünyaya gelir ve maddi ve manevi yönden gelişip sağlıklı bir birey olarak topluma katılabilmesi, ancak sağlam temellere dayanan bir aile yapısıyla mümkün olur. Bugüne kadar ailenin yerini alabilecek bir alternatif yapı geliştirilememiştir.¹¹⁴ İnsanlık tarihi kadar eski ve köklü bir kurum olan aile, Kur’ân’da Allah’ın varlığı ve kudretine işaret eden delillerden biri olarak kabul edilmiştir. Yeryüzünde ilk insanın var olmasıyla birlikte aile kurumu da ortaya çıkmıştır. Bazı sosyologların öne sürdüğü gibi ilk ailenin içgüdüsel ya da tesadüfî bir şekilde oluştuğu değil, aksine ilk insanın, Yaraticının iradesiyle bir aile yapısına sahip olarak yaratıldığı anlaşılmaktadır.¹¹⁵ İlk erkekten hemen sonra ilk kadın Hz. Havva yaratılmış ve bu iki varlık ilk aile yuvasını kurmuştur.¹¹⁶ Kur’ân’da, “*Kendileriyle huzur bulacağınız eşler yaratıp aranızda sevgi ve merhamet var etmesi, O’nun varlığının âyetlerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir toplum için dersler vardır*”¹¹⁷ şeklinde ifade edilen bu âyet, yüce Yaraticının erişilmez kudretini ve hikmetini gösteren işaretlerden biridir.

Kur’ân’ın “*İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyeleriniz arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah’ın hazinesi*

¹¹¹ er-Rûm 30/21.

¹¹² el-Bakara 2/187.

¹¹³ Bekir Topaloğlu, *İslâm’da Kadın* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004), 38.

¹¹⁴ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 27.

¹¹⁵ Abdullah Çolak, “İslâm’da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Bahar 2016.), 106.

¹¹⁶ el-Bakara 2/35; Mâide 5/27; A’raf 7/19, 23; Tâhâ 20/117-119.

¹¹⁷ er-Rûm 30/21.

geniştir, her şeyi bilmektedir”¹¹⁸ âyeti, Peygamberimizin “*Nikâh benim sünnetimdir, kim benim sünnetimden yüz çevirirse benden değildir*”¹¹⁹ gibi sözleri doğrultusunda nikâh akitleri tesis edilegelmiştir. Dolayısıyla nikâh akdi daha işin en başında, normal bir akit statüsünden çıkarılarak dini/manevi bir kisveye büründürülmüştür.

Tarih boyunca farklı dinler, aile kurumuna toplumsal ve dini sistemlerinin temelini oluşturan bir yapı olarak büyük önem atfetmiştir. Yahudilikte aile, “sadece sosyal değil, aynı zamanda dini bir topluluktur”. Bu anlayışta, aile reisi olan baba, dini ibadetleri yerine getiren ve ailenin devamlılığını sağlayan kişi olarak kutsal bir role sahiptir. Bu durum, Yahudilik’ te aileyi hem dini hem de toplumsal bir kurum olarak çift yönlü işlevsel bir yapıya dönüştürmektedir. Ancak ataerkil yapı nedeniyle kadının toplumsal ve hukuki hakları sınırlı tutulmuştur; miras ve boşanma gibi konularda erkekler belirleyici olmuştur. Hristiyanlık ise aileyi “tamamen dini bir kurum olarak kabul etmekte” ve evliliği kutsal bir bağ olarak değerlendirmektedir.¹²⁰ Hristiyanlık’ta boşanma genel olarak yasaklanmış ve aile içi ilişkilerde kadının kocasına itaat etmesi gerektiği öğütlenmiştir. Kadının bireysel hakları, dini otoritelerin denetimine bağlıdır ve kilise hukuku, aile birliğini tanrısal bir sorumluluk olarak görür. Boşanmanın yasaklanması ise tarihsel süreçte sosyal sorunlara yol açmış, ancak aile kurumunu güçlü kılan bir dini ilke olarak kabul edilmiştir.

İslâm, aileyi hem dini hem de sosyal bir kurum olarak tanımlamakla birlikte, kadına daha geniş hukuki ve ekonomik haklar sağlamaktadır. İslâm’da aile, “huzur bulma, neslin devamı ve ahlaki değerlerin aktarılması” gibi işlevlere sahip olduğu için, evlilik teşvik edilmiştir. Ayrıca kadının miras hakkı, kendi mal varlığı üzerindeki tasarruf yetkisi ve boşanma gibi hukuki hakları İslâm hukukunda güvence altına alınmıştır.¹²¹

İslâm’da aile, yalnızca bireysel düzeyde değil, toplumsal düzeyde de önemli bir yere sahiptir. Aile, bireylerin fiziksel, ruhsal ve ahlaki gelişimlerinin sağlandığı ilk eğitim alanı olarak kabul edilir. Kur’ân ve sünnette ailenin önemi sıklıkla vurgulanmış, ebeveyn ve çocuklar arasındaki hak ve sorumluluklar açık bir şekilde belirtilmiştir. Kur’ân-ı Kerîm’de eşler arasındaki sevgi ve merhametin önemine işaret eden bir âyette şöyle buyrulmaktadır:

¹¹⁸ en-Nûr 24/32.

¹¹⁹ Buhârî, “Nikâh” 1; Müslim, “Nikâh” 1; Ebû Abdîrrahman Ahmed Ibn Şuayb en-Nesâî, *Sünenu'n-Nesâî* (Beyrut: Müessesetür Risale Naşîrun, 2022), “Nikâh” 4.

¹²⁰ Aydın, “Aile”, 2/197-199.

¹²¹ Aydın, “Aile”, 2/198-199.

“Kendileri ile huzur bulasınız diye size kendi (cinsinizden) eşler yaratması, aranızda sevgi ve merhamet var etmesi, O’nun varlığının ve kudretinin delillerindendir...”¹²² Bu âyet, aile hayatının temelini oluşturan sevgi ve merhametin ilahi bir lütuf olduğunu vurgulamakta, evlilik kurumunun insan hayatındaki manevi ve duygusal boyutlarına dikkat çekmektedir. Çocukların anne babaya saygısına işaret eden bir âyette de şöyle buyrulmuştur: “Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını emrettik...”¹²³ Ebeveynlerin çocuklarına şefkatli davranışı ile ilgili âyette ise yüce Allah şöyle buyurmuştur: “Çocuklarını fakirlik korkusuyla öldürmeyin; onların rızkını da sizin rızkınızı da biz veririz.”¹²⁴ Bu âyet, çocukların yaşam hakkını ve maddi güvenliğini koruyarak, onların insan onurunun ihlal edilmesini yasaklar.

Bu bağlamda Hz. Peygamber, aile bireylerinin birbirine karşı hak ve görevlerini titizlikle koruması gerektiğini belirtmiş ve bu konuda örnek olmuştur. Peygamberimiz, “Sizin iyileriniz kadınlarına iyi davrananlardır...”¹²⁵ buyurarak, aile içinde adaletin önemini ve eşlerin birbirlerine karşı şefkatle davranması gerektiğini vurgulamıştır. Konumuza örnek başka bir hadiste de bir sahâbi, Peygamberimize gelip, “Ey Allah’ın Resulü, en çok iyilik yapmam gereken kimdir?” diye peşpeşe dört defa sormuş, Peygamberimiz üç kez, “Annen,” sonra, “Baban,” buyurmuştur.¹²⁶

Kur’ân ve Sünnet’te aile bireylerinin hak ve görevleri, insan onurunun korunması için çok yönlü bir mekanizma sunar. Sevgi, merhamet, adalet ve karşılıklı saygıya dayalı bu sistem, bireylerin hem maddi hem de manevi olarak güçlenmesini sağlayarak toplumun temelini sağlamlaştırır. Aile hukuku uygulamalarında bu ilkelerin gözetilmesi, insan onuruna verilen önemin bir göstergesidir. Bu bağlamda aile, toplumsal düzenin sürdürülebilirliği için vazgeçilmez bir kurum olarak görülmektedir. Toplumun sağlıklı biçimde gelişebilmesi, beşeri münasebetlerin huzur, barış ve güvenlik içinde sürdürülebilmesi aile kurumunun sağlam bir temel üzerine inşa edilmesi ile mümkün olabilir.

¹²² er-Rûm 30/21.

¹²³ Lokmân 31/14.

¹²⁴ En’am 6/151.

¹²⁵ Tirmizi, “Radâ”, 11.

¹²⁶ Buhârî, “Edeb”, 2.

2.1.3. Ailenin Toplumdaki Yeri

Toplumsal yapıda, aile birimi İslâm'a göre toplumun en küçük, ancak en etkili birimidir. Mahiyet ve kapsam bakımından zamanla köklü değişimlere uğramış olan aile kurumu insanlık tarihinin ilk dönemlerine kadar uzanan en kadim kurumdur.¹²⁷ Nikâh akdiyle başlayan bu müessese, eşlerin karşılıklı hak ve sorumluluklarını belirlerken, çocuk terbiyesi ve yetiştirilmesinde de birincil görev sahibidir.

İslâm kaynaklarında nikâh akdi ile ifade edilen evlilik çokça önemli görülmüştür. Çünkü nikâhın maslahatları daha çoktur: Dini koruma ve muhafaza altına alma, kadını koruma ve ona sahip çıkma, nesil yetiştirme, ümmeti çoğaltma ve Hz. Peygamber'in bu konuda duyduğu sevinci gerçekleştirme gibi maslahatlar, bireysel ibadetlerin sevabını aşar. Tüm bu maslahatlar toplandığında, bunların tercih edilmesi daha uygundur.¹²⁸

İslâm dini, toplumsal dayanışmayı teşvik eder ve bunun aile içinde başladığını belirtir. Sadaka, zekât, akraba hakları gibi emirler, aile içi ve aileler arası dayanışmanın önemini gösterir. Nisa Sûresi 36. âyet bu durumu şöyle açıklar: “Allah’a kulluk edin ve O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Ana-babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya... İyi davranın...”¹²⁹ Bu âyet, bireylerin toplum içinde ahlaki ve sosyal sorumluluklarını yerine getirmelerinin, aileden başlayarak geniş bir toplumsal etki alanı oluşturduğunu vurgular. Aile, bu anlamda bir “toplumsal adalet” okulu işlevi görür.

Günümüz toplumunda ailenin önem ve fonksiyonu oldukça fazladır. Hatta çok kullandığımız ve etrafımızdan duyduğumuz “şerefli aile”, “aile terbiyesi”, “aile görgüsü” gibi deyimler ailenin toplumdaki rol ve önemini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bundan dolayı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası; “Aile, Türk toplumunun temelidir ve eşler arasında eşitliğe dayanır. Devlet, ailenin huzur ve refahı ile özellikle ananın ve çocukların korunması ve aile planlamasının öğretimi ile uygulanmasını sağlamak için gerekli tedbirleri alır, teşkilatı kurar”¹³⁰ ifadelerine yer verilmiştir.

¹²⁷ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 31.

¹²⁸ Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensârî İbnü'l-Kudâme, *el-Muğni ve Ma'hu's-Serhü'l-Kebîr 'alâ Metni'l-Mukni'*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî ve Abdurrahman b. Ahmed el-Feryavâî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 8/403.

¹²⁹ en-Nisâ 4/36.

¹³⁰ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, *Resmî Gazete* 17863 (9 Kasım 1982), Kanun No. 2709, md. 41.

Ailedeki mutluluk ya da mutsuzluk, yalnızca eşler arasında kalmaz; diğer aile bireylerine ve nihâyetinde topluma da etki eder. Bu nedenle, güçlü bir toplum güçlü aile yapılarından oluşur. Mutlu ve huzurlu ailelerin oluşturduğu toplumlar da refah ve huzur içinde yaşar. Ancak, ailenin yükünü yalnızca eşlerin omuzlarına bırakmak doğru değildir. Bu konuda daha fazla deneyime sahip olan aile büyüklerine de önemli görevler düşmektedir.¹³¹ Dolayısıyla toplumun aile bireylerine olumlu yönde, nasihat edici ve bağları kuvvetlendirme adına teşvik edici olması şarttır.

İslâm'ın temel kaynakları ve hayatın gerçekleri incelendiğinde, ailenin sadece insan neslinin devamını sağlama ve bireylerin korunmasını amaçlayan bir yapı olmadığı anlaşılmaktadır. Aile, bu önemli işlevlerin yanı sıra, toplumsal hayatı düzenlemek ve dünyayı daha yaşanabilir, düzenli bir hale getirmek için önemli bir rol üstlenir.¹³²

İslâm toplumunda aile, bireylerin sosyal kimliklerini kazandıkları, sorumluluk bilincini öğrendikleri ve topluma katkı sağlayacak erdemlerle donatıldıkları bir eğitim yuvası olarak görülmektedir. Dolayısıyla, İslâm hukukunda aile, toplumsal yapının güçlenmesinde ve topluma bağlı bireylerin yetişmesinde merkezi bir rol üstlenir. Ailenin toplumdaki bu işlevi, toplumun huzurlu ve sağlam bir yapıya sahip olmasına katkı sağlayarak İslâm'ın sosyal düzen ilkesine de hizmet eder.

2.2. Nikâh Akdi ve Hukuki Sonuçları Bağlamında İnsan Onuru Düşüncesi

Çalışmamızın asıl konusu olan bu bölümde İslâm aile hukukunda nikâh akdiyle oluşturulan evliliğin öncesi, süreci ve sona ermesi aşamalarındaki hükümler insan onuru bağlamında incelenecektir. Öncelikle evlilik öncesi tarafların birbirini tanıması konusunda İslâm'ın getirdiği uygulama olan akit öncesi görüşme ve nişanlılık süreci incelenecek daha sonra nikâh akdi ele alınacak ve evliliğin sona ermesi bölümüyle araştırmamız sonlanacaktır.

¹³¹ Ali Akpınar, “ Hz. Peygamber ve Aile”, 2. *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı* (18 Kasım 2019-Şanlıurfa), 56.

¹³² Ahmet Yaman, *İslâm Aile Hukuku* (İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022), 18.

2.2.1. Akit Öncesi

Nikâh önemli bir akittir. Kur'ân-ı Kerîm nikâhı, “sağlam bir sözleşme” (misak-ı galîz) olarak vasıflandırmıştır.¹³³ Bu denli önemli bir akdin aceleye getirilmeden, tarafların birbirlerini tanımaya ve sağlıklı bir değerlendirme yapmasına imkân sağlanarak gerçekleştirilmesi doğaldır. Bu doğrultuda İslâm toplumlarında evlilik öncesi sürece dair iki temel tedbirin uygulanması örf haline gelmiştir.¹³⁴ Konu içerisinde de işleyeceğimiz gibi bu örfi tedbirler aile mefhumunun toplumdaki yerini korumakla beraber tarafların da kişiliklerini korumaya yöneliktir.

2.2.1.1. Görüşme

Tüm toplumlarda evlilik öncesinde taraflar, birbirleriyle evlenme isteklerini ifade eder ve bu süreci genellikle belirli bir hazırlık dönemi takip eder. Bu hazırlık süresi, kültürel ve sosyal normlara bağlı olarak kısa veya uzun olabilir. İslâm dini, genel olarak birbirleriyle evlenmelerinde dini bir engel bulunmayan erkek ve kadının tek başlarına bir araya gelmelerine, görüşmelerine ve birbirlerini inceleme amacıyla bakmalarına olumlu yaklaşmaz. Bununla birlikte, yaşam boyu birlikte olmayı amaçlayan bireylerin evlilik öncesinde birbirlerini görmeden ve tanımadan evlenmeleri de doğru kabul edilmez.¹³⁵ Eşlerin birbirlerini tanımadan kuracakları bir evlilik, aile yapısıyla amaçlanan uyum ve huzur ortamını sağlamaktan uzak olacaktır.

Nikâh akdinin sağlıklı bir şekilde gelişmesi, sağlam bir temele oturtulabilmesi için evlenmeyi arzulayan erkek ile kadının belirli sınırlar dâhilinde birbirleriyle görüşmeleri, birbirlerini görmeleri ihtiyaca binaen mubah kabul edilmiştir. Böyle durumlar için klasik kaynaklarda belirlenen sınır nikâhlanacak kızın kendi yakın akrabalarından, tam eda ehliyetine sahip, en az birisi ile birlikte, kendisine talip olan erkekle görüşebileceği, bir müddet bir arada kalabilecekleri şeklindedir. Bakılacak yerler; eller ve yüzdür. Ebû Hanîfe'ye göre el ve yüzle birlikte ayaklara da bakmak caizdir.¹³⁶

¹³³ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili Tefsiri*, 3/54.

¹³⁴ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku-2*, 71.

¹³⁵ Nuri Kahveci, *Nişanlılık / İslâm Hukuku Açısından* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007), 16.

¹³⁶ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid ve nihâyetü'l- muktesid*, thk. Muhammed Adnan Derviş (Beyrut: Dâru'l-Arkâm, 2/57).

Hız. Peygamber döneminde de uygulamanın nikâhlanacak tarafların birbirlerini görüp tanımlarına imkân verildiğini hadislerden anlamaktayız. Bu hadis örneklerinden birinde Muğire b. Şu'be, evlenmek için bir kadına talip olduğunu Hız. Peygamber'e söylemiş, O da, kadını görüp görmediğini sormuş, görmedim cevabını alınca: *"Ona bak, onu gör, çünkü görmek birbirinize ısınmanız için daha iyidir."*¹³⁷ buyurmuştur. Aynı bağlamda başka bir hadis-i şerifte Hız. Peygamber; *"Bir kadınla evlenmek istediğinizde sizi onunla nikâha götürecektir kadınısı özelliklerine bakabilirsiniz bakın"*¹³⁸ ifadesini kullanmıştır.

Kadınla yalnız kalmak, İslâm'da kesinlikle yasaktır çünkü bu durum, harama düşmeye sebep olabilir. Peygamber Efendimiz (s.a.s.), erkeklerin kadınlarla yalnız kalmalarını yasaklamış, yalnızca kadının izni ile bakmayı tavsiye etmiştir.

Nikâh akdinin bu aşamasında dikkat edilmesi gereken husus aslında hem haramdan uzak durmak hem de evlenme niyetinde olan erkek ve kadının şeref ve haysiyetine halel getirmemektir. Bu durum, günümüzde belki halka açık olan bir yerde sınırlı sayıda olmak şartıyla, üçüncü kişilerin kafalarını karıştırmayacak, fitneye ve dedikoduya mahal vermeyecek şekilde birkaç defa görüşmenin yapılabileceği şeklinde bir çerçeveye sınırlandırılabilir.

2.2.1.2. Nişanlanma

Nikâh akdinin hukuken geçerli bir şekilde gerçekleşmesi için mutlaka öncesinde söz veya nişan merasimine ihtiyaç yoktur. Fakat günümüzde nişansız nikâh olmaz algısı gerek hukukçular arasında gerekse halk nezdinde yaygın bir anlayış haline gelmiştir. Bu anlayışa göre, nikâhlanmak isteyen erkekle kadın bu vaatlerini ilan ettikleri zaman hukuken nişanlı kabul edilirler.¹³⁹ Genelde evliliğe karar veren çiftlerin bunu aile ve akrabalarına ilan ettikleri görülmektedir. Fakat bunu bir hukuk prensibi olarak algılamak doğru değildir. Diğer yandan, nişanlılık dönemi, her ne kadar evlilikle sonuçlanması beklenen bir süreç olarak görülse de, bu durum her zaman gerçekleşmeyebilir. İslâm hukukuna göre nişanlılık, taraflara evlenme zorunluluğu yüklemeyiz; dolayısıyla tarafların nişanı bozma hakkı bulunmaktadır ve bu durum

¹³⁷ Nesai, "Nikâh", 17; İbn Mâce, "Nikâh", 9.

¹³⁸ Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen-i Ebî Dâvûd*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1996), "Nikâh", 19.

¹³⁹ Vehbe Zuhaylî, *el-Veciz fi usuli'l-fikh* (Beyrut: Darü'l-Fiker, 1995), 3/17-18.

karşılıklı olarak verilen hediyelerin iadesini ayrı tutarsak herhangi bir hukuki yaptırımı beraberinde getirmez.¹⁴⁰

Nikâh akdinden önce geçirilen bir evre olan nişanlanma, birbiriyle evlenmeyi arzulayan kadın ve erkeğin karşılıklı olarak evlenme vaadinde bulunmasıdır.¹⁴¹ Fıkıh terminolojisinde evlenme niyetini açıklama hıbe, niyeti açıklayan erkek hatib, kendisine bu yönde niyet açıklanan kadın mahtube şeklinde isimlendirilir. Bununla birlikte hıbe kelimesiyle ifade edilen husus istemek, söz vermek, söz kesmek ve nişanlanmak safhalarının hepsine şamildir.¹⁴² Mehir, nafaka, nesep, iddet, birbirine helal olma gibi hukuki ve sosyal sonuçlar nişanlılık döneminde geçerli değildir. Dolayısıyla nişanlılık, nikâhla kıyaslandığında farklı hükümlere tabidir.¹⁴³

Nikâh öncesi dönem, örfi olarak toplumumuzda köklü bir yer edinmiş olup, tarafların ve ailelerin tanışma, hazırlık ve uyum süreçlerini ifade etmektedir. Bu süreçte kısılan nikâh, evliliğin hukuki ve dini sonuçlarını da beraberinde getirmektedir. Ancak, günümüzde helal bir şekilde konuşmak veya görüşmek amacıyla nişanlılık döneminde gerçekleştirilen nikâh akdi, İslâm hukukçularına göre caiz görülmemektedir.¹⁴⁴ Bu durum, özellikle kadının hak ve menfaatlerinin korunmasına yöneliktir. Aksi takdirde, kadın evli sayılacağından, erkek “koca” statüsüyle kadın üzerinde çeşitli haklara sahip olacak ve bu durum, henüz ilan edilmemiş bir evlilik içerisinde kadının dezavantajlı bir duruma düşmesine yol açabilecektir.¹⁴⁵ Nişan, tarafların birbirini daha yakından tanıyarak evlilik için uygun olup olmadıklarını değerlendirdiği bir dönemdir. Nikâh kısıldığında ise taraflar arasında dini ve hukuki bir bağ oluşur. Eğer nişan sürecinde nikâh kısılr ve taraflar evlenmekten vazgeçerse, bu durum her iki taraf için de sosyal, psikolojik ve hukuki sorunlar doğurabilir. Nikâh, ciddi bir akittir ve aceleyle yapılmaması gerekir. Tarafların bu süreçte bir evlilik bağı olmaksızın birbirlerini tanımaları, gelecekte oluşabilecek sorunları en aza indirmeyi hedefler. Nişan ve

¹⁴⁰ Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku/ Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras*, (İstanbul: Erenler Matbaası, 1983), 171.

¹⁴¹ Zuhaylî, *Veciz*, 3/18.

¹⁴² Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 22.

¹⁴³ Hilal Özay, “Nişanlılıkta Yaptırılan İmam Nikâhının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, *Tokat İlmiyat Dergisi* 8/1 (Tokat: Haziran 2020), 147.

¹⁴⁴ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 169.

¹⁴⁵ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 31; Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 169.

evlilik arasında bu net ayrımın yapılması, iki tarafın da itibarını korur ve İslâm'ın adalet, hikmet ve itidal ilkeleriyle uyumludur.

Nişanlılık sürecinde imam nikâhı yaptıran bir kadın nişanı bozup ayrılmak istediğinde erkeğin istememesi halinde, kadın herhangi bir resmî kuruma müracaat edememektedir. Erkeğin, eşini boşamayı reddederek ona zarar verme niyetiyle hareket etmesi, İslâmî öğretilerde kabul edilemez bir tutum olarak değerlendirilmiştir. Bu durum, kadının dinen evli kalmasını ve başka biriyle evlenememesini beraberinde getirerek ciddi sosyal ve ahlaki sorunlara yol açabilir.¹⁴⁶ Evliliğin sürdürülmesi imkânsız hale geldiğinde, eşlerin karşılıklı hak ve sorumluluklarına uygun şekilde hareket etmeleri dinî ve ahlaki bir gerekliliktir. Nitekim İslâm hukukunda, kötü niyetle boşanmadan kaçınma tutumu Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça yasaklanmış ve adil bir çözüme ulaşılması teşvik edilmiştir.¹⁴⁷ Dolayısıyla, boşanma sürecinde tarafların iyi niyetle ve karşılıklı rızaya dayalı olarak hareket etmeleri, bireysel ve toplumsal huzurun sağlanması açısından önem arz etmektedir.

Resmî kayda dayanmayan evlilik akitlerinde eşler arasındaki hak ve sorumlulukların yerine getirilmesinde çeşitli sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Özellikle kocanın eşini boşaması durumunda, kadın modern hukuk sistemi çerçevesinde herhangi bir yasal hak talebinde bulunamamaktadır. Bu durum, kadının ekonomik, sosyal ve hukuki açıdan uzun vadeli mağduriyetler yaşamasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla, evlilik akdinin resmî mercilerce kaydedilmesi, her iki tarafın da yasal güvencelerden yararlanmasını ve olası anlaşmazlıklarda adil çözümler bulunmasını sağlayan önemli bir uygulama olarak değerlendirilmektedir.¹⁴⁸

Nişanlılık döneminde gerçekleştirilen dinî nikâh, taraflara karşılıklı hak ve sorumluluklar yüklemektedir. Bu kapsamda, kocanın eşine nafaka sağlama yükümlülüğü, kadının ise eşiyile birlikte yaşama ve evlilik bağının gerektirdiği sorumlulukları yerine getirme görevi doğmaktadır. Ancak, uygulamada nişanlılık sürecinde erkek genellikle nafaka sorumluluğunu üstlenmemekte, taraflar evlilik gerçekleşene kadar ayrı evlerde yaşamaya devam etmektedir. Bu durum, dinî ve hukukî uygulamalar arasındaki farklılıklar nedeniyle sosyal ve ailevi açıdan çeşitli problemlere yol açabilmektedir. Bu nedenle, tarafların hak ve

¹⁴⁶ Saffet Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu* (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2014), 97.

¹⁴⁷ el-Bakara, 2/231.

¹⁴⁸ Köse, *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*, 97.

sorumluluklarını net bir şekilde belirleyen yasal düzenlemeler ve toplumsal farkındalık, olası mağduriyetlerin önlenmesi açısından önem taşımaktadır.¹⁴⁹

Bu bağlamda, yalnızca şahitlerin varlığı, taraflar arasında boşanma veya anlaşmazlık durumunda evlilik akdinin tespiti ve hakların korunması için yeterli görülmemektedir. Modern hukuki sistemin gereklilikleri göz önünde bulundurularak, geçmişte dinî kaynaklarda belirtilen nikâh şartlarına ek olarak yeni düzenlemelerin yapılması, tarafların olası mağduriyetlerini önlemek açısından önemli bir tedbir olarak değerlendirilmektedir. Resmî kayıt ve hukuki güvence, evlilik ilişkisinin daha sağlam bir zemine oturmasını ve tarafların haklarının korunmasını sağlayacak temel unsurlar arasında yer almaktadır.¹⁵⁰

Bu bağlamda açıkça diyebiliriz ki: Nişanlılık dönemi, tarafların birbirlerine karşı mahremiyetinin sürdüğü bir süreçtir. Bu dönemde nişanlılar birbirlerine helal kabul edilmez ve kimsenin izni olmaksızın girilemeyecek kapalı mekânlarda yalnız kalmaları uygun görülmez. Bu konuda Peygamber de (s.a.v.): “*Yanında nikâh geçmez bir hısımlı bulunmayan bir kadınla bir erkek yalnız kalmasın*”¹⁵¹ buyurmuştur.

Evlilikte uyum, çiftler arasındaki huzurun sağlanması ve evliliğin sürdürülebilirliği açısından temel bir unsurdur. Bu bağlamda, uyum yalnızca kadının bireysel özelliklerine odaklanarak değerlendirilemez; onun ahlaki değerleri, sosyal çevresi ve düşünce yapısı da sağlıklı bir evlilik temeli için belirleyici unsurlar arasında yer alır. Nitekim Hz. Peygamber’in eş seçimine ilişkin, “*Kadın, dört sebepten dolayı nikâhlanır: Malı, soyu, güzelliği ve dindarlığı. Sen dindar olanı tercih et; aksi halde zarara uğrarsın*”¹⁵² şeklindeki hadisi, eş seçiminde fiziksel ve maddi özelliklerden ziyade ahlaki erdemlere vurgu yapmaktadır. Bu öğüt, özellikle soyu, serveti ve güzelliği gibi kontrolü dışında kalan özelliklere sahip olmayan bir kadına, İslâm ahlakı doğrultusunda kişisel değerini yükseltme fırsatı sunar. Böylece, Peygamber’in bu tavsiyesiyle, kadının onurunun daha evlilik öncesinde güvence altına alındığı açıkça görülmektedir. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber, kadınlara da dindar bir erkekle evlenmelerini tavsiye ederek, dindar bir eşin, Allah’ın

¹⁴⁹ Kahveci, *Nişanlılık / İslâm Hukuku Açısından*, 209-210.

¹⁵⁰ Özay, “Nişanlılıkta Yaptırılan İmam Nikâhının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, 151.

¹⁵¹ Buhârî, “Nikâh”, 112.

¹⁵² Buhârî, “Nikâh”, 16; Müslim, “Rada”, 53.

emirlerini ve Peygamber'in öğütlerini dikkate alarak aile huzurunu sağlamada önemli bir role sahip olduğunu ifade etmiştir.¹⁵³

Nişanın bozulması halinde daha önce karşılıklı olarak takdim edilmiş olan hediyelerin ve mehre mahsûben verilmiş olan değerli eşyaların durumu hususunda İslâm hukukçuları zararın giderilmesini esas alan bir yaklaşım benimsemişlerdir. Mehir, nikâh ile hak kazanılan bir değer olduğundan nişanın bozulması durumunda mehre mahsuben verilen mal veya paranın mevcutsa aynen, harcanmış veya şekil değişikliğine uğramışsa bedel olarak geri verilmesi gerektiği konusunda İslâm hukukçuları görüş birliği etmişlerdir.¹⁵⁴

Hanefî mezhebine göre nişanlılık sürecinde verilmiş olan hediyeler hibe hükümlerine tabidirler; verildikleri gibi duruyorlarsa olduğu gibi iade edilmeleri gerekir, verildikten sonra harcanmış veya önemli ölçüde değişikliğe uğramış olan hediyelerin iade mecburiyeti yoktur.¹⁵⁵

Mâlikî ve Hanbelîlerin tercih edilen görüşüne göre nişanı bozan erkek tarafı ise, nişanı bozması onun hediyeleri geri isteme hakkını düşürmüş olmaktadır. Nişan kız tarafından bozulmuş ise erkek her durumda verdiği hediyeleri geri alma hakkına sahiptir. Mâlikîlere göre hediyelerin harcanmış olması veya tüketilmiş olması onların bedel olarak tazmin edilmesine engel değildir.¹⁵⁶ Zira onlara göre bu aşamadaki hediyeler bağış değil evlenme şartına bağlı hibe hükmündedir. Bu durumda evliliğin meydana gelmemiş olması şartın gerçekleşmemesi demek olacağından hibenin iadesi gerekli görülmüştür.¹⁵⁷ Şâfiîlere göre ise, hediyeler mevcut iseler aynen, değişikliğe uğramış veya zayi olmuşlarsa bedeli iade edilir. Bu hususta nişanın kim tarafından bozulduğuna bakılmamaktadır.¹⁵⁸

Geçmiş dönem İslâm hukukçuları, nişanın sona ermesi nedeniyle tarafların uğradığı maddi ve manevi zararların tazmin edilmesi konusunu gündeme getirmemişlerdir. Bu durum, o dönemin sosyal ve kültürel yapısıyla doğrudan ilişkilidir. Ancak zaman içinde toplumun

¹⁵³ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 24.

¹⁵⁴ Muhammed Ebu Zehra, *el - Ahvalü's - Şahsiyye* (Beyrut, 1957), 37; Zuhayli, *Veciz*, 3/24.

¹⁵⁵ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 173; Zuhayli, *Veciz*, 3/24.

¹⁵⁶ Ebu Zehra, *Ahval*, 39.

¹⁵⁷ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 63.

¹⁵⁸ Zuhaylî, *Veciz*, 3/24.

sosyo-kültürel ve ekonomik koşulları değıştikçe, bu tür zararların niteliğı ve boyutları da farklılık göstermeye başlamıştır.¹⁵⁹

İslâm aile hukuku, nişanın bozulması durumunda insan onurunu koruma ilkesini esas alarak tarafların maddi ve manevi zararlarının tazmin edilmesini öngörmektedir. Kur'an ve Sünnet'te nişanın bozulmasıyla ilgili doğrudan bir hüküm bulunmamakla birlikte, İslâm hukukunun temel prensipleri bu meseleye ışık tutmaktadır. “*Zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek yoktur*”¹⁶⁰ hadisi, zarar gören tarafın hakkının korunması gerektiğine işaret eder. Ancak her nişan bozma durumu otomatik olarak tazminat gerektirmez; zararın gerçekten var olup olmadığı, tarafların kusur durumu ve nişanın bozulma şekli titizlikle değerlendirilmelidir. Nişanın, kişinin haysiyetini ve sosyal statüsünü zedeleyici bir şekilde sonlandırılması, kamuoyu önünde küçük düşürücü davranışlar sergilenmesi veya özel bilgilerin ifşa edilmesi gibi durumlar, İslâm hukukuna göre manevi tazminat ya da ta'zîr cezası gerektiren haksız fiiller arasında sayılabilir.¹⁶¹

2.2.2. Evlenme Ehliyeti

Evlilik müessesesinin dayandığı nikâh akdi hususi bir muamele olduğu için diğer hukuki işlemlerde olduğu gibi burada da akdin taraflarının hukukî tasarruf ehliyetine sahip olmaları gerekmektedir. Evlenme ehliyeti, bireyin kendi özgür iradesiyle, başka bir kişinin onayına ihtiyaç duymadan evlenme hakkını ifade eder.¹⁶²

Nikâh akdine katılan kişinin, ister kendi adına isterse velâyet veya vekâlet ilişkisi yoluyla başkası adına hareket etsin, fakihlerin çoğunluğuna (cumhura) göre âkil ve bâliğ, Hanefilere göre ise temyiz gücüne sahip olması gereklidir. Çoğu fakih, akıl hastaları ve gayri mümeyyiz çocukların velileri tarafından nikâhlanabileceğini kabul etmekle birlikte, bu kişilerin kendi adlarına nikâhlanma iradesi açıklama veya birini vekil tayin etme ehliyetine sahip olmadığını ifade eder. Akıl ve bâliğ erkeklerin bu ehliyeteye sahip olduğu konusunda ise mezhepler

¹⁵⁹ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 64.

¹⁶⁰ İbn Mâce, “Ahkâm”, 17.

¹⁶¹ Abdullah Benli, “İslâm Hukukunda İnsan Onuru”, *Hz. Peygamber ve İnsan Hakları Sempozyumu* (19-21 Nisan-Konya) (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 323.

¹⁶² İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 2/25; Mevsilî, *İhtiyâr*, 2/101.

arasında bir görüş ayrılığı bulunmamaktadır.¹⁶³ Nikâhlanma ehliyeti için gerekli olan şartlardan birinden veya her ikisinden mahrum olan kişilerin nikâh akitlerinin muteber olup olmadığı İslâm hukukçularınca tartışılmış ve farklı görüşler ortaya konulmuştur.

Evlenme ehliyeti, bireyin kendi kararlarını özgürce vermesine imkân tanırken, aynı zamanda hukuki denetim sağlayarak insan onurunun korunmasını temin eder.

2.2.2.1. Eksik Ehliyetliler

Mümeyyiz küçükler yani henüz akıl baliğ olmayan fakat iyiyi kötüden, karı zarardan ayırabilen 7 yaşından büyük çocuklarla, akıl zayıflığına maruz kalan yani bazen akıllı bazen hasta gibi davranan bunaklar (ma'tuh) eksik ehliyet sahibi olduklarından nikâh konusunda tasarrufta bulunmaya ehil değillerdir.¹⁶⁴ Fukâhanın çoğuna göre küçüklerin bizzat nikâhlanma ehliyetleri bulunmamakla birlikte velileri tarafından evlendirilebilmeleri caiz ve muteberdir.¹⁶⁵ Bu görüşte olan İslâm hukukçularının delillerini şu şekilde özetleyebiliriz:

a. “ *Kadınlarınız içinden hayızdan kesilenler ile hayız görmeyenlerin iddetleri üç aydır*”¹⁶⁶ âyetinde geçen *hayız görmeyenler* küçüklerdir; iddet ise sadece nikâh akdi gerçekleşikten sonra olabilir. Küçüklerin iddetinden bahseden âyet onların nikâhlanabileceğine bir delil olarak kabul edilmektedir.¹⁶⁷

b. Tartışmalı bir konu olmakla birlikte bazı fıkıh kitaplarındaki bilgilere göre Hz. Peygamber çocuk yaştaki Hz. Aişe ile evlenmiştir. Bazı rivâyetlerde veya onlara dayalı bazı çalışmalarda, onun 6-7 yaşlarında nişanlandığı, 9-10 yaşlarında da evlendiği iddia edilmektedir.¹⁶⁸ Bu delil ile birlikte sahabeden bazılarının küçük yaştaki çocuklarını

¹⁶³ Fahrettin Atar, “Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 2007), 33/112-117.

¹⁶⁴ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 52.

¹⁶⁵ Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku-2*, 74.

¹⁶⁶ et-Talâk 65/4.

¹⁶⁷ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebusut*, thk. Ebû Abdullah Mahmud b. Ebî'l-Fadl (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye), 4/236.

¹⁶⁸ Bünyamin Erul, “Hz. Aişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz Mu? On Dokuz Mu?”, *İslâm Araştırma Dergisi* 19/4 (2006), 638.

evlendirmiş olduklarına dair rivâyetler çocukların velileri tarafından nikâhlandırılacaklarına işaret olarak kabul edilmektedir.¹⁶⁹

c. Evlilik, velilerin büyük bir özenle üzerinde durmaları gereken önemli bir sorumluluktur. Evlenecek kişilerin kendilerine en uygun ve denk olan (küfüv) bir eş adayı bulmaları her zaman kolay olmayabilir. Böylesi uygun bir aday bulunduğunda, bireyin bülüğa ermesini beklemek, fırsatın kaçmasına neden olabilmektedir. Bu durumun önüne geçilmesi ise velinin, henüz bülüğa ulaşmamış çocuğunu evlendirme yetkisine sahip olmasına dayandırılmıştır.¹⁷⁰

Hanefîlere göre küçüklerin nikâhlandırılması meselesini baba ve dedenin velâyet hakkı çerçevesinde ele alınmaktadır. Hanefî mezhebinde baba veya dedenin küçük yaştaki kızını, onun izni olmaksızın nikâhlama hakkına sahip olduğunu belirtilmektedir. Bu görüşün delili Kuran'dan; *"İçinizdeki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden iyi olanları evlendirin..."*¹⁷¹ âyetidir. Ancak bu nikâh, çocuğun menfaatine uygun olması şartına bağlanmıştır. Bu görüş, talâk Sûresi 4. âyetindeki *"adet görmeyenler"* ifadesine de dayanır. Ayrıca Hz. Âişe'nin küçük yaşta nikâhlanması örnek gösterilmektedir.¹⁷²

İmam Şâfiî'ye göre baba varken hiç kimse küçük çocuğu nikâhlayamaz. Babanın bulunmadığı durumlarda dede, baba yerine geçer. İmam Şâfiî, küçüklerin nikâhlandırılmasına izin veren delilleri detaylandırırken, velilerin sorumluluklarına vurgu yapar. Şâfiî mezhebine göre baba, küçük yaştaki kızını nikâhlayabilir, ancak bu nikâhın geçerliliği maslahat ve rıza esasına dayanır. Hadislerde geçen Hz. Âişe'nin nikâhlanması örneği burada da temel bir delil olarak zikredilir.¹⁷³

İmam Mâlik'in görüşüne göre, küçüklerin nikâhlandırılması baba ve dedenin velâyet yetkisi ile ilgilidir. Mâlikî mezhebi, küçüklerin nikâhlandırılmasının caiz olduğunu ifade eder, ancak evlilikte şer'î maslahatın gözetilmesi gerektiği vurgulanır. Talâk ve iddet konularında küçüklerin boşanma sonrası iddet süresine ilişkin açıklamalar da bu kapsamda yer

¹⁶⁹ Serahsî, *Mebhut*, 4/236.

¹⁷⁰ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 73.

¹⁷¹ en-Nûr 24/32.

¹⁷² Serahsî, *Mebhut*, 5/33-35.

¹⁷³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Ümm*, thk. Mahmûd Matarcî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 5/28-30.

almaktadır.¹⁷⁴ Ahmed Bin Hanbel'e göre ise, küçük çocuğu babası, babası yoksa babası tarafından belirlenmiş vasisi o da yoksa hâkim ihtiyaç halinde evlendirebilir. Başkaları evlendiremez. Hanbelî mezhebi, baba veya dede tarafından nikâhlendirilen küçük kızın, bulûğa erdikten sonra bu nikâh akdini feshetme hakkı olduğu görüşündedir. Ancak, nikâh akdi sırasında çocuğun menfaatinin gözetilmesi gereklidir.¹⁷⁵

Türk Medeni Kanunu'na göre, erkek ve kadın on yedi yaşını tamamlamadan evlenemez. Ancak, olağanüstü durumlar veya önemli bir gerekçe bulunması halinde, hâkim on altı yaşını doldurmuş olan erkek ya da kadının evlenmesine izin verebilir. Bu kararı vermeden önce, mümkünse anne ve baba ya da vasinin görüşü alınır.¹⁷⁶

İslâm aile hukukunda küçüklerin nikâhlendirilmesi konusu incelendiğinde, bu konuda İslâm'ın, bireylerin haklarını ve onurlarını gözeten dengeli bir yaklaşım benimsediği görülmektedir. Araştırmamız sonucunda küçüklerin evlendirilmesi, İslâm hukukunda belirli şartlara ve ilkelere bağlanmış olduğunu ve bu durumun hassasiyetle üzerinde durulduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda küçüklerin nikâhllanması konusunun bağlandığı şartları şöyle özetleyebiliriz;

Küçüklerin nikâh akdi velinin iznine bağlıdır. Ancak velinin bu yetkisi, keyfi bir şekilde kullanılmaz; bilakis, küçük için en iyi olanı sağlamak amacıyla kullanılır. Veli, çocuğun onurunu ve haklarını zedelemeyen, onun geleceğini koruyacak bir evlilik yapmaya özen göstermekle yükümlüdür. Bu durum, küçüklerin çıkarlarının ve saygınlıklarının korunmasını sağlamaktadır.

İslâm hukuku, evlilikte denklik ilkesini gözetir. Bu ilke, taraflar arasında sosyal, ekonomik ve ahlaki uyumu esas alır. Velinin küçük yaştaki çocuğu evlendirmesi durumunda bu uyum şartının yerine getirilmesi, küçükün onurunun korunması açısından önemlidir. Uygun olmayan bir eş seçimi, hem bireyin gelecekteki haklarına hem de insan onuruna zarar verebilmektedir.

İslâm hukukunda evlilik, tarafların hem dünyevi hem de uhrevi mutluluğunu sağlamaya yönelik bir akit olarak görülür. Dolayısıyla, küçüklerin evlendirilmesi yalnızca uygun şartlar

¹⁷⁴ Mâlik b. Enes, *el-Muvatta'*, nşr. Abdulhay el- Leknevi, thk. Takiuddin el- Nedvi (Dimaşk: Daru'l- Kalem, 1432/2011), 2/479-481.

¹⁷⁵ İbn Kudame, *Muğnî*, 7/46-49.

¹⁷⁶ TMK, m. 124.

altında, onların psikolojik ve fiziksel olgunlukları göz önünde bulundurularak yapılabilir. Bu durum, evlilikteki temel amacın zarar yerine fayda sağlamak olduğunu vurgulamaktadır.

Velinin çocuğunu dengi olmayan birisi ile nikâhlanması caiz değildir. Zira bu velinin kendisine verilen velâyet yetkisini kötüye kullanması anlamına gelir. Böyle bir durumda çocuğun veya diğer yakınlarının itirazlarını değerlendiren yargı organı yapılmış olan nikâhı geçersiz kılar. Esasen benzer bir yaklaşım Hanefilerin reşid kızın kendi kararıyla nikâhlanması sürecinde de söz konusudur. Velinin itirazı kızın dengi ile nikâhlanıp nikâhlanmadığı hususu üzerinden değerlendirilir ve dengi ile nikâhlandığı tespit edilirse velinin itiraz başvurusu red edilir.¹⁷⁷

2.2.2.2. Akıl Hastalarının Evlenmesi

Eda ehliyetinin temelini akıl ve temyiz yeteneğine dayanması, akıl hastalarının bu ehliyetten yoksun olduğunu açıkça ortaya koyar. Akıl hastası bir kişi, medeni hakları kullanma yetisi olan eda ehliyeti açısından gayri mümeyyiz küçük hükmündedir. Bu nedenle, akıl hastasının iradesine dayalı olarak yapılan hiçbir hukuki tasarruf geçerli kabul edilmez.¹⁷⁸

İmam Şâfiî'ye göre veli, akıl hastasının maslahatını gözeterek onu nikâhlayabilir. Akıl hastasının bu konuda herhangi bir rızası aranmaz, çünkü bu durumda rıza şartı aranması imkânsızdır.¹⁷⁹ Yine Şâfiî mezhebine göre, akıl hastalığı bulunan kişinin kadın ya da erkek olmasına göre farklı hükümler uygulanır. Eğer akıl hastası bir kadın ise, babası veya dedesi tarafından, bu kişiler bulunmuyorsa hâkim tarafından evliliği hastalığının iyileşmesine katkı sağlayabileceği düşünülüyorsa evlendirilebilir. Akıl hastası bir erkek söz konusu olduğunda ise, evlilik ihtiyacının gerekliliği hâkimin takdirine bırakılmıştır. Eğer hasta kişinin hizmete muhtaç olduğu kanaatine varılır ve hâkim bu durumu onaylarsa, baba veya dede, kıza durumu açıklayarak hastayı evlendirebilir.¹⁸⁰

¹⁷⁷ Acar, *İslam Aile Hukuku*, 52.

¹⁷⁸ AbdulKerîm Zeydan, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkıh*, thk. Selman el-Â'zamî (Bağdat, 1967), 81-82.

¹⁷⁹ Şâfiî, *El-Umm*, 5/33-34.

¹⁸⁰ Zuhayli, *Veciz*, 3/77; Şâfiî, *El-Umm*, 5/33-34.

Türk Medeni Kanunu ise, akıl hastalığı, akıl zayıflığı veya yaş küçüklüğü sebebiyle temyiz kudretinden mahrum olanların evliliklerinin mutlak butlan olduğunu ifade etmiştir.¹⁸¹

Akıl hastalıklarının farklı dereceleri olduğu gerçeği göz önünde bulundurulduğunda, bu hastalıkların birbiriyle karıştırılmaması ve evlenme ehliyetine sahip olanların bazı şartlar dâhilinde evlenmesine izin verilmesi, buna karşın evlenmeye ehil olmayanların nikâh akdi yapmalarına engel olunması, toplum düzeninin korunması açısından daha uygun bir yaklaşım gibi görünmektedir. Ancak, İslâm hukuku, akıl sağlığı ile ilgili bu tür bir ayrımı prensip olarak kabul etmekten ziyade, evlilik kurumunun hem bireysel hem toplumsal maslahatını göz önünde bulundurur. Bu bağlamda, akıl sağlığını tamamen evlilik ehliyeti dışına çıkaran bir genel düzenleme yerine, her bireyin durumu ayrı bir değerlendirmeye tabi tutulur.¹⁸²

Akıl sağlığı yerinde olmayan bireylerin evlenme hakkına ilişkin düzenlemelerde hem bireysel maslahat hem de toplumsal düzen esas alınmaktadır. Bu bağlamda, İslâm hukuku akıl hastalarının evlilik ehliyetini mutlak bir şekilde reddetmez; aksine, onların evlenme durumlarını kişisel şartlarına göre değerlendirmeyi esas alır. Böylelikle, bir yandan bireyin temel haklarına saygı gösterilirken, diğer yandan da toplumsal ve ailevi yükümlülüklerin yerine getirilebilmesi için gerekli önlemler alınır. Bu denge, akıl sağlığı bozuk bireylerin insan onuruna uygun bir şekilde muamele görmesini sağlamayı hedeflemektedir.

2.2.2.3. Tam Ehliyetlilerin Evlenmesi

İslâm hukukuna göre bir kişi bulûğa ermekle çocukluk döneminden çıkmış, ergenlik çağına girmiş yani nikâh akdi yapabilme ehliyetine sahip kabul edilir. Bu durumdaki erkek/baliğ ve kadın/baliğa dinin emir ve yasakları, sevap ve günah sınırları içine girmiş, fiili ve sözlü tasarruflarından sorumlu hale gelmiş demektir.

İslâm hukukunda evlenme ehliyeti açısından, herhangi bir kimsenin iznine gerek duymadan evlenme yetkisine sahip olan kişiler tam ehliyetli bireylerdir. Bu bağlamda, bulûğa ermiş, hür ve akıl sahibi bir erkeğin, kendi iradesiyle evlilik akdi yapabileceği İslâm âlimleri görüş birliği içindedir. Ancak, bulûğa ermiş bir kadının kendi iradesiyle evlenip evlenemeyeceği

¹⁸¹ TMK, m. 13, 14, 15.

¹⁸² Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 74.

veya velisinin onu zorla evlendirip evlendiremeyeceği meselesi İslâm hukukçuları arasında tartışmalı bir konudur.¹⁸³

Buluğ çağındaki bir kızı İmam Mâlik'e göre sadece babası, İmam Şâfiî'ye göre babası ve dedesi rızası dışında nikâhlandırılabilir. Böyle bir durumda baba veya dedenin kızın rızasını alma zorunluluğu olmayıp, iznini isteme sadece iyi ve ahlaki bir davranış olarak kabul edilmiştir.¹⁸⁴ Ahmed b. Hanbel'den gelen bir görüş de bu yöndedir.¹⁸⁵ Bu üç mezhebe göre velinin izninin bulunmadığı evlilik geçerli olmamaktadır.¹⁸⁶ Ancak bu görüşü savunanlar, velinin bu yetkisini suistimal edebileceğini dikkate alarak velinin kızın evlenmesini geçerli bir sebebe dayanmaksızın engellemesi halinde bu yetkinin hâkime geçeceğini kabul etmişler. Hanbelîlerin bir görüşüne göre bir sonraki veliye geçer. Böylece bu üç mezhep velâyet yetkisinin getireceği olumsuzluğu gidermeyi ve kızın haklarını teminat altına almayı amaçlamışlardır.¹⁸⁷ Üç mezhebin delillerine örnek âyet-i Kerîmelerde; *"İçinizdeki bekârları, kölelerinizden ve cariyelerinizden iyi olanları evlendirin"*¹⁸⁸ âyeti ile *"Allah'a eş koşan erkekleri de inanıncaya kadar kadınlarınızla evlendirmeyin"*¹⁸⁹ hitabı velilere yöneliktir. Bu bağlamda evlendirme velilere ait bir iştir.

Hiz. Peygamberin sünnetinden deliller ise:

- *"Velisiz nikâh olmaz."*¹⁹⁰
- *"Velisinin iznini almadan evlenen kadının nikâhı batıldır, batıldır, batıldır."*¹⁹¹
- *"Kadın kadını evlendiremez. Kendi başına kendisi de evlenemez. Ancak zaniyedir bu şekilde evlenen."*¹⁹²

¹⁸³ İbn Rüşd, *Bidâye*, 2/5; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/246.

¹⁸⁴ Mâlik b. Enes, *Muvatta*, "Nikâh", 2.

¹⁸⁵ İbn Kudame, *Muğni*, 8/407.

¹⁸⁶ Şâfiî, *el-Umm*, 5/37; İbn Kudame, *Muğni*, 8/407; Mâlik b. Enes, *Muvatta*, "Nikâh", 2.

¹⁸⁷ Saffet Köse, "İslâm Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 2 (2003), 109.

¹⁸⁸ en-Nûr 24/32.

¹⁸⁹ el-Bakara 2/221.

¹⁹⁰ Tirmizi, "Nikâh", 14.

¹⁹¹ İbn Mace, "Nikâh", 15; Tirmizi, "Nikâh", 14; Darimi, "Nikâh", 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/66.

¹⁹² İbn Mace, "Nikâh", 15

Bu hadisler açık bir şekilde nikâh akdinde velinin izninin gerekliliğine delalet etmektedir. Nikâhın çeşitli amaçları bulunmaktadır. Bunlardan birisi aileler arasındaki bağıdır. Kadın duygularına kapılıp seçimi iyi yapamayacağından evlilikten beklenen maslahat tam olarak gerçekleşmeyebilir. Bu sebeple velisinin izni olmaksızın evlenmesine engel olunmuştur.¹⁹³

Ebû Hanîfe'ye göre ise, bulûğ çağındaki kızı, kızın rızası olmadan hiç kimse evlendiremez. Ona göre kızın rızası alınmadan gerçekleştirilen evlilik/nikâh akdi batıldır. Bu şekilde gerçekleşen nikâh akdi hiçbir hukuki sonuç doğurmaz.¹⁹⁴ Bu görüşe Kur'ân' dan deliller;

- *“Koca karısını üçüncü defa boşarsa, kadın başka koca ile evlenmedikçe kendisine helal olmaz.”*¹⁹⁵

- *“Kadınları boşadığınızda, bekleme süreleri (iddet) sona ermişse, kocaları ile evlenmelerine engel olmayın.”*¹⁹⁶

- *“İçinizden ölenlerin geriye bıraktıkları eşleri kendi başlarına dört ay on gün beklerler. Bu süreyi bitirince artık kendileri için uygun olanı yapmalarında size bir günah yoktur.”*¹⁹⁷

Bu ve benzeri âyetlerde nikâh kadına isnad edilmiştir. Aslolan isnadın gerçek faile yapılmasıdır. Bu âyetler kadının bizzat nikâhını akdedebileceğine açıkça işaret etmektedir. Keza ikinci âyette hitap kocalardır ve engellemeden kasıt bir yerde hapsetmek ve evlenmelerine engel olmaktır. Nitekim "kadınlarınızı boşadığınızda" ifadesi de bunu göstermektedir. Buna göre kim karısını boşarsa ve kadın da iddetini tamamlamışsa eski koca onun bir başkasıyla evlenmesine mani olamaz.¹⁹⁸

Sünnetten deliller ise şöyledir:

- Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Dul kadın, evliliğinde, velisinden çok kendisi yetkilidir. Kızın ise izni alınır. İzni susmasıdır.”*¹⁹⁹

¹⁹³ Köse, “İslâm Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet”, 110.

¹⁹⁴ Zuhaylî, *Veciz*, 3/55.

¹⁹⁵ el-Bakara 2/230.

¹⁹⁶ el-Bakara 2/232.

¹⁹⁷ el-Bakara 2/234.

¹⁹⁸ Köse, “İslâm Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet”, 107.

¹⁹⁹ Müslim, "Nikâh", 9; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 23; Tirmizi, "Nikâh", 19; Mâlik, Muvatta', "Nikâh", 4; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/249, 261, 274, 345, 355, 362.

- "*Veli'nin dul kadın konusunda bir yetkisi yoktur. Yetim kız evlendirilirken kendisine danışılır, susması kabul anlamına gelir.*"²⁰⁰

Hadislerde, evlilik kararını verme yetkisinin kadına ait olduğu açıkça ifade edilmiş ve bu konuda başkalarının karar verme yetkisini ortadan kaldıran bir hüküm ortaya konmuştur. Hadisin genellik taşıyan ifadeleri, kadının eş seçiminden nikâh akdiyle ilgili diğer hususlara kadar tüm evlilik sürecini kapsamaktadır. Bekâr bir kızın durumu ise özel bir hassasiyetle ele alınmıştır; zira kızların erkeklerle doğrudan iletişim kurmada genellikle çekingen olmaları nedeniyle evlenme iradesini açıkça beyan edemeyebileceği varsayılmıştır. Bu sebeple Şâri', kızın suskunluğunu rıza olarak kabul etmiştir. Ancak bu durum, İslâm hukukunun genel ehliyet ilkeleri doğrultusunda, kızın kendisine ait olan evlenme hakkının elinden alındığı anlamına gelmez.²⁰¹

Bütün mezhepler, velâyet yetkisinin kullanılmasında evlenecek kızın haklarının korunmasını öncelikli bir ilke olarak benimsemiştir. Bu çerçevede, kızın kendi dengiyle ve emsal mehirle evlenmesi esas kabul edilmiştir. Bu yaklaşım, sadece kızın değil, aynı zamanda velilerin ve aile üyelerinin haklarının da korunmasını sağlamaktadır.

Nikâhlanacak kızın, hayatını paylaşacağı eşini seçme hakkı, yalnızca velinin iznine bağlı olmamalıdır. Mutlu ve kalıcı bir evlilik yapabileceklerine inanılan denk adayların önündeki engeller kaldırılmalıdır. Hukuki şahsiyet sahibi bir bireyin sırf kadın olması, onun evlilik maslahatını koruma noktasında yetersiz görülmesi için geçerli bir sebep teşkil etmez. Bununla birlikte, ileride ortaya çıkabilecek sorunların önlenmesi ve kızın kendi başına kalmaması adına evlilik hususunda ailenin ve toplumun haberdar olması önemlidir. Böyle bir yaklaşım, bireysel haklar ile toplumsal sorumluluklar arasında bir denge kurmayı hedeflemektedir.²⁰²

İslâm aile hukukunda velayet, bireyin korunmasını ve onurunun güvence altına alınmasını sağlayan önemli bir hukuki mekanizmadır. Bu bağlamda, velayet şu açılardan insan onurunu koruyucu bir işlev görmektedir:

²⁰⁰ Buhârî, "Nikâh", 42; Nesai, "Nikâh", 31; İbn Mace, "Nikâh", 11

²⁰¹ Köse, "İslâm Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet", 107.

²⁰² Köse, "İslâm Hukukuna Göre Evlenmede Velâyet", 113.

1. Ehliyetsiz bireylerin korunmasını sağlar: Bâliğ olmayan ya da zihinsel engeli bulunan bireylerin yanlış evliliklerden korunmasını temin eder.

2. Kadının haklarını güvence altına alır: Zorla evliliğin önlenmesi, denk olmayan evliliklerin feshedilmesi ve mehrin korunması gibi düzenlemelerle kadının sosyal ve ekonomik hakları güvence altına alınır.

3. Toplumsal düzeni ve hukuki güvenliğı sağlar: Evliliğin hukuki geçerliliğini, tarafların rızasını ve toplumun ahlaki yapısını koruyarak adaletli bir evlilik sistemi oluşturur.

4. Velayet yetkisinin suiistimal edilmesini önler: Velinin çocuğunun haklarını ihlal etmesi durumunda mahkemenin müdahale etmesi gibi mekanizmalarla insan onuru güvence altına alınmıştır.²⁰³

Sonuç olarak, İslâm aile hukukunda velayet, bireyin ekonomik, sosyal ve manevi haklarını gözeterek insan onurunun korunmasını sağlayan bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.3. Taraflar Arasında Denklik/Kefâet

Nikâhlanacak eşlerin birbirine uygun ve denk olması, genel anlamda birçok toplumda önemli ve gerekli bir husus olarak kabul edilmektedir. Denklik düşüncesi, bir yandan toplumların kendine özgü değer yargılarına, diğer yandan evliliğin amacına dayanmaktadır. İslâm'ın temel kaynaklarından biri olan Kur'ân-ı Kerîm'de, evlenecek eşlerin belirli bir ölçüte göre denk olmalarını açıkça ifade eden bir âyet yer almamaktadır.²⁰⁴

Nikâhta denkliğin dikkate alınması, özellikle kadınlar açısından önemlidir. Çünkü kadınlar, toplumda eşlerinin kendilerinden düşük bir statüde olması nedeniyle eleştirilebilmektedir. Bu durum erkekler için aynı şekilde algılanmamaktadır. Resûlullah (sav) bu konuda şöyle buyurmuştur: “Kadınlar ancak velileri tarafından evlendirilir ve ancak denkleriyle

²⁰³ Seniyye Şahin, *Türk Medeni Hukuku ve İslam Hukukunda Velayet* (Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 112-117.

²⁰⁴ İsmail Hakkı Gürdeniz, “Hanefî ve Şâfiî Mezhebine Göre Evlilikte Kefâet'in Arandığı Yerler”, *Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (15 Mayıs 2018), 63.

evlendirilir.”²⁰⁵ Nikâh akdinden beklenen faydanın gerçekleşmesi genellikle tarafların denk olmasıyla mümkün olmaktadır.²⁰⁶

İslâm hukukunda evlilikte denklik, “kefâet” terimiyle ifade edilmektedir. Kefâet, “evlenecek eşler arasında dini, ekonomik ve sosyal çevre açısından eşitlik ve denklik bulunması” anlamına gelmektedir. Bu ilke özellikle Hanefî mezhebinde önemli bir yere sahiptir. Hanefî mezhebine göre, bir kız çocuğu velisinin izni olmadan evlenebilse de evlilikte kefâet şartının gözetilmesi aile içi huzur ve uyum açısından kritik öneme sahiptir. Akıl balığ bir kadının kendisine denk bir kişiyle evlenmesi durumunda, velinin bu evliliği feshetme hakkı bulunmamaktadır.²⁰⁷

Eşler arasında denklik, sohbet, ülfet, neslin devamı ve akrabalık bağlarının güçlenmesi gibi çeşitli faydalar sağlamaktadır. Zira bir ailenin sürekliliği ve uyumu, ancak denk bireylerin oluşturduğu bir ortamda sağlanabilir. Buna karşılık, denk olmayan eşlerin kurduğu ailelerde huzurun temin edilmesi çoğu zaman güçtür. Toplum içerisinde insanlar bir arada yaşasalar da sosyal statü farklarının var olduğu bir gerçektir. Bu farklar, zamanla aile hayatında huzursuzluklara yol açabilecek sorunların kaynağı olabilmektedir.²⁰⁸

İslâm dini, hayatın her alanını düzenlediği gibi aile hayatını da düzenleyerek muhtemel olumsuzluklara karşı bir dizi önleyici kural getirmiştir. Evlilikte denklik (kefâet) ilkesi, bu kurallar arasında yer almakla birlikte doğrudan bir âyetle açıkça ifade edilmemiştir. Bununla birlikte, konuya ilişkin Hz. Peygamberden hadisler rivâyet edilmiştir. Ebû Hureyre (r.a) den gelen rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Kadın dört hal ve sıfatı için nikâh olunur. Malı için, soyu için, güzelliği için, dini için, (ey mü'min sen bunlardan) dindar olanı ile evlenmeye bak. (Eğer dediğim gibi yapmazsan) yoksulluğa düşersin*”²⁰⁹ ” buyurmuştur. Hz. Ömer (r.a) den gelen rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v.) : “*Kadınları ancak velileri evlendirir ve onlar ancak denkleleriyle evlenirler*”²¹⁰ ” buyurmuştur. Cabir b. Abdillâh (r.a) dan gelen rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v.) : “*Denkleri bulunduğu zaman şan ve soy sahibi kadınları evlendirmekten*

²⁰⁵ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 20; Tirmizi, "Nikâh", 14.

²⁰⁶ Mevsilî, *İhtiyâr*, 2/122.

²⁰⁷ Mevsilî, *İhtiyâr*, 2/123-124; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 129.

²⁰⁸ Gürdeniz, “Hanefî Ve Şâfiî Mezhebine Göre Evlilikte Kefâet’in Arandığı Yerler”, 64.

²⁰⁹ Buhârî, “Nikâh”, 15; Müslim, “Radâ”, 53; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 2; Nesâî, “Nikâh”, 13.

²¹⁰ Ebû Dâvûd, "Nikâh", 20; Tirmizi, "Nikâh", 14.

*kaçınmayınız*²¹¹ ” buyurmuştur. Hz. Aişe (r.a) den gelen rivâyetle Hz. Peygamber (s.a.v.):“*Neslinizi devam ettirecek olan nutfenizi seçiniz, denklerinizle evleniniz ve kadınları evlendiriniz*²¹² ” buyurmaktadır. Hz. Ali (r.a) den gelen rivâyette Hz. Peygamber (s.a.v.) : “*Yâ Ali, dengini bulduğun zaman bekârı evlendirmeyi geciktirmeyin*²¹³ ” buyurmuştur. Ebû Hureyre (r.a) den gelen rivâyette ise Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Dininden ve ahlâkından râzı olduğunuz kişiler size evlenme teklifi yaptığında onunla evleniniz. Eğer böyle yapmazsanız yeryüzünde fitne ve fesât olur*”²¹⁴ buyurmuştur.

Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf’tan aktarılan bir görüşe göre kefâet, nikâh akdinin sıhhat şartlarından biri olarak değerlendirilmiştir. Buna göre, bir kadın kendisine denk olmayan biriyle evlendiğinde nikâh akdi sahih kabul edilmez.²¹⁵ Ancak mezheplerin tercih edilen görüşlerine göre denklik nikâh akdinin sıhhat şartı değil, bağlayıcılık şartıdır. Nikâh velilerin onayına bağlı olarak vücut bulur. Ancak velilerin mahkemeye başvurarak nikâha itiraz etme hakları vardır.²¹⁶ Kadının, babasının evinde gördüğü düzen ve yaşam standardını kocasının evinde de bulması gerektiği düşüncesi, bu ilkenin temel gerekçelerindendir. Bu nedenle, kadının kendisine denk olmayan biriyle evlenmesi uygun görülmemiştir.

Hanefîlerin cumhuru ile Şâfiî âlimlerinin ekseriyetine göre kefâet, nikâhın lüzum (bağlayıcılık) şartlarındandır. Bu görüşün temel dayanaklarından biri, Hz. Peygamber’in (s.a.v.), halasının kızı Zeyneb bint Cahş’ı, kölesi Zeyd b. Hârise ile evlendirmesi olayıdır. Eğer kefâet nikâhın sıhhat şartlarından biri olsaydı, bu evliliğin sahih kabul edilmemesi gerekirdi. Bu örnekten hareketle, kefâetin nikâhın sıhhat şartı değil, lüzum şartı olduğu anlaşılmaktadır.²¹⁷

Hanefî ve Şâfiî mezheplerinde kefâetin arandığı alanlar bazı farklılıklar göstermektedir. Hanefî hukukçulara göre kefâetin arandığı alanlar şu şekildedir:

1. Nesep (Soy Bağı)

²¹¹ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 3; Neseî, “Nikâh”, 11.

²¹² İbn Mâce, “Nikâh”, 46; Neseî, “Nikâh”, 34.

²¹³ Tirmizi, “Mevâkıt”, 2/13.

²¹⁴ Tirmizi, “Nikâh”, 3; İbn Mâce, “Nikâh”, 11.

²¹⁵ Mevsilî, *İhtiyâr*, 2/122-124.

²¹⁶ H. Yunus Apaydın, “Velâyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/15-19.

²¹⁷ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 133.

2. Din
3. Hürriyet (Kölelikten azat edilmiş olma)
4. Diyânet (Dindarlık)
5. Meslek
6. Servet (Maddi durum)

Bu şartların bir kısmı üzerinde ittifak edilmiş, bir kısmında ise ihtilaf söz konusu olmuştur. Ancak bu şartların tümüne bakıldığında Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamalarında ortaya koyduğu eşitlik anlayışı ve hikmetin daha iyi kavranması gerektiği açıktır.²¹⁸

Nesep (soy bağı), özellikle Arap toplumunda büyük bir önem taşımaktadır. Ancak İslâm, üstünlüğün yalnızca takvada olduğunu belirterek tüm ırk ve soy ayrımlarını ortadan kaldırmıştır. Bu durum Kur'ân âyetlerinde ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Veda Hutbesi'nde açıkça vurgulanmıştır.²¹⁹ Allah (c.c) Kur'ân'ı Kerîm'de şöyle buyurmaktadır : “*Ey insanlar! Doğrusu biz sizi bir erkekle bir dişiden yarattık. Ve birbirinizle tanışmanız için sizi kavimlere ayırdık. Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, takvâca en üstün olanınızdır.*”²²⁰ Hz. Peygamber (s.a.v.)de bu hususta Veda Haccı'nda şöyle buyurmuştur:

“*Aranızda cahiliye adetlerini ve babalar ile övünmeyi kaldıran Allah'a hamd olsun. Ey insanlar! Biliniz ki insanlar iki kısımdır: Allah katında faziletli, ahlaklı ve yasaklardan korunan mü'min ile Allah'a karşı isyankâr, emir ve nehiylerini hafife alan fâcir (günahkâr) kişi. Arab'ın Acem'e, Acem'in Arab'a takvadan başka bir üstünlüğü yoktur. Hepiniz Âdem'densiniz; Âdem ise topraktandır.*”²²¹ İlgili deliller, İslâm'ın insan onurunu nasıl naslarla koruduğunu açıkça göstermektedir. Nesep, insanlar arasında övünç kaynağı olabilmekle birlikte, bazı durumlarda gurur kırıcı bir unsur da olabilmektedir. İslâm, bu tür ayrımları reddederek insanları eşitlik ve takva ilkeleri çerçevesinde birleştirmiştir.

Din, kefâet konusundaki en önemli unsurlardan biridir. Hanefî hukukçulara göre, evlenecek kişinin, eşinin diniyle aynı dine mensup olması önemlidir. Kadın, kendisi ile evlenmek

²¹⁸ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 88.

²¹⁹ Gürdeniz, “Hanefî ve Şâfiî Mezhebine Göre Evlilikte Kefâet'in Arandığı Yerler”, 67.

²²⁰ el-Hucurât 49/13.

²²¹ Ebû Dâvûd, “Edeb”, 120; Tirmizî, “Menakıb” 74; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, thk. Abdü's-Şâfûn (Beyrut: Dar'ul Kütübil İlmîyye), 2/361, 524.

isteyen Gayrimüslimin dinini değiştirerek Müslüman olmasını şart koşabilir. Din, insanın irade ve tercihiyle seçtiği bir yol olduğu için bu şartın aranması insan onuruna aykırı bir durum değildir. Kaldı ki Müslüman kadının Gayrimüslim bir erkekle evlenmesi caiz görülmemiştir. Evlilik kurumu, yalnızca bireylerin bir araya geldiği bir birliktelik değil, aynı zamanda uzun süreli ve ahlaki temellere dayanan bir yapıdır. Bu nedenle, dinin ortak bir unsur olarak belirlenmesi, ailenin devamlılığı ve huzuru açısından önemli bir kıstastır.²²²

Hanefî hukukçularının ittifakına göre, evlenecek kişilerin hürriyet (kölelikten azat edilmiş olma) şartını aramaları muteberdir. Buna göre köle, hür bir kadına denk kabul edilmez. Çünkü hür bir kadın, köle bir erkekle evlenmekten utanç duyabilir ve bu durum kadının onurunu zedeleyebilir. Zamanla erkeğin gururu da bu evlilikten zarar görebilir. Kölelik, toplumda bir takım kusurları ve aşağılanma ihtimalini beraberinde getirdiği için, köle azat edilmiş olsa dahi hür bir kadına denk kabul edilmemektedir.²²³

Servet konusunda denklik, kadının ve erkeğin onuruyla doğrudan ilişkilidir. Bir erkeğin eşinin ihtiyaçlarını karşılayamaması veya kadının baba evindeki yaşam standardını sağlayamaması, erkeğin onuru açısından olumsuz bir durum olarak değerlendirilir. Bu durum, evlilikte ekonomik uyumun önemini bir kez daha göstermektedir.²²⁴

Denkliğin bir diğer şartı da mal varlığıdır. Bu bağlamda, erkeğin peşin mehir (mihri muaccel) ödeyebilecek durumda olması ve evlilik masraflarını (nafaka) karşılayabilmesi gerekir. Görüşlere göre, kişi yalnızca mehri ödeyebilecek durumda olup nafaka sağlayamıyorsa denk sayılmaz. Nafakayı karşılayabilecek ancak mehir konusunda yeterli değilse, İmam Ebû Yûsuf'a göre bu kişi denk kabul edilir. Çünkü mehir konusunda taraflar arasında kolaylık gösterilebilir ve bu konuda babasının mali desteği dikkate alınabilir. Ancak nafaka günlük bir ihtiyaç olduğu için her an karşılanması zorunludur.²²⁵ Bu noktada, kadının nafakaya duyduğu ihtiyaç göz önünde bulundurularak ekonomik denkliğin evlilik için önemli bir kıstas olduğu anlaşılmaktadır.

Meslek ve sanat açısından denklik, kocanın mesleğiyle kadının velilerinin mesleği arasında aranır. İnsanlar, aşağı görülen meslekler nedeniyle eleştiriye maruz kalabilir. Bu nedenle

²²² Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 135.

²²³ Serahsî, *Mebcut*, 5/24; Mevsilî, *İhtiyâr*, 2/123.

²²⁴ Gürdeniz, “Hanefî ve Şâfi Mezhebine Göre Evlilikte Kefâet’in Arandığı Yerler”, 71.

²²⁵ Mevsilî, *İhtiyâr*, 2/123.

meslek denkliği önemlidir. Ancak İmam Ebû Hanîfe'ye göre meslek, kişiye kalıcı bir özellik olmadığından dolayı kefâet şartı olarak dikkate alınmaz. Çünkü bir meslekten diğerine geçiş mümkündür. İmam Ebû Yûsuf'a göre ise, yalnızca aşağı görülen ve toplumda küçültücü bulunan meslekler dikkate alınır. Örneğin, dokumacı, berber, süpürgeci veya derici gibi meslekler, toplumda daha yüksek statülü kabul edilen tüccar, kuyumcu veya attarların kızlarına denk kabul edilmez.²²⁶ Toplumda itibarsız veya aşağı görülen mesleklerden birinde çalışan bir erkek, itibarlı ve toplumca kabul gören bir meslekten olan bir kadının velileri tarafından denk görülmez. Çünkü toplumda insanlar, meslek ve sanatın şeref ve itibarı ile övünür; itibar görmeyen meslekleri küçümseyebilirler.

Kadının mesleği veya sanatı ise genellikle kefâet açısından değerlendirilmez. Ancak toplumda statü olarak daha yüksek konumda olan veya daha fazla maaş kazanan bir kadının ekonomik veya sosyal statü olarak kendisinden daha düşük seviyede bir erkekle evlenmesi genellikle hoş karşılanmaz. Bu tür evlilikler toplum tarafından onur kırıcı görülebilir. Ayrıca bazı durumlarda kabul edilse bile zamanla toplumun eleştirileri ve sosyal baskılar, aile kurumunu olumsuz etkileyebilir. Bir mesleğin yüksek veya düşük olarak değerlendirilmesi, örfe bağlı bir durumdur ve bu değerlendirme, zaman ve mekâna göre farklılık gösterebilir. Daha önce düşük statüde görülen bir meslek, zamanla değer kazanabilir ve saygın bir konuma gelebilir.²²⁷

Erkeğin kadına denk olması, şeref ve itibar açısından toplumsal uyumun sağlanması bakımından daha uygun görülmektedir. Ancak zikredilen şartların dışında kalan güzellik veya fiziksel çekicilik gibi unsurlar kefâet kapsamında değerlendirilmemektedir. Bununla birlikte, eşler arasındaki yaş farkının çok büyük olmaması, evliliğin selameti açısından daha isabetli bir tercih olacaktır.²²⁸

Sonuç olarak, hürriyet, din, mal, nesep, servet ve meslek gibi kıstaslarda denklik, evlilikte uyum ve huzurun sağlanması açısından önem taşımaktadır. Bu kıstaslar, İslâm hukukunun bireylerin onurunu koruma ve aile birliğinin sağlam temellere oturmasını sağlama gayesiyle ortaya koyduğu denklik anlayışının birer yansımasıdır. Denklik konuları zamanla örfe ve maslahata göre değişiklik gösterebilmektedir. Çünkü fukaha denklik konularını örfe göre

²²⁶ Mevsilî, *İhtiyâr*, 2/123.

²²⁷ Gürdeniz, "Hanefî ve Şâfiî Mezhebine Göre Evlilikte Kefâet'in Arandığı Yerler", 75.

²²⁸ Emine Gümüş Böke, " İslâm Hukukunda Aile Kurumu ve Nikâh İlişkisi", *Uluslararası Aile Sempozyumu*, 1 (15-17 Ekim 2020), 266.

ailenin korunması maslahatına dayandırmıştır. Bu sebeple klasik dönemde belirlenen hususlardan bazıları denklik şartı olmaktan çıkabileceği gibi yeni denklik konuları da belirlenebilir. İslâm hukukunun evlilikle ilgili çizdiği bu sınırlar, aile birliğinin uyum ve istikrarını hedefleyen bir çerçeve sunmaktadır. Dolayısıyla evlilik, tesadüfe bırakılmaması gereken önemli bir müessese olarak, bireylerin ve toplumun genel huzurunu koruyacak şekilde dikkatle ele alınmalıdır.

2.2.4. Evlenme Engelleri

Nikâh akdinin sahih bir sûrette kurulmasını imkânsız kılan manilerdir. Yani nikâh akdinin geçerli ve hukuka uygun bir şekilde gerçekleşebilmesi için sadece evlenme ehliyetine sahip iki tarafın bulunması yeterli bulunmamakta bundan başka tarafların birbiriyle evlenmelerine engel teşkil eden hususların da bulunmaması gereklidir. Bu engellerin menşei; dini, ahlaki, sosyal ve fizyolojik düşüncelere dayanır.²²⁹ Ancak evlenme engellerinin hepsi aynı nitelikte değildir. Bazı engeller sürekli olmakla birlikte bazıları geçici engel niteliğindedir.

2.2.4.1. Sürekli Evlenme Engelleri

Evliliğe kalıcı engel teşkil eden durumlar, hiçbir zaman ortadan kalkmayan niteliktedir. Bu hallerden birinin bulunması evlenmenin mutlak butlan ile sakıt olması sonucunu doğurur. Devamlı evlenme engelleri Kur’ân-ı Kerîm’in açıkça belirttiği şekilde üç kategoriye ayrılmaktadır:

2.2.4.1.1. Nesep Hısımlığı (Kan Bağı Sebebiyle Oluşan Hısımlık)

Kur’ân-ı Kerîm’de bu konuda şöyle buyrulmaktadır:

“Babalarınızın evlendikleri kadınlarla evlenmeyin! Geçmişte olanlar artık geçmişte kalmıştır. Çünkü bu bir fuhuş ve utanç verici bir fiildir, ne kötü yoldur. Sizlere anneleriniz, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren anneleriniz, süt bacılarınız, eşlerinizin anneleri, kendileriyle birleştiğiniz eşlerinizden olup evlerinizde bulunan üvey kızlarınız size haram kılındı. Eğer

²²⁹ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 211; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 89.

onlarla birleşmiş değilseniz (nikâh ortadan kalktığında) kızlarını almanızda size bir sakınca yoktur. Kendi sulbünüzden olan oğullarınızın eşleri ve iki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı; ancak geçen geçmiştir, Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir. Evli kadınla evlenmeniz haram kılındı”²³⁰; “Allah’a ortak koşan kadınlarla, onlar iman edinceye kadar evlenmeyin...”²³¹; “Mümin kadınlar inkârcılara helâl değildir.”²³²

Bu âyetler ışığında, doğum yoluyla oluşan kan bağına dayalı evlenme engelleri şu şekilde sıralanabilir:

1. Kişinin Usulü: Anne, baba, büyükanne ve büyükbabalar.

2. Kişinin Furuu: Çocuklar ve torunlar.

3. Anne ve Babanın Furuu: Kardeşler, yeğenler ve alt soyları.

4. Dede ve Ninenin Furuu: Amca, hala, dayı ve teyze. Ancak dede ve ninenin çocukları ikinci dereceden hısım oldukları için bu kategoriye dâhil edilmemektedir.²³³

Kan bağı nedeniyle ortaya çıkan sürekli evlenme engelleri, aile içi mahremiyetin korunmasını ve soy bağlarının sağlıklı şekilde devam etmesini amaçlar. Anne, baba, kardeş gibi yakın akrabalar arasındaki evliliğin yasaklanması, hem biyolojik hem de psikolojik açıdan insan onurunu koruyucu bir tedbirdir. Aile içi ilişkilerin saygı ve sevgi temelinde şekillenmesi, bireyin ruhsal sağlığını destekleyerek onurlu bir yaşamı teşvik etmektedir.

2.2.4.1.2. Sıhri Hısımlık (Evlilik Yoluyla Oluşan Hısımlık)

Evlilik nedeniyle ortaya çıkan hısımlıklar, ölüm ya da boşanma gibi durumlarda dahi ortadan kalkmaz ve bu bağlamda kalıcı evlenme engeli teşkil eder. Bu hısımlık türleri şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Zevce Usulü: Kayınvalide ve büyükanneleler. Eşle sahih bir nikâh akdi yapılmış olması yeterlidir; cinsel birleşme şart değildir. Bu durumda kayınvalide ve onun annesi ebediyen haram kabul edilir.

²³⁰ Nisâ 4/22-23.

²³¹ el-Bakara 2/221.

²³² el-Mümtehine 60/10.

²³³ İbn Kudame, *el-Muğni*, 8/551-556; Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 213.

2. Usulün Eşleri: Baba ve büyükbabaların eşleri (üvey anne dâhil).

3. Zevce Furuu: Eşin önceki evliliğinden olan çocukları ve torunları. Eşle cinsel birleşme gerçekleşmişse, üvey kızlar ve torunlarla evlenmek ebediyen haram olur.

4. Furuun Eşleri: Çocuklar ve torunların eşleri (gelinler).²³⁴

Evlilik yoluyla oluşan hısımlıklar sonucunda bazı kişilerle evlenmenin yasaklanması, evlilik kurumuna ve taraflar arasındaki ilişkilere duyulan saygıyı güçlendirir. Kayınvalide, üvey kız ya da gelin gibi kişilerin evlenme kapsamı dışında bırakılması, aile içi rollerin sağlıklı bir şekilde benimsenmesini ve bu bağlamda insan onurunun korunmasını sağlamaktadır.

2.2.4.1.3. Süt Hısımlığı (Süt Emme Yoluyla Oluşan Hısımlık)

Bir kadından süt emen çocuk, sütanneye nesep bağı ile bağlı çocuk gibi kabul edilir ve bu nedenle süt ailesinden biriyle evlenemez. Kur'ân'da bu konuda şöyle buyrulmaktadır:

*“Sizi emziren sütannelerinizi ve sütkardeşlerinizi (size haram kıldırı).”*²³⁵

Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisi bu durumu açıklamaktadır:

*“Nesep yoluyla (kan hısımlığından) haram olanlar, süt yoluyla da haram olurlar.”*²³⁶

Süt hısımlığının geçerli olabilmesi için süt emmenin belirli süre ve miktarlarda gerçekleşmesi gerekir. Hanefî mezhebine göre süt emme süresi en fazla iki buçuk yıl olarak kabul edilirken, İmam Şâfiî ve diğer mezhepler bu süreyi iki yıl ile sınırlandırmaktadır. Emilen süt miktarı konusunda ise cumhur, belirli bir alt sınır koymamış; ancak İmam Şâfiî, süt hısımlığının oluşması için beş farklı zaman diliminde doyurucu şekilde emilmesi gerektiğini ifade etmiştir.²³⁷

Süt emzirme nedeniyle oluşan hısımlık, aile ilişkilerinin bir parçası olarak kabul edilir ve bu bağı evlilikle ihlal edilmesi engellenir. Bu hüküm, bireyin öz annesi gibi kabul edilen bir kadının ailesine ve mahremiyetine saygı gösterilmesini sağlar, insan onurunun korunmasına katkı sunmaktadır.

²³⁴ İbn Kudame, *el-Muğni*, 8/551-556; Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 214.

²³⁵ en-Nisâ 4/23.

²³⁶ Ebu Dâvûd, “Nikâh”, 8; Müslim, “Radâ”, 1-2; Tirmizî, “Radâ”, 1.

²³⁷ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 218-220.

2.2.4.2. Geçici Evlenme Engelleri

Bu tür evlilik engelleri, tıpkı sürekli evlenme engellerinde olduğu gibi, bireylerin sahip olduğu bazı özelliklerden kaynaklanmaktadır. Ele alacağımız bu engeller, nikâha mani durumlar olarak kabul edilmekle birlikte, ilk gruptaki engeller gibi kalıcı değildir. Bu nedenle, ilgili özelliğin değişmesi veya ortadan kalkması durumunda engel de ortadan kalkar ve evlenmeye ilişkin hüküm yeniden değerlendirilir.²³⁸ Bu tür engeller şu şekilde sınıflandırılabilir:

2.2.4.2.1. Din Ayrılığı

Müslüman erkekler, Müslüman kadınlarla nikâhlanabilmektedirler. Müşriklerle nikâh kıymak, ne Müslüman erkek ne de kadın için caizdir. Bu hüküm, Allah'ın âyetiyle sabittir.²³⁹ Bununla birlikte fakihlere göre, Müslüman kadının ehl-i kitap erkekle evlenmesi caiz değildir. Müslüman bir erkek ise iffetli olmak şartıyla Ehli Kitap bir kadınla da nikâhlanabilir ancak bu durum çocukların dinî kimliğini tehlikeye atabileceği için hoş görülmemiştir.²⁴⁰ Ancak bu konuda farklı görüşler bulunmaktadır.²⁴¹ Kur'ân-ı Kerîm'de bu husus şöyle açıklanmıştır:

*“Allah’a ortak koşan kadınlarla iman etmedikleri sürece evlenmeyin. Mümin bir cariye, hoşunuza gitse de Allah’a ortak koşan bir kadından daha hayırlıdır. Allah’a ortak koşan erkeklerle de iman etmedikçe kadınlarınızı evlendirmeyin.”*²⁴²

Toplumda insanların bir arada uyum içinde yaşayabilmesinde dinin önemli bir yeri vardır. Evlilikte inanç birliği, ideal bir aile düzeninin oluşmasına katkıda bulunan ve bu düzene anlam katan temel unsurlardan biridir. Aile, doğan çocuklara olumlu bir kimlik ve kişilik kazandırarak onların topluma uyum sağlamalarına yardımcı olmayı ve kültürel mirası sürdürmeyi amaçlayan bir yapıdadır. Evlilikte aynı inancı paylaşan eşlerin birbirleriyle

²³⁸ Şamil Dağcı, “İslâm Aile Hukukunda Evlenme Engelleri-2”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 41/1 (Ankara: 2000), 137.

²³⁹ Şafiî, *el-Umm*, 5/78.

²⁴⁰ Serahsî, *Mebhut*, 5/30.

²⁴¹ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 74.

²⁴² el-Bakara 2/221.

uyum sağlamaları ve ailenin bu sosyal işlevlerini yerine getirmeleri daha kolay olacaktır. Ancak, farklı dinlere mensup bireylerin evliliklerinde eşler arasında kültürel çatışmalar yaşanma olasılığı artmaktadır. Bu durum, çocuklara her bir ebeveynin kendi inanç ve kültürünü aktarma çabasıyla karmaşık bir ortam oluşturabilmektedir.²⁴³ Müslüman kadınların Müşrik erkeklerle evlenmelerinin yasak kılınmış olması İslâm'ın izzeti ile şereflenmiş olan kadınların onurlarının korunmasına yönelik önemli bir tedbirdir. Zira böyle bir evlilikte Müslüman kadının İslâm'ın gereklerini gereği gibi yaşayamama, çocuğunu İslâm ahlakı ile yetiştirememesi, eşi dolayısıyla İslâm'ın yasak kıldığı bazı hizmetlerde bulunma gibi olumsuzluklarla karşılaşması kuvvetle muhtemeldir.

Müşriklerle evlilik yasağı, iman ve ibadetin korunmasına yönelik bir düzenlemedir. Çünkü müşrik bir eşin etkisi, Müslüman bireyin dini kimliğine zarar verebilir. Bu yasak, insanın imanını ve onurunu koruma amacını güder. Eşler arasında karşılıklı hak ve hürmetin sağlanması, insan onurunun yüceltilmesine katkı sağlar. Ancak bu evliliklerin toplumsal fitneye sebep olma ihtimali de dikkate alınmıştır.

Sonuç olarak İslâm hukukunda evlilikle ilgili bu hükümler, insanın hem dinî bağlılığını hem de toplumsal kimliğini korumayı hedeflemektedir. Eşlerin hak ve sorumluluklarını tanıyan, insan onuruna saygı duyan bir evlilik düzeni, İslâm'ın evlilik kurumuna yüklediği anlamı yansıtmaktadır.

2.2.4.2.2. Üç Talâk Engeli

İslâm hukukuna göre, bir erkek eşini üç defa boşamışsa, bu kadın başka bir erkekle sahîh bir evlilik yapmadıkça eski kocasıyla yeniden evlenemez.²⁴⁴ Bu hüküm, Kur'ân'da şu şekilde belirtilmiştir:

“İkinciden sonra koca eşini bir daha boşarsa, bundan sonra kadın, boşayandan başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz. İkinci koca da onu boşarsa, birinci kocası ile bu kadının, Allah'ın kurallarına riâyet edecekleri kanaatine varırlarsa, tekrar evlilik hayatına

²⁴³ Dağcı, İslâm Aile Hukukunda Geçici Evlenme Engelleri-II, 138.

²⁴⁴ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 228; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 87.

dönmelerinde bir sakınca yoktur. Bunlar Allah'ın kurallarıdır, bilmek isteyenler için onları açıklamaktadır."²⁴⁵

Talâk sonrası evlenmenin belirli şartlara bağlanması, aceleyle alınan kararların aile düzenini bozmasının önüne geçmeyi ve kadının istismardan korunmasını hedeflemektedir. Bu hüküm, bireyin haklarının korunmasını ve evliliğin bir güvence mekanizması olarak işlevsini sağlar.

2.2.4.2.3. İddet Süresi

Boşanma, ölüm veya fesih gibi nedenlerle evliliği sona eren kadınların, yeniden evlenebilmeleri için belirli bir süre beklemesi gerekmektedir. Bu süreye iddet denir ve kadının durumuna göre farklılık göstermektedir.²⁴⁶

İddet süresi, kadının hamilelik durumunun netleşmesini ve evlilik kurumunun ciddiyetle ele alınmasını amaçlar. Bu süre, kadının haklarının ihlal edilmesini önlerken, aynı zamanda onun onurunu ve toplumdaki saygınlığını korumayı hedefler.

2.2.4.2.4. Kadının Evli Olması

Evli bir kadın, eşinden boşanmadıkça veya eşinin vefat etmesi durumunda iddet süresini tamamlamadıkça başka biriyle evlenemez.²⁴⁷ Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Yüce Allah hususu açıkça belirtmiştir:

*“Elinizin altında bulunan câriyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı; Allah'ın size emri budur. Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (mehir vecibesini göz ardı etmeden) istemeniz size helâl kılındı. Onlardan karı-koca ilişkisi yaşadıklarınıza kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”*²⁴⁸

²⁴⁵ el-Bakara 2/230.

²⁴⁶ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 86.

²⁴⁷ Alâüddîn Ebû Bekr b Mes'ûd el- Kâsânî, *Bedâ'i' u's-sanâ'i fî tertîbi 'ş-şerâ'i*, (Mısır: 1909-1910), 2/268-269.

²⁴⁸ en-Nisâ 4/24.

2.2.4.2.5. Eşinin Hısımlığı (Musâhere)

Bir erkeğin eşinin kız kardeşiyle ya da eşinin teyze ve halasıyla aynı anda evlenmesi geçici bir engel teşkil etmektedir.²⁴⁹ Kur'ân'da bu durum şöyle ifade edilmiştir:

*“İki kız kardeşi bir nikâh altında toplamanız da size haram kılındı ancak câhiliyye devrinde geçen geçmiştir.”*²⁵⁰

Eşin yakın akrabalarıyla evlenmenin yasaklanması, aile içi dengeleri ve mahremiyetin korunmasını sağlar. Bu tür sınırlamalar, aile ilişkilerini karmaşık hale getirebilecek durumların önüne geçerek bireylerin onurlu ve saygılı bir hayat sürmesine olanak tanır.

İslâm hukukunda evlenme engelleri, insan onurunu koruma ve toplumsal düzeni sağlama hedefini gözetir. Bu engeller, yalnızca bireysel çıkarları değil, aile ve toplum düzeyinde manevi değerlerin korunmasını da merkeze alır. İnsan onuru, İslâm'ın temel ilkelerinden biridir ve evlenme engellerine ilişkin hükümler bu onuru zedeleyebilecek her türlü davranışı engellemek amacı taşır. Böylece bireylerin hakları ve mahremiyeti korunurken, toplumsal ilişkilerin sağlıklı ve düzenli bir yapıda sürdürülebilmesi sağlanmaktadır.

2.2.5. Nikâh Akdi

İslâm hukukuna göre evlilik, yüce ve kutsal bir kurum, aynı zamanda önemli bir medeni akittir. Genel anlamda, en az iki şahit huzurunda ehliyetli bir kadın ve erkeğin icap ve kabul beyanıyla gerçekleşir.²⁵¹ Kuran-ı Kerîm onu güçlü bir söz veriş ve kuvvetli bir akit (misak-ı ğaliz) olarak nitelendirmiştir.²⁵² Nikâh akdi gibi önemli bir sorumluluk alınmadan önce tarafların iyice düşünmeleri, ömür boyu sürecek beraberlikleri için bazı ön tedbirler almaları gerekir. İslâm hukukundaki nikâh akdi Hristiyanlıkta olduğu gibi dini bir akit özelliği taşımaz.²⁵³ Zira nikâh akdi Hristiyanlıkta ruhbanlık esasına dayandırılmaktadır.

²⁴⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l müctehid*, 2/35-36.

²⁵⁰ en-Nisâ 4/23.

²⁵¹ Sabri Şakir Ansay, “Aile Hukuku”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2-3 (1952), 22.

²⁵² Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili Tefsiri*, 3/54.

²⁵³ Yunus Apaydın, “İslâm Hukukunda Aile”, *Günümüzde Aile Sempozyumu*, (02-04 Aralık 2005), (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007), 144.

Evlenme, fıkhıta meşhur olan ibadetler ve muameleler (hukuk) ayırımında ikinci kategori de yer alan bir akittir. Akitlerin vücuda gelebilmesi, var olabilmesi için gerekli olan hususlara “rükünler” (unsurlar), sağlıklı, geçerli ve bağlayıcı olabilmesi için gereken hususlara da şartlar denilmiştir.²⁵⁴

2.2.5.1 Nikâh Akdinin Unsurları

Nikâh akdinin unsurlarından kasıt bu akdi oluşturan temel öğelerdir. Bu öğeler evlenecek olan kadın ve erkeğin varlığı ile bunların nikâh akdini meydana getirecek olan irade beyanlarıdır.²⁵⁵ Kısaca bu unsurları inceleyip insan onurunun ne denli hangi aşamalarda gözetildiğine değineceğiz.

Taraflar: Hukuka uygun bir evlilik birlikteliğinin oluşması için her şeyden önce akdin iki tarafının bulunması gereklidir. Bu kimselerin de ayrı cinsten olmaları şarttır.

İrade Beyanı: Evlilik birliğini kurma isteğinde olan, evlenme ehliyetine sahip ve aralarında evlenmeye engel bir durum bulunmayan taraflar, iki şahit huzurunda yanlış anlamaya mahal vermeyecek şekilde sözlü olarak evlenme iradelerini beyan ettiklerinde nikâh akdi gerçekleşmiş olur.²⁵⁶ Tarafların irade beyanlarının açık ve net olması konusunda İslâm hukukçuları titizlik göstermiştir.

Hanefîlere göre nikâh akdinin rükünü, icap ve kabûldür. Diğer mezheplere göre ise nikâhın rükünleri şunlardır: Sıyga (icap ve kabûl), kadın (karı), erkek (koca), kadının velisi, eşler arasında evlenme engeli bulunmaması. Şâfiîler, iki erkek şahidin bulunmasını; Bazı Mâlikîler ise ilan ve mehri de rükün olarak kabul ederler. Rükünlerden biri bulunmadığında nikâh batıl olmaktadır.²⁵⁷

²⁵⁴ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku-2*, 89.

²⁵⁵ Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i*, 2/229.

²⁵⁶ Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i*, 2/232; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 105.

²⁵⁷ Saffet Köse, “Aile Hukuku” *İslâm Hukuku El Kitabı*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 287.

2.2.5.2. Nikâh Akdinin Şartları

Nikâhın şartları, mezhepler arasında farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Hanefî mezhebine göre nikâh, dört ana başlık altında ele alınmaktadır:

1. Kuruluş (in'ikâd) şartları: Bu şartlar, tarafların nikâh akdine ehil olması ve icâb ile kabûlün usulüne uygun bir şekilde gerçekleşmesini kapsamaktadır. Bu şartların yerine getirilmesi durumunda nikâh geçerli (mün'akid) kabul edilir; aksi halde batıl sayılır. Ayrıca, nikâhta tarafların vekâlet yoluyla temsil edilmesi de mümkündür. Akdin hem sözlü hem de yazılı şekilde yapılabileceği ifade edilmektedir.

2. Sıhhat şartları: Evlenecek taraflar arasında evlenmeye engel bir durumun bulunmaması, icâb ve kabûlün süreklilik arz eden bir üslupla yapılması, şahitlerin hazır bulunması ile tarafların rıza ve iradesinin mevcut olması gibi unsurları içerir. Bu şartlar sağlanıyorsa nikâh sahih kabul edilir; aksi durumda ise akit fâsit sayılır. Ancak fesada sebep olan unsur ortadan kaldırıldığında nikâh sahih hale gelir. Süreli (muvakkat) nikâh ise, nikâhın özüne aykırı olduğu gerekçesiyle caiz görülmemiştir.²⁵⁸

Hanefilere göre nikâhta iki erkek veya bir erkek ile iki kadın şahidin bulunması yeterlidir; çoğunluk görüşüne göre ise şahitlerin erkek ve adil olması gerekir. Asgarî sayıdaki şahitle yapılan nikâh gizli sayılmasa da Mâlikîler, nikâhın ilan edilmesini ayrıca bir şart olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda, şahitlere nikâhı gizlemeleri talimatı verilmesi durumunda, Mâlikî mezhebine göre akit batıl kabul edilir.

Nikâhta şahit bulundurulması konusunda, diğer üç mezhep şahitlerin erkek olması şartını koşarken, Hanefiler iki erkek veya bir erkek ile iki kadının şahitliğini yeterli görürler. Ancak, dört kadının şahitliği kabul edilmez. Hanefiler bu görüşlerini, Bakara sûresi 282. âyetinde geçen “iki erkek veya bir erkek ve iki kadın şahit” ifadesine dayandırır ve bu âyetin yalnızca mali konularla sınırlı olmadığını, nikâhı da kapsadığını savunurlar.²⁵⁹

Kadının şahitliği meselesi, İslâm hukukunun tarihsel bağlamında şekillenmiş, modern dönemde ise insan onuru perspektifiyle yeniden değerlendirilmiştir. Bakara Sûresi'nin 282. âyetinde ifade edilen “bir erkek yerine iki kadın şahit” hükmü, genellikle kadının unutkanlık veya dönemin kültürel şartlarıyla açıklanmış; ancak bu yorumlar, insan onuruyla ilişkili bir

²⁵⁸ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 245-246.

²⁵⁹ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku-I/* 325;

tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Kadının şahitliği konusundaki düzenleme, onun değerini küçülten bir uygulama değil, toplumsal işleyişte adaletin sağlanması amacıyla yapılan bir düzenlemedir. Şahitlik bireyin fazileti veya üstünlüğüyle doğrudan ilişkili değildir. Örneğin, İslâm tarihinde yüksek ilmî birikimiyle tanınan Hz. Aişe'nin şahitliğinin, herhangi bir erkeğin şahitliği karşısında “yarım” kabul edilmesi, onun onur ve faziletine zarar vermez.²⁶⁰ İmam Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân* adlı eserinde kadının şahitliği meselesini, ilahi hikmet ve adalet ilkesi çerçevesinde ele alarak açıklamıştır. O, Bakara Suresi 2:282 ayetini tefsir ederken, mali meselelerde iki kadının bir erkeğe denk tutulmasını, kadının fitrî yapısı ve toplumsal tecrübesiyle ilişkilendirir. Mâtürîdî'ye göre bu hüküm, kadının eksikliği veya yetersizliği anlamına gelmeyip, şahitlik sürecinin en güvenilir şekilde işlemesi içindir. Zira kadın, duygusal yönü daha baskın bir varlık olarak unutkanlığa daha yatkın olabilir; bu sebeple birinin unuttuğunu diğerrinin hatırlatması sağlanarak adaletin en sağlam biçimde gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Ancak bu, kadının her konuda tek başına şahitlik edemeyeceği anlamına gelmez. Nur Suresi 24:6-9 ayetinde geçen “lian” uygulamasında, kadının tek başına yemin ederek şahitliği kabul edilmiştir ki bu, Mâtürîdî'ye göre kadının bazı durumlarda erkeğe denk tutulduğunu gösterir. Benzer şekilde, Talâk Suresi 65:2 ayetinde şahitlik için “adalet sahibi kişiler” ifadesinin kullanılması, kadının adaletli olduğu takdirde şahitlik yapabileceğine işaret etmektedir. Mâtürîdî, kadınların şahitliğini kabul etmekle birlikte, şahitliğin türüne ve toplumsal gerçeklere bağlı olarak farklı uygulamaların getirildiğini vurgulamış, bu hükümlerin ilahi adaletin bir gereği olduğunu ifade etmiştir. Ona göre İslâm, kadını şahitlikten men etmemiş, aksine onun fitrî özelliklerini dikkate alarak adaletin en mükemmel şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır.²⁶¹

İslâm hukukunda şahitlik düzenlemesinde cinsiyete dayalı uygulamayı ele almaktadır. Ayette, esas olarak iki erkek şahit gerekliliği vurgulanırken, mevcut olmadığı durumlarda bir erkek ve iki kadının şahitliğe kabul edileceği ifade edilmektedir. Bu uygulama, kadınların mahremiyetinin korunması ve toplumsal düzenin gözetilmesi amacıyla getirilmiştir; zira kadınların sürekli hâkim meclislerinde bulunmaları, mahrem olmayan özelliklerinin ifşa

²⁶⁰ Orhan Çeker, “Kadının Şahitliği Üzerine”, *Aile Sempozyumu Tebliğler -3* (Medeniyet Vakfı Yayınları: Ankara 2015), 113.

²⁶¹ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te'vilâtül Kur'an Tercümesi* 2, çev. Bekir Topaloğlu - S. Kemal Sandıkçı (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), 2/239-241.

edilmesine yol açabilir. İki kadının bir erkeğin yerini alması, eksik erkek şahit bulunması durumunda sağlanan esnekliği göstermektedir.²⁶²

3. Yürürlük (nefâz) şartları: Eksik ehliyet sahibi bir kişinin yaptığı nikâh, velisinin onayına; yetkisi olmayan bir üçüncü kişinin (fuzûlî) gerçekleştirdiği nikâh ise ilgili tarafların kabulüne bağlıdır. Bu tür bir nikâh onaya ihtiyaç duymuyorsa yürürlüğe girer (nâfiz), aksi takdirde askıda kalır (mevkuf).

4. Bağlayıcılık (lüzûm) şartları: Bu şart, nikâh akdini gerçekleştiren tarafların veya onların temsilcilerinin (veli ya da vekil gibi) bazı durumlarda bu akdi bozma yetkisine sahip olmaması durumunu ifade eder. Bu tür nikâh bağlayıcı (lâzım) olarak adlandırılır. Buna karşın, tek taraflı olarak feshedilebilen nikâh ise gayr-i lâzım olarak nitelendirilir.

Hanefî mezhebine göre, reşit bir kadın ve erkeğin, iki şahidin huzurunda birbirlerini eş olarak kabul ettiklerini beyan etmeleri (îcâb ve kabûl) nikâhın gerçekleşmesi için yeterlidir.²⁶³ Bu süreçte, nikâhın bir din görevlisi ya da resmi bir memur huzurunda kıyılması zorunlu değildir. Bununla birlikte, günümüzde devlet tarafından tescil edilmeyen nikâhlar, özellikle kadınların mağduriyetine yol açabilmekte, sözlü nikâhların kötüye kullanılmasına zemin hazırlayabilmekte ve bu mağduriyetlerin giderilmesi devlet açısından güçlük yaratmaktadır. Bu nedenle, resmi tescilin önemine vurgu yapılması gerekmektedir.²⁶⁴

Nikâh akdinin gerçekleştirilmesi için herhangi bir maddi harcama zorunlu değildir. Ancak maddi imkânı yerinde olanların, çevresine düğün yemeği (velime) ikram etmeleri Hz. Peygamber tarafından tavsiye edilmiştir.²⁶⁵ Ayrıca, düğünlerde meşru eğlenceler düzenlemek, özellikle kadınlar arasında eğlenceler tertip etmek İslâm'a göre caiz kabul edilmiştir.²⁶⁶

İslâm'ın temel yaklaşımı, nikâhın en kısa sürede, kolay ve masrafsız bir şekilde yapılmasını ve tarafların bir an önce evlilik hayatına başlamalarını teşvik etmektedir. Nitekim Hz. Peygamber, “*Nikâhın en hayırlısı, en kolay olanıdır*”²⁶⁷ buyurarak bu hususa dikkat

²⁶² Ebu Mansur el-Matürîdî, *Te'vilatül Kur'an Tercümesi*, 2/242.

²⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/9-10.

²⁶⁴ Hüseyin Esen, “İslâm Hukukunda Aile”, *İlahiyat Akademi Dergisi* 11 (25 Temmuz 2020), 63-64.

²⁶⁵ Buhârî, “Nikâh”, 68, 69; Müslim, “Nikâh” 87.

²⁶⁶ Tirmizî, “Nikâh”, 6; Nesâî, “Nikâh”, 72; İbn Mâce, “Nikâh”, 21.

²⁶⁷ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 31.

çekmiştir. Bununla birlikte, günümüzde bazı ailelerin gereksiz zorluklar çıkardığı, örneğin belirli miktarda altın veya ziynet eşyası getirme, birtakım kurslara devam ederek sertifika alma, ağaç dikme veya bunun bedelini ödeme zorunluluğu getirme gibi şartlar koyduğu görülmektedir. Ayrıca, nikâh akdini yalnızca mesai saatleri içinde gerçekleştirme, yoğunluk gerekçesiyle ileri tarihler için randevu verme gibi uygulamalar da nikâh sürecini zorlaştırmakta ve geciktirmektedir.²⁶⁸

Nikâh akdinin kolay ve masrafsız bir şekilde gerçekleştirilmesi tarafların evlilik hayatına hızla başlamalarını teşvik ettiği gibi insan onuruna uygun bir yaklaşımı da temsil etmektedir. İnsan onuru, bireylerin gereksiz engellerle karşılaşmadan özgürce karar verebilmesini gerektirir. Bu bağlamda nikâh süreçlerinin kolaylaştırılması, bireylerin onurlarını koruyan bir yaklaşımı temsil eder. Hatta yakın gelecekte internet üzerinden nikâh işlemlerinin yapılabileceği de düşünülebilir. Bireylerin sağlıklı bir şekilde teşhis edilebilmesi halinde böyle bir düzenleme, nikâh akdinin daha pratik ve hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesine önemli ölçüde katkı sağlayabilir. Bu tür bir düzenleme, sürecin gereksiz yere uzamasını önleyerek bireylerin işlerini kolaylaştıracaktır.

2.2.5.3. Nikâhta Vekâlet

Nikâhta asıl olan tarafların bizzat kendilerinin akit esnasında hazır bulunmaları olmasına rağmen diğer akitlerde olduğu gibi nikâh akdinde de vekâletin geçerli olduğu İslâm âlimleri tarafından kabul edilmiştir. Başkası üzerinde bir takım haklara sahip olan kimseye veli denilmiştir. İslâm hukukunda velâyet küçükler, ehliyetsiz kimseler ve bulûğ çağındaki kızlar hakkında söz konusudur.²⁶⁹ Ümmü Habîbe Habeşistan'a hicret etmişti. Orada kocası öldü. Hz. Peygamber durumu öğrenince Habeş Necâşî'sine mektup göndererek Ümmü Habîbe'nin kendisine nikâhlanmasını istedi. Necâşî vekil olarak nikâhlarını akdetti.²⁷⁰ Ümmü Habibe, Ebû Süfya'nın kızıdır. Bahsi geçen hadise vekâlete delil olarak gösterilebilir.

Özellikle geçmiş dönemlerde İslâm dininin yaygın şekilde yaşandığı çevrelerde evlilik meselesi edep ve hayâ alanı içinde değerlendirilmiş ve gençlerin, büyüklerin yanında

²⁶⁸ Esen, “İslâm Hukukunda Aile”, 64.

²⁶⁹ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 196; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 118.

²⁷⁰ Serahsî, *Mebcut*, 5/15-16; Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'î*, 2/231.

evlilikten bahsetmeleri ayıp kabul edilmiştir. İşte bu kültürel, sosyal ve ahlaki şartların hâkim olduğu toplumsal yapıda evlenme akdinin gerçekleşmesinde temsil/vekâlet yoluyla nikâh akdinin yapılması uygun görülmüştür. Evlenecek olan genç kızın ekseriyeti erkek olan ortama dâhili uygun görülmemiş vekâlet yoluyla temsili sonucuna varılmıştır. Fakat günümüzde akdin taraflarından olan kadının akde bizzat katılması daha sağlıklı bir durumdur. Nikâh meclisinin ortamının kadının katılımına uygun şartlarda hazırlanması daha doğru ve yararlı bir eylem olacaktır.²⁷¹

Nikâh akdinde vekâlet mutlak ve mukayyet vekâlet olmak üzere ikiye ayrılır. Mutlak vekâlette evlenecek olan şahsın bizzat kendisi veya onda aranan özellikler zikredilmeyip yalnızca ben evlendirmeye seni vekil kıldım gibi mutlak bir ifade kullanılır. Ebû Hanîfe'ye göre böyle bir vekâlet veren erkek, vekil tayin ettiği kimsenin kendisine nikâhlayacağı eşi, her ne özellikte olursa olsun kabul etmek mecburiyetindedir.²⁷²

İslâm hukuku, evlilikte vekâleti kabul ettiği gibi, vekâlet olmaksızın bir başkası adına yapılan (fuzûli) nikâh akdini de düzenlemiştir. Veli veya vekil olmayan bir kişinin taraflardan biri adına gerçekleştirdiği evlenme akdi, ilgili tarafın onay vermesi durumunda geçerli hale gelir. Ancak, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri bu tür nikâh akdini geçerli kabul etmemektedir. Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre ise, fuzûli tarafından yapılan nikâh akdi mevkûf olarak kabul edilir; eğer haberi olmadan evlendirilen taraf bu akdi onaylamazsa, nikâh geçersiz sayılmaktadır.²⁷³

2.2.6. Nikâh Akdinin Çeşitleri

Evlilik akdinin, unsurlarında veya inikad, sıhhat, nefaz ve lüzum şartlarından birinde eksiklik bulunması, akdin sonuçları üzerinde farklı hukuki etkiler doğurur. Bu eksikliklerden bazıları sonradan giderilebilirken, bazıları ise telafi edilemez. Hukuki niteliği ve sonuçları açısından nikâh akdi şu şekilde sınıflandırılabilir: sahih, fasid, batıl, mevkûf ve gayri

²⁷¹ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku-1*, 326.

²⁷² Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 118.

²⁷³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1976), 2/65.

lâzım.²⁷⁴ Çalışmamızın bu kısmında nikâh akdinin çeşitlerine kısaca değinip sahih bir nikâh akdinin hukuki sonuçları üzerinde duracağız.

2.2.6.1. Sahih Nikâh Akdi

Rükün ve şartları tam olarak bulunan evlenme akdi, evlenme ehliyeti bulunan ve aralarında evlenme engeli olmayan kişilerin iki şahit huzurunda gerçekleştirdiği sahih bir evlenme akdidir.²⁷⁵ Hiçbir eksikliği bulunmayan böyle bir akit, evliliğin tüm hukuki sonuçlarını doğurur. Sahih evliliğin sonuçları şunlardır:²⁷⁶

1. Eşlerin birbirinden İslâmî ölçüler çerçevesinde faydalanmasının helal olması:

Kur’ân’da bu husus şu şekilde ifade edilmiştir: “*Ve onlar ki iffetlerini korurlar. Ancak eşleri ve sahip oldukları cariyele hariç. Bunlarla ilişkilerinden dolayı kınanmış değillerdir.*”²⁷⁷ Ayrıca, “*Kadınlarınız sizin tarlanızdır. Tarlanıza dilediğiniz yerden varın.*”²⁷⁸ âyeti de eşler arasındaki helal ilişkiye işaret eder.

2. Kadının mehre hak kazanması: Sahih evlilik akdiyle kadın, eğer belirlenmişse mehir miktarını; belirlenmemişse emsallerinin aldığı mehir kadarını hak eder.

3. Kadının nafakaya hak kazanması: Kadının yeme, içme, giyim ve barınma ihtiyaçları, kocanın sorumluluğundadır. Bu yükümlülük, “*Annelerin yiyeceği ve giyeceği örfe göre çocuk kendisine ait olan babaya aittir.*”²⁷⁹ âyetinden kaynaklanır.

4. Sıhri akrabalığın meydana gelmesi: Evlilikle eşlerin yakınları arasında sıhrî akrabalık oluşur.

5. Çocuğun nesebinin babasına bağlanması: Sahih evlilikten doğan çocuk, babasına nispet edilir.

6. Eşlerin birbirine mirasçı olması: Sahih evlilik sonucunda eşler birbirlerinin mirasçısı olur.

²⁷⁴ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 250.

²⁷⁵ Kâsânî, *Bedâiu’s-Sanâi fî Tertibi’ş-Şerâi*, 2/331–334.

²⁷⁶ Bilmen, *İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, 2/33–34.

²⁷⁷ el-Mü’minûn 23/5-6.

²⁷⁸ el-Bakara 2/223.

²⁷⁹ el-Bakara 2/233.

Sahih evlenme akdi, İslâm hukukunda insan onurunu koruma ve aile kurumunun sağlam temeller üzerinde inşası açısından büyük önem taşır. Bu akit, kadın ve erkeğin birbirlerine helal kılınması, kadının ekonomik haklarının (mehir ve nafaka) güvence altına alınması, çocukların nesebinin korunması ve miras haklarının tesis edilmesi gibi temel unsurları içermektedir. Bu düzenlemeler, eşlerin birbirine karşı olan hak ve sorumluluklarını dengeler ve aileyi toplumsal düzenin temeli olarak güçlendirir. Kur’ân-ı Kerîm’de belirtilen âyetler, bu hak ve sorumlulukların ilahi bir temele dayandığını açıkça göstermektedir. Sahih evlilik, eşler arasında sevgi, saygı ve sorumluluğun tesis edilmesini amaçlayan bir düzenlemedir; bu da İslâm’ın insan onurunu ön planda tuttuğunu bir kez daha ortaya koyar.

2.2.6.2. Fasid Nikâh Akdi

Kuruluş şartları tam olmakla birlikte, sıhhat şartlarından birinin eksik olduğu durumlarda evlilik akdi fâsid kabul edilir. Hanefî mezhebine göre fâsit evlilik, evliliğin sıhhat şartlarından birini kaybettiği durumları ifade eder. Böyle bir evlilik eksik olan şartın yerine getirilmesi durumunda geçerli bir hal alırken şart yerine getirilmediğinde akit geçersiz kabul edilir. Evlilik, diğer hukuki akitler gibi, geçersizlik durumlarına göre “fâsit” ve “bâtıl”²⁸⁰ olarak ayrılabilir. Bununla birlikte, Hanefîler dışındaki çoğunluk, ibadetlerde olduğu gibi nikâhta da bu ayrımı yapmaz; fâsit ve bâtıl evlilikleri aynı kabul eder ve geçersiz sayar.²⁸¹ Hanefî mezhebine göre fâsit evlilik çeşitleri şunlardır²⁸²:

1. Şahitsiz yapılan evlilikler,
2. Süreyle sınırlandırılmış geçici evlilikler,
3. Aynı anda beş kadınla evli olmak,
4. Bir kadını kız kardeşi, halası veya teyzesiyle birlikte nikâhlamak,
5. Evli olduğunu bilmeden bir başkasının eşiyle evlenmek,
6. Haram olduğu bilinmeden haram bir kadınla yapılan evlilikler.

²⁸⁰ Atar, “Nikâh”, 33/116.

²⁸¹ Bilmen, *İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, 2/33–34; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletühû*, 7/95–96.

²⁸² Bilmen, *İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, 2/33–34; Abdülhamîd, *Ahvâlu’ş-Şahsiyye*, 42–43; Zuhaylî, *el-Fıkhu’l-İslâmî ve Edilletühû*, 7/112–116.

Ebû Hanîfe'ye göre bu evlilikler fâsit kabul edilirken, Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre bâtıldır. Fâsit bir nikâhın sonuçları şu şekilde sıralanabilir:²⁸³

- Tarafların bu evliliği sürdürmesi caiz değildir ve hemen ayrılmaları gerekir. Taraflar ayrılmazsa hâkim tarafından zorla ayrılırlar.

- Cinsel birleşme gerçekleşmeden önce yapılan fâsit nikâhın hukuki bir sonucu olmaz. Ancak birleşme olmuşsa aşağıdaki hükümler devreye girer:

- a. Kadın, belirlenen mehirden daha düşükse, orta mehir miktarını talep edebilir. Bu konuda şu ilke geçerlidir: “İslâm toplumunda her cinsel birleşme ya cezayı (had) ya da mehri gerektirir.” Şüpheli akit sebebiyle had uygulanmaz ancak kadın mehri hak eder.

- b. Akit tarihinden itibaren en az altı ay, en fazla bir yıl içinde doğan çocuğun nesebi sabit olur.

- c. Evlilikten doğan hısımlık (sıhriyet) bağı oluşur.

- d. Kadın, boşanmanın ardından iddet süresi beklemek zorundadır.

- e. İddet süresince erkek, kadının nafakasını sağlamakla yükümlüdür. İddet dışında nafaka veya miras hükümleri geçerli olmaz.

Fâsit evlilik kavramı, İslâm hukuku çerçevesinde aile düzeninin korunması ve toplum yapısındaki ahlaki değerlerin muhafaza edilmesi açısından önemlidir. Hanefî mezhebinin, fâsit evlilikler için ayrıntılı bir hukuki çerçeve sunması, bireylerin haklarının korunmasına yöneliktir. Bu çerçeve, özellikle kadınların mağduriyetinin önlenmesi ve çocukların nesebinin korunması gibi insan onuruyla doğrudan bağlantılı hususlara dikkat çeker. Fasit akit açısından kıyasla denklik (kefâet) ilkesinin uygulanması, toplumsal statü, ekonomik durum ve ahlaki değerlerin eşitliği üzerinden değerlendirilir. Mesela, bir kişinin maddi veya sosyal olarak uygun olmayan bir evlilik yapması, hem birey hem de aile açısından mağduriyet doğurabileceğinden velilere fesih hakkı tanınması, bu mağduriyetin önlenmesine yöneliktir. Bu kıyas, tıpkı alışverişte tarafların birbirini aldatmaması gerektiği ilkesine benzer bir şekilde, evlilikte de adil şartların sağlanmasına yönelik bir düzenlemedir.

²⁸³ Abdülhamîd, *Ahvâlu's-Şahsiyye*, 42-43; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletühû*, 7/112-116; Yunus Apaydın, “Fâsit Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/418-419.

İslâm hukukçularının çoğunluğunun evlilikte denklik, rıza ve adalet ilkelerinin insan onurunu korumak için gerekli olduğunda birleşmesiyle kendini gösterir. Örneğin, tüm mezhepler, kadınların rızası olmadan yapılan nikâhların feshedilebileceği konusunda hemfikirdir. Bu, kadının insan onurunun korunmasının İslâm hukuku açısından ortak bir ilke olduğunu gösterir.

2.2.6.3. Batıl Nikâh Akdi

Nikâh engeli bulunan kişiler arasında yapılan nikâh, batıl kabul edilir. Örneğin, bir Müslüman erkeğin gayrimüslim bir kadınla ya da bir Müslüman kadının gayrimüslim bir erkekle evlenmesi durumunda bu nikâhların geçersiz olduğu konusunda görüş birliği vardır. Temel unsurlardaki eksiklik nedeniyle, batıl kabul edilen bir evlilik akdinin hukuki bir geçerliliği yoktur.²⁸⁴ Cinsel birleşme olsun veya olmasın tarafların birbirinden hemen ayrılmaları gerekir. Zina şartları oluşmadığı için had yerine tazir cezası uygulanır. Kendileri ayrılmazlarsa hâkim tarafları cebren ayırır.²⁸⁵ Batıl evlilik akdinde mehir, nafaka, neseb, iddet ve miras gibi neticeler de söz konusu değildir.

2.2.6.4. Mevkuf ve Gayri Lazım Nikâh Akdi

Kuruluş (in'ikâd) ve geçerlilik (sıhhat) şartları tamamlanmış olmasına rağmen, yürürlük (nefâz) şartlarından birinin eksik olduğu evlilik akitleri, “mekuf” olarak nitelendirilir. Mevkuf bir nikâh, üçüncü bir kişinin izin veya onayına bağlıdır ve bu onay verilene kadar askıda kalır. Örneğin, henüz ergenlik çağına ulaşmamış bir çocuğun yaptığı nikâh, velisinin iznine bağlıdır. Aynı şekilde, yetkisiz bir kişinin (fuzûlî) kısıdığı nikâh, akdi yapan kişi adına işlem gören tarafın onayına kadar yürürlüğe girmez. Bu tür nikâhlar, icazet yetkisine sahip kişinin onayı gelene kadar, geçersiz (fâsid) nikâh hükmünde kabul edilir.²⁸⁶

Nikâh akitlerinde lüzûm şartı, diğer akitlerden farklı olarak sadece taraflarla sınırlı olmayıp, aileleri de ilgilendiren daha geniş bir çerçeveye sahiptir. Lüzûm şartlarından biri eksik

²⁸⁴ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 253-254; Güleray Coşkun, *İslâm Aile Hukukunda Nikâh Akdinin Dini ve Hukuki Boyutları* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 82.

²⁸⁵ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku-2*, 104.

²⁸⁶ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 45; Aydın, *Aile Hukuku*, 31.

olduğunda, bu tür nikâhlar gayr-i lâzım olarak nitelendirilir. Gayr-i lâzım bir evlilikte, fesih hakkına sahip olan kişiler bu evliliği feshedebilir. Örneğin, aklı başında ve ergenlik çağına ulaşmış bir kadının, sosyal ve ekonomik açıdan dengi olmayan bir erkekle yaptığı evlilik, gayr-i lâzım olarak kabul edilir. Bu durumda, denklik eksikliği velinin evliliği feshettirme hakkını doğurur.²⁸⁷

Taraflardan birine veya velilerine fesih hakkı tanınan evliliklerde, eğer birleşme gerçekleşmeden önce fesih hakkı kullanılmışsa, nikâh hiçbir hukuki sonuç doğurmaz. Ancak birleşme gerçekleştikten sonra feshedilmişse, taraflar arasında nafaka, miras ve hürmet-i müsahara gibi sonuçlar doğar. Kadının hamile olduğu durumlarda ise fesih hakkı düşer ve evlilik feshedilemez.²⁸⁸

İslâm aile hukuku, evlilik akitlerinde bireylerin haklarını ve onurunu koruma amacını güderken, aynı zamanda bu düzenlemelerin toplumsal bir adalet çerçevesinde işlenmesini hedefler. Mevkuf ve gayr-i lâzım nikâhlarla ilgili hükümler, bireylerin rızasına ve denklik ilkesine vurgu yaparak insan onurunu merkeze alır. Bu çerçevede, insan onuruna dair ilahi emirlerin uygulanmasında Kur’ân ve sünnet, temel rehberlik sağlamaktadır.

Bakara Sûresi’nde geçen, “*Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan, ondan da eşini yaratan ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar türeten Rabbinize karşı gelmekten sakının*”²⁸⁹ âyeti, insan onurunun eşitlik ve adalet temelinde gözetilmesi gerektiğini vurgular. Bu âyet, tüm evlilik düzenlemelerinde tarafların haklarının korunmasının ilahi bir sorumluluk olduğunu ifade eder. Ayrıca, Maide Sûresi’nde geçen, “*Adaletle hareket edin; bu, takvaya daha yakındır*”²⁹⁰ ifadesi, aile hukuku düzenlemelerinin de adalet ilkesine uygun olmasını emreder.

Sünnette ise Hz. Peygamber (sav), evlilikte tarafların rızasının önemine özellikle vurgu yapmıştır. Bir hadiste, “*Rızası olmadan bir kadın evlendirilemez*”²⁹¹ buyurarak evlilik akdinde bireyin onurunun ve özgür iradesinin gözetilmesi gerektiğini açıkça belirtmiştir. Bu

²⁸⁷ Coşkun, *İslâm Aile Hukukunda Nikâh Akdinin Dini ve Hukuki Boyutları*, 83.

²⁸⁸ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku-2*, 104.

²⁸⁹ en-Nisâ 4/1.

²⁹⁰ el-Mâide 5/8.

²⁹¹ Müslim, “Nikâh”, 9.

bağlamda, mevkuf ve gayr-i lâzım nikâhlara ilişkin düzenlemeler, bireylerin bu haklarının korunmasını sağlamayı hedefler.

2.2.7. Nikâh Akdinin Sonuçları

2.2.7.1. Mehir

Genel anlamıyla nikâh akdi yapılırken kararlaştırılan ve evlenirken erkeğin kadına ödediği veya ödemeyi taahhüt ettiği miktarı belirlenmiş mal şeklinde tanımlanmaktadır. Hanefî mezhebi âlimlerinin bazıları ise mehri, “kadının nikâh akdi ve cinsel ilişki (zifaf) sebebiyle hak ettiği” şeklinde tarif etmektedirler.²⁹² Mehir, evlenme akdinin hükmü yani kadın lehine doğurduğu sonuçlardan biridir.²⁹³

Mehir, kadını bir mülk veya eşya gibi değerlendiren bir “satın alma bedeli” olarak algılanmamalıdır. İslâm hukukuna göre mehir, kadının fiziki varlığının veya evlilikte cinsel yakınlığın bir karşılığı değil; aksine, evlilik akdinin bir sonucu olarak kadına verilen sembolik bir hediyedir. Bu uygulama, erkeğin eşine duyduğu saygının ve onunla bir ömür boyu beraber olma arzusunun bir ifadesidir. Mehir, kadının onurunu yüceltmeyi ve ona ekonomik güvence sağlamayı amaçlayan bir düzenlemedir.²⁹⁴

İslâm aile hukuku çerçevesinde, mehir yalnızca bir yükümlülük değil, aynı zamanda kadının evlilikteki haklarının ve statüsünün bir teyididir. Kadına verilmesi zorunlu kılınan mehir, onun ekonomik bağımsızlığını ve aile içerisindeki konumunu güçlendiren bir araçtır. Bu bağlamda, mehir, erkeğin kadına değer verdiğini ve onun maddi ve manevi haklarını koruma niyetinde olduğunu ortaya koyar.

Mehrin İslâm hukukunda ki temelleri Yüce Allah’ın Kuran’daki emirleriyle sabit olmuştur. Bakara sûresinde yer alan; “*Evlenip de henüz kendileriyle cinsî münâsebette bulunmadığınız veya mehirlerini belirlemediğiniz kadınları boşamanızda size bir günah yoktur. Fakat onlara, mânevî tazminat olarak bir geçimlik verin. Zengin olanlar kendi güçlerine, fakir olanlar da kendi imkânlarına göre, onlara gönülleri alacak ve örfe uygun düşecek şekilde*

²⁹² Zuheyli, *Veciz*, 3/89; Aydın, *Aile Hukuku*, 31; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 133.

²⁹³ Ebu Zehra, *Ahval*, 169.

²⁹⁴ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 133.

uygun bir geçimlik versin. İyilik ve ihsân sahiplerine yakışan da budur”. Ve devamında “*Mehirlerini belirlediğiniz halde kendileriyle cinsî münâsebette bulunmadan onları boşarsanız, bu durumda kararlaştırdığınız mehrin yarısını onlara vermeniz gerekir. Ancak kadınlar alacakları mehirden vazgeçebilir veya nikâhı elinde bulunduran erkekler mehrin tamamını bağışlayabilir. Fakat ey erkekler! Sizin cimrilik yapmayıp mehrin tamamını vermeniz takvâyâ daha uygun bir davranıştır. Birbirinize erdemli ve lutufkâr davranmayı ihmal etmeyin. Şüphesiz Allah, bütün yaptıklarınızı görmektedir*”²⁹⁵, “*Evlendiğiniz kadınlara mehirlerini gönül hoşluğuyla verin. Eğer mehrin bir kısmını kendi arzularıyla size bağışlarsa, onu da gönül rahatlığı içinde afiyetle yiyin*”²⁹⁶, Nisa 20-21, 24-25; Maide 5/5; Ahzâb 33/50 ve Mümteherine 60/10. âyetlerde yer alan naslara dayanmaktadır. Mehir ile ilgili söz konusu âyetlerde geçen “*kadınlar için belirlediğiniz*” ve “*kadınlara verdiğiniz*” ifadelerinden ve diğer açıklamalardan mehrin, evlilik akdi ile erkeğin doğrudan kadına verdiği ve ona borçlu olduğu bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Kadının rızası olmadan ne kocaya ne de bir başkasına hibe edilemeyen, kadının sahip olduğu diğer mallar gibi tasarruf yetkisi bulunan bir uygulama olduğu da ilgili âyetlerden çıkarılabilmektedir.²⁹⁷

Fıkıh âlimleri, kadının şerefini koruma gayesiyle mehrin erkek için şer’an vacip kılındığı konusunda ittifak halindedir.²⁹⁸ Nikâh sırasında mehrin belirtilmemesi, unutulması, kasıtlı olarak ihmal edilmesi ya da tarafların mehrin verilmemesi konusunda anlaşmaları durumunda bile, bu durumun mehrin geçerliliğini ortadan kaldırmayacağı ve kadının yine mehre hak kazanacağı ifade edilmiştir. İslâm hukukunda mehrin, bir anlamda Allah’ın hakkı ve kadınlara verilen bir hediye olarak kabul edilmesi nedeniyle, mehrin geçersiz sayılmasının doğru olmadığı görüşü yaygın şekilde kabul görmektedir.²⁹⁹

²⁹⁵ el-Bakara 2/236-237.

²⁹⁶ en-Nisâ 4/4.

²⁹⁷ Hatice Budak - Sedanur Arslantaş, “Kadınların İslâm Aile Hukukunda Mehir Hakkına Bakış Açıkları ve Tecrübeleri Üzerine Bir Değerlendirme” *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29 (2022), 41.

²⁹⁸ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 163.

²⁹⁹ Zuheyli, *Veciz*, 3/96.

2.2.7.1.1. Mehrin Miktarı

Mehir miktarı en az on dirhem ya da onun değerinde bir şey olmalıdır. Mehir mutlaka mal ya da maddi bir değer olmalıdır.³⁰⁰ Bunun dayanağı şu âyettir: “*Bunların dışında kalanlar size helal kılındı, mallarınız karşılığında onları istemeniz şartıyla...*”³⁰¹ Hz Peygamber’in, değersiz madenden yapılmış yüzük dâhil bazı Kur’ân sûrelerini öğretmeye kadar pek çok şeyi mehir olarak kabul ettiğini rivâyetlerden bilmekteyiz.³⁰²

Mehir miktarına üst sınır belirlenemeyeceğine dair fakihler arasında ittifak bulunmakla birlikte alt sınır hakkında farklı görüşler bulunmaktadır.³⁰³ Hanefî mezhebinde mehir miktarının alt sınırı, Hz. Peygamber’in “*On dirhemden az mehir yoktur*”³⁰⁴ hadisine dayanarak on dirhem gümüş olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte Hanefî mezhebi bu miktardan daha az bir mehrin belirlenmesi halinde de nikâhın geçerli olacağını kabul etmektedir.³⁰⁵ Hanefîlerin on dirhem ölçüsü orta halli iki koyunun bedelidir.

Hanefî mezhebine göre, mehir olarak belirlenen malın bazı niteliklere sahip olması gerekmektedir. Öncelikle, bu malın teslim edilebilir, bilinir ve değeri belirlenmiş olması şarttır. Ayrıca, bölündüğünde mal özelliğini kaybetmemesi, belirsizlik veya hile barındırmaması ve İslâm’ın alım-satım kurallarına aykırılık teşkil etmemesi gerekir. Bu bağlamda, altın, gümüş, basılı veya döküm para, ziynet eşyaları, tartılabilen mallar, kumaş, hayvanlar ve arazi gibi varlıklar mehir olarak kabul edilebilir. Hanefîlere göre, taşınır ve taşınmaz mallardan sağlanan menfaatler de mehir olarak belirlenebilir. Ancak İslâm’ın yasakladığı alkol, domuz, usulüne uygun kesilmemiş hayvanların eti, ölü hayvan eti ve kan gibi şeylerin mehir olarak belirlenmesi uygun değildir. Şâyet bu türden yasaklı mallar mehir olarak belirlenmiş ve evlilik gerçekleşmişse, kadına bu malların değeri üzerinden değil, sosyal statüsüne uygun olarak mehr-i misil verilmelidir.³⁰⁶

³⁰⁰ Mevsilî, *İhtiyar*, 2/120-124.

³⁰¹ en-Nisâ 4/24.

³⁰² Buhârî, "Nikâh", 50-52.

³⁰³ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 279-280.

³⁰⁴ Tirmizi, "Nikâh", 22.

³⁰⁵ Zuheylî, *Veciz*, 3/96; Serahsî, *Mebcut*, 5/59.

³⁰⁶ Cin, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, 215; Budak - Arslantaş, "Kadınların İslâm Aile Hukukunda Mehir Hakkına Bakış Açıları ve Tecrübeleri Üzerine Bir Değerlendirme", 45.

2.2.7.1.2. Mehrin Çeşitleri ve Ödeme Şekilleri

Mehir, miktarının kararlaştırılmasına ve ödeme şekline göre sınıflandırılmaktadır. Miktarına göre mehir çeşitleri mehr-i müsemma ve mehr-i misil'dir. Ödeme zamanına göre ise mehir çeşitleri mehri muaccel ve mehri müccel olarak ikiye ayrılmaktadır.³⁰⁷

- **Mehr-i Müsemma:** Akit sırasında veya sonrasında miktarı açıkça belirlenen mehirdir.

- **Mehr-i Misil:** Mehrin belirlenmediği durumlarda, kadının sosyal statüsüne uygun şekilde tespit edilen mehirdir. Mehr-i misil miktarı çeşitli özellikler ve sosyal konum açısından denk olan başka bir kadına verilen mehir örnek alınarak belirlenir. Hanefî mezhebine göre mehr-i mislin tespitinde baba tarafından akraba olan, aynı bölgede ve zamanda yaşayan, zenginlik, güzellik, iffet, edep, bakirelik, dulluk, kısırlık veya doğurganlık, yaş, akıl ve dini hassasiyet gibi konularda benzer özelliklere sahip olan kadınların mehirleri ölçü alınır.³⁰⁸ Hanefî mezhebine göre veliler, mehr-i misil miktarının altında bir nikâh akdi yapılmışsa, nikâhın feshi veya tamamlanması hususunda müdahale edebilir.³⁰⁹

- **Mehr-i Muaccel:** Nikâh akdinde peşin olarak ödenen mehirdir, belirlenen miktarına göre belirli bir ödeme şekliyle gerçekleştirilir. Eğer mehrin tutarı belirlenmişse ancak ödeme şekli üzerinde herhangi bir anlaşmaya varılmamışsa, bu durumda yerel örf ve âdetlere göre hareket edilir. Örfeye dayalı olarak, eğer mehrin tamamı peşin ödenecekse, bu şekilde işlem yapılır; eğer tümü ertelenmişse, ödeme ertelenir. Ayrıca, bir kısmı peşin, diğer kısmı ise ertelenerek ödenecekse, bu düzenlemeye de sadık kalınır. Eğer belirli bir örf yoksa bazı İslâm âlimlerine göre kadın, mehrini peşin olarak alma hakkına sahiptir. Ancak, bu hakkını kullanıp kullanmamak tamamen kadının takdirine bağlıdır.³¹⁰ Bununla birlikte Hanefîler zevci münasebetten önce mehrin bir kısmının peşin olarak verilmesini müstehap

³⁰⁷ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku-2*, 99.

³⁰⁸ Budak - Arslantaş, "Kadınların İslâm Aile Hukukunda Mehir Hakkına Bakış Açıları ve Tecrübeleri Üzerine Bir Değerlendirme", 43.

³⁰⁹ Mevsilî, *el-İhtiyar*, 2/125.

³¹⁰ H. İbrahim Acar, "Mehrin İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (Erzurum: 2011), 378.

kabul etmişlerdir. Hz. Ali, Hz. Fatma ile evlenip zifafa girmek istediğinde Hz. Peygamber, Hz. Fatma'ya bir şey verinceye kadar birleşmelerini yasaklamıştır.³¹¹

• **Mehr-i Müeccel:** Belirli bir vadeye bağlanarak ertelenen mehirdir. Ertelenmiş mehir, boşanma veya ölüm durumunda kadının hakkı olarak ortaya çıkar. İslâm Hukuku'na göre, mehrin tamamen peşin ödenmesi zorunlu değildir; mehir, nikâh sonrasında da ödenebilir. Ertelenmiş mehre, “mehr-i müeccel” adı verilir. Eğer bu mehir için belirli bir süre belirlenmişse, o süreye kadar kadının mehir talep etme hakkı bulunmaz.³¹²

2.2.7.1.3. Mehrin Sübutu ve Düşmesi

Usulüne uygun nikâh akdi tamamlanınca kadın mehri hak etmiş olur. Mezheplerin ittifakına göre şu durumlarda kadın mehrin tamamını hak eder:

a. Birleşme meydana gelince.

b. Birleşmeden önce koca vefat edince.

c. Sahih halvet gerçekleşince. Sahih halvet evli çiftin kimsenin görmediği ve ansızın giremeyeceği bir mekânda baş başa kalmalarıdır.³¹³

Kur'ân-ı Kerîm, boşanma durumunda kadının mehir hakkını açıkça güvence altına almıştır. Bu bağlamda, Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Bir mehir belirlediğiniz halde onlarla birleşmeden kendilerini boşarsanız, belirlediğiniz mehirin yarısını ödemek size borçtur; ancak kadınların bağışlaması veya nikâh bağı elinde olanın hoşgörülü davranması müstesnadır. Hoşgörülü davranmanız takvâyâ daha uygundur...*”³¹⁴ Bu ayetten hareketle, boşanma gerçekleştiğinde cinsel birlikteliğin olup olmaması, mehir miktarının belirlenmesinde temel bir ölçüt olarak alınmıştır. Eğer zifaf (cinsel birliktelik) gerçekleşmişse, kadına belirlenen mehrin tamamı ödenir. Ancak zifaf gerçekleşmeden boşanma meydana gelirse ayette ifade edildiği üzere kadına mehrin yarısı verilmesi gerekir. Bununla birlikte, kadın kendi rızasıyla bu haktan feragat edebilir ya da koca, kadının hakkı olan mehrin tamamını ödeyerek daha hoşgörülü bir tutum sergileyebilir.

³¹¹ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 36.

³¹² Acar, “Mehr-in İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, 380.

³¹³ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku-2*, 104.

³¹⁴ el-Bakara 2/237.

Ayetin devamında vurgulanan “hoşgörülü davranış” ilkesi, evlilik bağı sona erse bile insanlık onurunun ve din kardeşliğinin devam ettiğini hatırlatmaktadır. Bu nedenle, boşanma sonrası kadının gönlünü almak için verilen hediyeler, yalnızca maddi bir yükümlülük değil, aynı zamanda ahlaki bir sorumluluk olarak değerlendirilir. İslâm hukukunda bu tür düzenlemeler, evlilik kurumunun insani ve sosyal boyutlarını korumayı amaçlamakta ve taraflar arasında iyi niyetli bir yaklaşımı teşvik etmektedir.

İmam Şâfiî’ye göre, şâyet bir kimse, kadına mehir belirlemeden evlenir ve onunla birlikte olmazsa, o kimseye hiçbir mehir gerekmez. Çünkü mehir akitle birlikte değil cinsel birleşme (duhul) ile vacip olur.³¹⁵

Hukuk-ı Aile Kararnâmesi’ne göre birleşme veya sahih halvet meydana gelmeden kadının sebep olmasıyla ayrılık meydana gelirse mehir de düşmüş olur. Dengi olmayan biriyle evlenen kadının velisinin bu duruma itiraz hakkı vardı. Velinin bu hakkı kullanması sonucunda hâkimin evliliği sonlandırmasıyla da mehir hakkı düşmektedir.³¹⁶

Mehir, kadının tam mülkiyetinde olup dilediği gibi tasarruf edebileceği bir haktır. Kadın, mehir hakkını kocasına bağışlayabilir, ancak bu bağış gönüllülük esasına dayanmalıdır. Erkek, kadının mehri üzerinde zorla bir tasarrufta bulunamaz. Bu durum, kadının ekonomik özgürlüğünü koruma açısından önemlidir ve İslâm hukukunda kesin şekilde düzenlenmiştir.³¹⁷

2.2.7.1.4. Mehirsiz Nikâhın Hükümü

Hanefî mezhebine göre mehir, nikâhın şartlarından biri değildir; dolayısıyla mehirsiz bir nikâh akdi geçerlidir. Ancak bu durumda kadına, sosyal durumuna uygun olarak belirlenen mehr-i misil hakkı tanınır. Mâlikî mezhebinde ise mehir belirlenmeden yapılan nikâh akdi geçerli kabul edilmez. Mehirsiz nikâh, kadın haklarının ihlali anlamına geleceği için diğer mezheplerde de hoş karşılanmamaktadır.³¹⁸

³¹⁵ Şâfiî, *el-Umm*, 5/89.

³¹⁶ Hukuk-ı Aile Kararnâmesi, m. 83.

³¹⁷ Budak - Arslantaş, "Kadınların İslâm Aile Hukukunda Mehir Hakkına Bakış Açıları ve Tecrübeleri Üzerine Bir Değerlendirme", 45.

³¹⁸ Acar, “Mehrin İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, 374.

Sonuç olarak diyebiliriz ki: Mehir, kadının evlilikteki ekonomik güvencesi ve toplumsal değerinin bir sembolüdür. Boşanma veya eşin ölümü durumunda kadının mali açıdan mağdur olmamasını sağlar. Türkiye’de Medeni Kanun’da mehirci dair bir düzenleme yer almamakla birlikte, mehir uygulaması dini geleneklerde ve toplumsal pratiklerde devam etmektedir. Mehirci, boşanma sürecinde kadına sağladığı ekonomik katkıyla birlikte, erkeğin boşanma kararlarını daha temkinli almasını teşvik eder.³¹⁹

İslâm hukuku, insan onurunu maddi bir meta olarak değil, ahlaki ve hukuki bir değer olarak görür ve bu çerçevede manevi zararların da giderilmesini teşvik eder. Nitekim zifaktan önce boşanan kadının mehrin yarısını hak etmesi veya mehir belirlenmeden evliliğin son bulması durumunda ona müt’a verilmesi, İslâm’ın manevi zararı da dikkate aldığını gösterir. Manevi tazminat, modern hukuk sistemlerinde olduğu gibi bir maddi kazanç aracı değil, kırılan gönlün tamiri ve kişinin toplum içindeki itibarının iadesi amacıyla değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, İslâm hukukunun ta’zîr ve tazminat ilkeleri çerçevesinde hâkimin, mağdurun zararını giderici ve taraflar arasındaki hakkaniyeti sağlayıcı bir hüküm vermesi, İslâm’ın genel maslahat anlayışıyla da uyumlu bir uygulama olarak görülmelidir.³²⁰

2.2.7.2. Nafaka

2.2.7.2.1. Nafakanın Tarifi ve Dayanağı

Nafaka lügatte; çıkmak, gitmek, sarfetmek anlamlarına gelir ve bir kimsenin ailesine sarf ve infak ettiği şeylere denir.³²¹ İslâm aile hukukunda nafaka, sahih bir nikâh akdi sonucunda erkeğin eşine yönelik ekonomik yükümlülüklerini ifade eder. Nafaka yükümlüsü, esasen erkektir ve bu durum kadının ekonomik durumuna bakılmaksızın geçerlidir. Kadın, ailenin geçimine katkıda bulunmak zorunda değildir; Ancak ahlaki açıdan bu tür bir katkının teşvik edildiği de ifade edilmiştir.³²²

³¹⁹ Budak - Arslantaş, Kadınların İslâm Aile Hukukunda Mehirci Hakkına Bakış Açıları ve Tecrübeleri Üzerine Bir Değerlendirme, 45.

³²⁰ Benli, “İslâm Hukukunda İnsan Onuru”, 341-343.

³²¹ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 294.

³²² Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 181.

İslâm hukuku, nafaka yükümlülüğünü hem Kur’ân-ı Kerîm âyetlerine hem de Hz. Peygamber’in sünnetine dayandırır:

1. Kur’ân-ı Kerîm’de Nafaka:

• “*Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır. Çünkü Allah, insanların kimini kiminden üstün kılmıştır. Bir de erkekler kendi mallarından harcamaktadır...*”³²³

• “*Annelerin yiyeceği, giyeceği, örfe uygun olarak babaya aittir...*”³²⁴

• “*Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin...*”³²⁵

2. Sünnette Nafaka:

Hz. Peygamber, veda hutbesinde erkeklere hitaben şu sözleri söylemiştir:

• “*Kadınlar hakkında Allah’tan korkun. Onlar sizin yönetiminize verilmişlerdir. Allah’ın emaneti ile aldınız onları, namuslarını da Allah’ın kelamı ile helal ettiniz. Maruf şekilde rızıklarını ve giyeceklerini temin etmeniz onların sizin üzerinizdeki haklarıdır.*”³²⁶

• Hz. Peygamber’in, kocasının cimriliğinden şikâyet eden Hind’e verdiği cevap, nafaka sorumluluğunun kapsamını açıklamaktadır: “*Kocanın malından kendine ve çocuğuna örfe göre yetecek kadar al.*”³²⁷ Bu hadis, nafakanın kadının hakkı olduğunu açıkça ortaya koyar.

İslâm hukuku, aile kurumunu kadın ve erkeğin hak ve sorumluluklarına dayalı bir sistem üzerine inşa etmiştir. Kadının yaratılışı gereği evin iç işleriyle, çocukların bakım ve terbiyesiyle ilgilenmesi doğal bir görev sayılmıştır. Bu durum, kadının ekonomik yükümlülüklerden muaf tutulmasını haklı kılar. Erkeğin, kadının nafakasını üstlenmesi, bu dengeyi sağlamayı hedefler. Kadın, evin işleyişine katkıda bulunmak üzere, kocasının

³²³ en-Nisâ 4/34.

³²⁴ el-Bakara 2/233.

³²⁵ et-Talâk 65/6.

³²⁶ Ebû Dâvûd, “Hac” 58.

³²⁷ Buhârî, “Nafaka”, 16; Ebû Dâvûd, “Nikâh” 43.

rızasıyla çalışabilir; ancak bu durum, onun ekonomik bakım hakkını ortadan kaldırmaz. Bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi, aile içinde külfet ve nimet dengesi kurulmasını sağlar.³²⁸

Burada çalışmamızın kapsamı açısından küçük bir değerlendirmede bulunabiliriz. Bu bağlamda İslâm hukukunda nafaka, kadının ekonomik güvencesini sağlamakla doğrudan ilişkilidir. Erkeğin ekonomik yükümlülüğünün vurgulanması, ailedeki rollerin dengeli bir şekilde dağıtılmasını sağlar. Bu düzenleme, tarafların fiziksel ve sosyal kapasite farklarını dikkate alarak eşitlik ilkesini korur. Nafaka, kadının ev içindeki emeğinin ve varlığının değerini maddi bir şekilde tanıdığı için onurunun korunmasına katkı sağlar.

Nafaka, yalnızca bireylerin değil, toplumsal yapının korunması açısından da önemlidir. Kadının ekonomik ihtiyaçlarının karşılanması, onun toplumsal hayatta aktif ve saygın bir birey olarak yer almasını teşvik eder. Bu düzenleme, sosyal uyum ve dayanışmayı güçlendiren bir unsurdur.

2.2.7.2.2. Nafakanın Kapsamı

İslâm hukukuna göre, nikâh akdiyle kocanın eşine karşı yükümlülük altına girdiği nafaka mükellefiyeti, hayatın normal akışı içinde gerekli ve zorunlu harcamaları kapsar. Nafaka kapsamındaki ihtiyaçlar, örf ve âdet ile günün şartlarına göre değişiklik gösterebilir ve genişleyip daralabilir.³²⁹ Aşağıda bu ihtiyaçlar, kategoriler halinde özetlenmiştir:

1. Yeme ve İçme:

Koca, eşinin temel yaşamını sürdürebilmesi için gerekli tüm yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. Bazı kaynaklarda, bu ihtiyaçların türleri detaylandırılmıştır. Bu giderler genellikle aylık olarak temin edilir ve düzenli şekilde karşılanır.³³⁰

2. Giysi:

³²⁸ Recep Çetintaş, “İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 24 (b.y., 2014), 188.

³²⁹ Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i*, 4/23-24.

³³⁰ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 184.

Eşin mevsim şartlarına uygun giysilerle donatılması da nafaka kapsamında yer alır. Kadın, zengin olsa dahi giysi ihtiyaçlarının kocası tarafından karşılanmasını talep edebilir. İslâm hukukuna göre, giysi nafakası altı ayda bir temin edilmelidir.³³¹

Günümüz aile ilişkileri göz önüne alındığında, nafaka yükümlüsü olan erkek, eşinin temel ihtiyaçlarını karşılamakla, özellikle de giyim eşyasını temin etmekle sorumludur. Ancak bu yükümlülük, kadının ihtiyaç sınırını aşarak israfa varan taleplerini kapsamaz. Kadının makul ihtiyaçlarını aşacak şekilde, dolaplara sığmayacak kadar fazla sayıda giyim eşyası edinme isteği, erkeğin nafaka yükümlülüğünün sınırları dışında değerlendirilir. İslâm hukukunda nafaka, ihtiyaçların karşılanmasına yönelik bir hak olarak tanımlanmış olup, tarafların ölçülü ve sorumlu bir yaklaşım sergilemeleri esastır. Bu bağlamda, tarafların mali sorumluluklarını dengeli ve adaletli bir şekilde yerine getirmeleri, aile huzurunun korunmasına katkı sağlar. Acar, evlilik birliğini devam ettiren, ancak gelir getiren bir işte fiilen çalışmalarından dolayı vazifelerini kısmen de olsa aksatan kadınlar, eşlerinden teberru mahiyetinde giyim, kuşam, vb. isteklerde bulunmamalı ve bu ihtiyaçlarını kendileri gidermelidirler.³³² Şeklinde öneride bulunmaktadır ancak biz eşlerin hayatı paylaştıkları gibi gelirlerini de ailenin ortak birikimi şeklinde değerlendirmelerinin aile huzuru için daha isabetli olacağını düşünüyoruz. Elbette teoride nafaka yükümlülüğü erkeğe aittir. Ancak kadın çalışması nedeniyle bazı görevlerini aksatabilme ihtimaline sahiptir. Ve koca bu eksikleri tolere etmektedir. Bu bağlamda kazancını tamamen kendisine ayırması aile içi dengeleri sarsacak, kocanın destek olma ve tahammül etme duygularını zedeleyecektir. Keza kendi ihtiyaçlarını kendi kazancı ile karşılama yoluna gitmesi de ailede ikilik çıkaracak tehlikeli bir adımdır.

Koca nafaka temini için hayat mücadelesi verirken kadının elde ettiği düzenli geliri biriktirmesi veya kendisine harcaması aile huzuru açısından sorunlu bir durum ortaya çıkaracaktır. Dolayısıyla bu hususta kocanın nafaka yükümlülüğünün baki kalması kanaatimiz ile birlikte daha mutedil bir yol takip edilerek gelir sahibi kadının aile giderlerine makul ölçüde katkıda bulunmasının aile huzuru açısından gerekli olduğunu düşünüyoruz.

3. Mesken:

Koca, eşinin barınma ihtiyacını karşılayacak bir ev sağlamakla sorumludur. Bu evin, eşya ve diğer gerekli unsurlarla döşenmesi de nafaka yükümlülüğü kapsamındadır. Kadın, ailesi

³³¹ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 298; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku-2*, 101.

³³² Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 185-186.

veya diğer bireylerle birlikte yaşamaya zorlanamaz. Kocanın mali durumu dikkate alınarak, kadına uygun bir mesken tahsis edilmelidir.³³³

4. Sağlık Giderleri:

Kadının sağlık durumunun korunması için gerekli tedavi masrafları, nafakanın kapsamına girer. Kadının sağlıklı bir yaşam sürdürebilmesi için tıbbi giderlerin koca tarafından karşılanması, eşler arasındaki huzur ve uyumu sağlamada önemlidir.³³⁴

5. Kişisel Bakım Malzemeleri:

Kadının temizliği ve hijyenini sağlayabilmesi için gerekli malzemelerin temin edilmesi nafakanın bir parçasıdır. Temizlik, hem sağlıklı bir yaşam hem de İslâmî inanç açısından önemlidir. Bu nedenle, kadının sabun, tarak, yağ gibi kişisel bakım ürünleri gibi ihtiyaçları kocanın sorumluluğundadır. Eğer bu tür masraflar kocanın faydasına yönelik değil, kadının temizliği için talep edilirse, koca bunları karşılamak zorundadır.³³⁵

Bu unsurlar, İslâm hukukunun nafaka mükellefiyetine dair öngördüğü temel çerçeveyi oluşturmaktadır. Gerek sosyal gerekse bireysel açıdan, bu yükümlülükler eşler arasındaki dengeyi sağlamak ve aile hayatının devamını temin etmek için önemlidir. Biz çalışmamızın kapsamını genişletmemek adına kısa yorumlarla bu bölümü kendi içerisinde değerlendirip geçeceğiz.

2.2.7.2.3. Nafakanın Şartları ve Düşmesi

Nikâh akdinden dolayı kocanın nafaka ile mükellef olması için bazı şartların oluşması gerekir. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz.

a. Evlilik ilişkisinin sahih nikâh akdiyle meydana gelmiş olması. Fasit bir evlilik erkeğe nafaka sorumluluğu yüklemes.³³⁶

³³³ Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i*, 4/14-15.

³³⁴ Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i*, 4/20; .Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 144.

³³⁵ Ahmed bin Hanbel, *Müsned* 5/243-244.

³³⁶ Zuhaylî, *Veciz*, 3/246.

b. Kadının nikâh akdinden sonra kocasının istifade edebileceği bir durumda bulunması gerekir.³³⁷ Burada fiilen istifade şart olmayıp, istifade etme imkânının bulunmuş olması kabul edilmiştir.

Boşanmış veya mahkeme kararıyla ayrılmış olan eşlerin nafakaları da, iddetleri tamam oluncaya kadar ayrıldıkları kocaları tarafından temin edilmelidir.³³⁸

Nafaka sorumluluğu aşağıda sıralayacağımız durumlarda düşer;

a. İslâm hukukunda, kocaya itaatsizlik etmeyen (nüşûz yapmayan) hür kadına nafakanın vacip olduğu konusunda âlimler arasında görüş birliği bulunmaktadır.³³⁹ Ancak itaatsizlik yapan kadın ve cariyeler söz konusu olduğunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Cumhur âlimleri, Nisa Sûresi'nin 34. âyetine dayanarak kocasına itaatsizlik eden kadının nafaka hakkının düşeceğini savunmuşlardır.³⁴⁰

b. Kocanın rızası olmaksızın meşru bir gerekçeye dayanmadan müşterek meskende bulunmayan, kocasının izni olmadan yolculuğa çıkan veya kocasını ortak evlerine almayan kadın, itaatsiz (nâşize) sayılır ve nafaka hakkını kaybeder. Bunun yanı sıra, kocanın izni olmadan herhangi bir meslek veya sanat edinerek dışarı çıkmaya devam eden kadın da itaatsizlik yaptığı için nafaka hakkından mahrum olur.³⁴¹

c. Kadın, farz olan hac gibi bir ibadeti yerine getirmek için kocasının rızası olmadan müşterek meskeni terk ederse de nâşiz sayılır ve nafaka hakkı ortadan kalkar. Ancak kadının bu ibadeti kocasının izniyle ve onun maiyetinde gerçekleştirmesi durumunda, nafaka hakkı devam eder. Şâfiî mezhebine göre, farz ibadetlerin önceliği olduğu için kocanın rızası aranmaz ve bu durumda nafaka hakkı sakıt olmaz. Ancak nafile ibadetler ve adaklar için durum farklıdır; kocanın izni olmadan bu ibadetler yapılırsa nafaka hakkı düşebilir. Hanbelî mezhebinde ise farz ibadetler için izin gerekmesi de nafile ve adak ibadetlerinde izinsiz hareket eden kadın nafaka hakkını kaybeder.³⁴²

³³⁷ Zuhaylî, *Veciz*, 3/246; Aydın, *Aile Hukuku*, 32.

³³⁸ Mâlik b. Enes, *Muvatta*, 2/551.

³³⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/169.

³⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/174.

³⁴¹ Ebu Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme El-Makdisi, *El-Kaî fî Fıkhil-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail Şafii (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 5/78; Çetintaş, *İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka*, 197.

³⁴² İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 5/78-79.

d. Kadının müşterek meskende veya kocanın yaşadığı şehirde ikamet etmekten kaçınması, haklı bir gerekçe olmaksızın kocayı ortak konuta almaması ya da kocasına teslim olmaktan imtina etmesi de nafaka hakkının düşmesine neden olur³⁴³. Ancak kadın, bu davranışlardan vazgeçerek kendisini kocasına teslim ettiğinde nafaka hakkını yeniden kazanabilir.

Bununla birlikte, kadının itaatsizliğini mazur gösterecek durumlar söz konusuysa nafaka hakkı düşmez. Örneğin, koca nikâh sırasında kararlaştırılan mehrin peşin kısmını ödemediği kadın, kendisini kocasına teslim etmeme hakkına sahiptir. Bu durumda, Ebû Hanîfe'ye göre kadın nafaka hakkını kaybetmez; ancak Ebû Yusuf ve Şeybânî bu durumda kadının nafaka hakkı olmadığını savunmuşlardır. Kadın, itaatsizlik amacı taşımaksızın kocasından kendi evine taşınmasını talep ederse ve kendi evinin kirasını isterse, nafaka hakkı düşmez. Ayrıca, kocanın sağladığı mesken şer'î şartlara uygun değilse kadının bu eve gitmeyi reddetmesi itaatsizlik olarak değerlendirilmez ve nafaka hakkı devam eder.³⁴⁴

Araştırmamızın bu kısmında insan onurunun mehir hükmünce ne derece gözetildiğine bakacak olursak; Aile hukukunda nafakanın meşruiyeti, eşlerin birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarını dengeleyerek özellikle kadının ekonomik güvenliğini sağlamayı amaçlar. Kadın, zengin olsa dahi nafaka hakkına sahip kılınmış, bu hak onun bireysel onuruna saygıyı ve ekonomik bağımsızlığını güvence altına almıştır. Ancak kadının nafaka hakkı, evlilik akdinden kaynaklanan meşru sorumluluklarını yerine getirmesine bağlıdır. İtaatsizlik (nüşûz) durumunda nafaka hakkının düşmesi, kocanın da eş olarak haklarını korumayı amaçlayan bir mekanizma olarak öne çıkar. Bununla birlikte, kadının itaatsizliğini mazur gösterecek durumlar (örneğin mehrin ödenmemesi veya meskenin yetersiz olması) söz konusu olduğunda nafaka hakkı saklı tutulmuş, böylece kadının ekonomik ve sosyal onuru gözetilmiştir. Bu düzenlemeler, aile içindeki hak ve yükümlülüklerin adaletli bir şekilde dağıtılmasını sağlayarak insan onurunu koruma hedefini gerçekleştirmiştir.

³⁴³Serahsî, *el-Mebsût*, 5/174; İbn Kudâme, *el-Kâfi*, 5/80.

³⁴⁴Çetintaş, *İslâm Hukukunda Evlenmeden Doğan Haklar Bağlamında Nafaka*, 198.

2.2.8. Doğum ve Neticeleri

İslâm aile hukukunda evliliğin en önemli gayelerinden biri, çocuk sahibi olmaktır. Evlilik, sadece bireylerin değil, aynı zamanda toplumun da devamlılığını sağlayan bir kurum olarak çocuğun dünyaya gelmesine vesile olur. Ancak, çocuğun doğumu, nesep (soyağacı), emzirme, bakım, terbiye ve nafaka gibi birçok hukuki ve ahlaki sorumluluğu beraberinde getirir.³⁴⁵

Bu bağlamda, çocuk hukuku aile içi ve toplum düzeyinde önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bizde çalışmamızda insan onurunun hükümlerce korunmasını incelerken mezkûr ilişki ve haklardan “nesep, emzirme, bakım ve terbiye ve nafaka” üzerinde duracağız.

2.2.8.1. Çocuğun Nesebi

Nesep bir kimsenin geldiği soy ilişkisini, kan ve hısımlık bağıını ifade eder. Nesebin korunma arzusu yaradılıştan gelmektedir. İnsanları diğer canlılardan ayıran, bu duygulardır. İnsanoğlu hangi babadan dededen geldiğini bilmek ister ve kendinden sonra da soyadını taşıyacak varislerinin olmasını arzu eder.³⁴⁶

Nesebin sahih yoldan sabit olması çocuk açısından da oldukça önemlidir. Herkes ait olduğu soyu bilme arzusu taşır. Nitekim Hz. Peygamber’e babasının kim olduğunu soran sahabeler vardı.³⁴⁷ Fakat burada belirtmek gerekir ki, insanların neseple övünerek üstünlük iddiasında bulunması yasaklanmış, hoş karşılanmamıştır.³⁴⁸ İslâm nesepten söz etmiş ve bununla ilgili ilkeler ortaya koymuştur. Nesebin tespitine etki eden unsurların başında kadının hamileliği gelmektedir. Müctehidler, ceninin anne karnında oluşup dünyaya gelebileceği azami sürenin 6 ay olduğunda ittifak etmiştir.³⁴⁹ Bununla ilgili olarak Lokmân sûresin 14. âyetinde şöyle buyruluyor: “Biz insana anne babasıyla ilgili öğütler verdik. Annesi, güçten

³⁴⁵ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku-2*, 150.

³⁴⁶ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 190.

³⁴⁷ Buhârî, “Edep”, 62; Ebû Dâvûd, “Edep”, 130.

³⁴⁸ Ebû Dâvûd, “Edep” 120.

³⁴⁹ Mevsilî, *İhtiyar*, 2/129.

*düşerek onu karnında taşımıştır; çocuğun sütten kesilmesi iki yıl içinde olur. Bunun için (ey insan), hem bana hem anne babana minnet duymalısın; sonunda dönüş yalnız banadır.”*³⁵⁰

Evlendikten 6 ay sonra çocuk dünyaya getiren kadının durumu Hz. Osman’ a sorulmuş o da had cezasını uygun görmüş. İbn Abbas kendisine Lokmân sûresinin ilgili âyetini okuyunca Hz. Osman sahabenin huzurunda cezadan vazgeçmiştir.³⁵¹ İlgili hadiseden erken doğum neticesinde de kadının İslâm hükümleriyle korunduğunu çıkarabiliriz. Buna göre evlilik akdi kurulduktan 6 ay sonra dünyaya gelen çocuğun nesebi bu evlilikten sabit olur.

Nesep konusunda mühim olan husus, çocuğun babası ile olan bağının tespitidir. İslâm hukukunda prensip olarak, evlilik birliği içerisinde dünyaya gelen çocuğun nesebi o evlilikteki kocaya aittir. İslâm hukukundaki bu prensip, Kur’ân-ı Kerîm’deki, “*Onların (annelerin) yiyeceği ve giyeceği örfe uygun olarak çocuk kendisi için doğana aittir...*”³⁵² âyetinin işaret yoluyla delaleti ile Hz. Peygamber’in, “*Çocuk yatak sahibi olan kocaya aittir. Zina eden için ise mahrumiyet vardır*”³⁵³ hadis-i şerifinden istinbat edilmiştir.

2.2.8.1.1. Nesebin Sabit Olma Nedenleri

a) Sahih Nikâhla Evlilik: İslâm hukukçuları, sahih bir nikâh ile evli bir kadının doğan çocuğunun kocasına nispet edilmesi hususunda ittifak halindedir. Bu konuda dayanak, “*Çocuk yatağın sahibine aittir*” hadisi olarak gösterilmektedir. Burada “yatak sahibi” ifadesi, kadını meşru bir şekilde nikâhı altında bulunduran ve onunla cinsel ilişki hakkına sahip olan erkeği ifade etmektedir.³⁵⁴ Ancak, bu hükmün geçerli olabilmesi için kocanın çocuk sahibi olabilecek biyolojik kapasiteye sahip olması ve çocuğun evliliğin başlamasından itibaren en az altı ay sonra dünyaya gelmiş olması gerekmektedir.

Ayrıca, İslâm hukukçularına göre, kocası vefat eden ya da boşanma gibi çeşitli sebeplerle eşinden ayrılan bir kadın, kocasından ayrılma tarihinden itibaren hamilelik için kabul edilen

³⁵⁰ Lokmân 31/14.

³⁵¹ Mevsılî, *İhtiyar*, 2/128.

³⁵² el-Bakara 2/233.

³⁵³ Buhârî, “Nikâh”, 20; Müslim, “Rada”, 26; Ebû Dâvûd, “Talâk” 28.

³⁵⁴ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku-2*, 138.

en uzun süre olan bir yıl içinde bir çocuk dünyaya getirirse, bu çocuğun nesebi vefat eden veya kaybolan kocaya ait kabul edilmektedir.³⁵⁵

b) Fasit Evlilik: Fâsit nikâh, nesebin sabit olması bakımından sahih nikâha benzer bir hükme sahiptir. Bu durum, özellikle çocuğun korunmasını sağlamak amacıyla önem arz eder. Ancak, fâsit evlilikte nesebin sabit olabilmesi için üç temel şartın yerine getirilmesi gerekmektedir:

1. Kocanın gebelik oluşturabilecek biyolojik kapasiteye sahip olması: Şâfiî ve Mâlikî mezheplerine göre bu durum, erkeğin ergenlik çağına ulaşmasıyla gerçekleşir. Hanefiler ve Hanbelîler ise bu şartı daha geniş bir şekilde ele alarak, ergenlik çağına ulaşmamış ancak fiziksel olgunluk açısından cinsel ilişkiye uygun olan “murâhık” denilen dönemdeki erkekleri de kapsar.³⁵⁶

2. Cinsel birleşmenin gerçekleşmiş olması: Fâsit evlilikte, yalnızca halvet-i sahîha (eşlerin baş başa kalması) nesebin sabit olması için yeterli kabul edilmez. Çünkü böyle bir durumda eşler arasındaki cinsel ilişki meşru değildir; dolayısıyla çocuk ile baba arasındaki nesep bağı, yalnızca fiili cinsel birleşme gerçekleştiğinde sabit olur.³⁵⁷

3. Doğumun cinsel birleşmeden en az altı ay sonra gerçekleşmesi: Bu şart, çocuğun biyolojik olarak fâsit nikâh altındaki eşlerden olduğunu göstermek için gereklidir. Mâlikî mezhebine göre bu süreye halvet de eklenir.³⁵⁸

2.2.8.1.2. Nesebi İspat Yolları

Nesep üç yöntemle ispat edilir:

1. Sahih veya Fâsit Evlilik: Evlilik akdi (sahih veya fâsit) nesebin sabit olması için geçerli bir sebeptir.
2. Nesep İkrarı: İkrar, kişinin çocuğun kendisine veya başkasına ait olduğunu beyan etmesidir. Nesebin ikrar yoluyla sabit olması için şu şartlar gereklidir:

³⁵⁵ Mevsilî, *İhtiyar*, 2/128-130.

³⁵⁶ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 153.

³⁵⁷ Zuhaylî, *Veciz*, 3/215.

³⁵⁸ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 192.

- a. Çocuğun daha önce başka bir nesebe bağlı olmaması.
 - b. Baba ve çocuk arasında yaş farkının biyolojik olarak mümkün olması.
 - c. İkrarda bulunanın temyiz gücüne ve bülûğ çağına ulaşmış olması.
 - d. Çocuğun nesebinin başkasına atfedilmemiş olması.
- Hanefilere göre, ikrar edilen çocuğun hayatta olması da şarttır.

3. Beyyine (Şahitlik):

- Beyyine, nesebi ispat etmede en güçlü delildir ve ilgilileri bağlar.
- Şahitlik şartları:
 - a. Ebû Hanîfe ve Muhammed: İki erkek veya bir erkek ve iki kadın.
 - b. Mâlikîler: Yalnız iki erkek.
 - c. Şâfiî, Hanbelî ve Ebû Yûsuf: Tüm mirasçıların kabulü.
 - d. Şahitliklerin gördükleri veya işittikleri olaylara dayalı olması.³⁵⁹

İslâm hukukçularının bir başka nesebin sübutu yöntemi ise DNA ve parmak izidir. Son yıllarda modern tıbbında gelişmesiyle neseb ve suç tespitinde kullanılan bu yöntemler İslâm hukukunun da gündeminde yerini almıştır. Günümüzde parmak izi, nesebin sübut ve nefyinde, suçların ispatında ve kimlik tespitinde başvurulanan bir ispat vasıtasıdır.³⁶⁰

Çocuğun nesebi, hem bireysel kimliğin inşasında hem de toplumsal düzenin korunmasında temel bir rol oynar. İslâm aile hukukunda nesebin korunması, çocuğun babasının ve ailesinin tanınmasını, aynı zamanda maddi ve manevi haklarının güvence altına alınmasını içerir. Bu nedenle evlilik dışı ilişkilerden doğan çocukların durumu gibi konular, hukuki ve ahlaki boyutlarıyla detaylı şekilde ele alınmıştır.

2.2.8.2. Çocuğun Emzirilmesi (Rada‘)

İslâm hukuku, toplumsal düzenin korunması ve devamlılığının sağlanması amacıyla, cinsiyet ve roller temelinde belirli düzenlemeler ve sorumluluklar öngörmüştür. Bu

³⁵⁹ Mevsilî, *İhtiyar*, 2/218-220.

³⁶⁰ İbrahim Yılmaz, "İslâm Aile Hukukunda Dna Parmak İzi Testiyle Nesebin Sübutu", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 22 (Konya: 2013), 76,111.

bağlamda, annenin çocuğunu emzirmesi konusu da detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Emzirmenin, annenin dini ve hukuki bir görevi olup olmadığı, annenin bu konuda zorlanıp zorlanamayacağı, emzirme karşılığında ücret talep edilemeyeceği gibi konular fakihler tarafından tartışılmıştır.³⁶¹

Kur’ân-ı Kerîm’de geçen “Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir. Bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır. Onun benzeri (nafaka temini) vâris üzerine de gerekir. Eğer ana ve baba birbiriyle görüşerek ve karşılıklı anlaşarak çocuğu memeden kesmek isterlerse, kendilerine günah yoktur. Çocuklarınızı (sütanne tutup) emzirtmek istediğiniz takdirde, sütanneye vermekte olduğunuzu iyilikle teslim etmeniz şartıyla, üzerinize günah yoktur. Allah'tan korkun. Bilin ki Allah, yapmakta olduklarınızı görür”³⁶² âyetine dayanarak Hanefî âlimler, kocasından ayrılmış annenin çocuğunu emzirmesinin dini bir vecibe olarak telakki etmişlerdir. Yani çocuğu emzirmeyen anne yalnızca ahlaken kınanır, hukuken buna zorlanamaz.³⁶³

İslâm hukukunda emzirme, dinen annenin bir görevi kabul edilmekle birlikte, kazaen (hukuken) zorunluluk konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Mâlikîler, annenin hem dinen hem de hukuken emzirmeye mecbur olduğunu savunurken, diğer mezhepler annenin kazaen zorlanamayacağını ifade etmişlerdir. Ancak, çocuğun başka bir sütanneden beslenememesi veya babanın mali gücünün yetersiz olması gibi durumlarda anne, hem dini hem hukuki olarak bu görevi üstlenmek zorundadır.³⁶⁴ Bu görüşün dayandığı delil ise yine Kur’ân’dan: “Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın. Eğer hamile iseler, doğum yapıncaya kadar nafakalarını verin. Sizin için (çocuğu) emzirirlerse (emzirme) ücretlerini de verin ve aranızda uygun bir şekilde anlaşın. Eğer anlaşamazsanız, çocuğu baba hesabına başka bir kadın emzirecektir”³⁶⁵ âyetidir.

³⁶¹ Halil Duman, “ İslâm Hukukunda Annenin Çocuğunu Emzirmesinin Hükümü”, *Diyanet İlmi Dergi* 42/1 (2006), 96.

³⁶² el-Bakara 2/233.

³⁶³ İbn Kudame, *el-Muğni*, 9/313; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 155.

³⁶⁴ Zuhaylî, *Veciz*, 2/219; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 162-164; Bilmen, *İstilahat-ı Fıkhiyye*, 2/426.

³⁶⁵ et-Talâk 65/6.

Annenin Çocuğu Emzirmesinin Faydaları

Burada iki yönlü bir faydadan bahsetmek mümkündür. Emzirmenin hem çocuğa hem de anneye çeşitli faydaları vardır.

Çocuk için:

1. Bağışıklık Desteği ve Koruma: Anne sütü, temiz ve kusursuz bir besin kaynağı olarak çocuğun bağışıklık sistemini güçlendirir. Emzirme süresince çocuk, bakteri, virüs, mantar enfeksiyonları ve alerjik hastalıklara karşı uzun süreli bir koruma sağlar.

2. Duygusal Gelişim ve Kişilik Oluşumu: Emzirme, anne sıcaklığı ve şefkati ile çocuğun kişisel gelişimine katkıda bulunur. Bu durum, çocuğun ilerleyen yaşlarında diğer insanlarla kurduğu ilişkiler üzerinde olumlu etkiler yaratır. Anne sütüyle beslenen çocukların hem fiziksel hem de zihinsel açıdan daha sağlıklı, dengeli ve başarılı olduğu gözlemlenmiştir. Buna karşılık, anneden uzun süre ayrı kalan çocuklarda motor, zihinsel ve duygusal problemler ortaya çıkabilmektedir.

3. Fiziksel Gelişim: Anne sütü, kalıcı dişlerin sağlıklı bir şekilde oluşumuna destek sağlar. Ayrıca emzirme, çocuğun yüz, çene, diş yapısı ve hatta zekâ gelişimine katkıda bulunur. Yapılan araştırmalar, anne sütüyle beslenen çocuklarda bu gelişimlerin daha iyi olduğunu, buna karşın yapay besinlerle beslenen çocuklarda daha yavaş ilerlediğini göstermektedir. Anne sütüyle beslenmenin çocuk açısından herhangi bir olumsuz etkisi bulunmamaktadır.

Anne için:

1. Doğum Sonrası Rahim İyileşmesi: Emziren annelerde doğum sonrası rahmin hızla küçüldüğü (involusyon) ve doğum sonu kanamalarının azaldığı bilinmektedir.

2. Adet Görme ve Doğum Aralığı: Emziren kadınların yaklaşık üçte biri emzirme döneminde adet görmemektedir. Bu durum, doğum sonrası gebelik aralığının uzamasına katkı sağlar. Yapılan araştırmalar, emziren annelerin adet görme sürelerinin yapay besinle besleyen annelere kıyasla daha uzun olduğunu ortaya koymaktadır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkelerde emzirme, doğum aralıklarını düzenlemek için etkili bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu yöntemin tüm kadınlar için kesin bir korunma yöntemi olduğu söylenemez ve “süt koruması” halk arasında bilinen bir terimle ifade edilir.

3. Kanser Riskinin Azalması: Gebe kalan, doğuran ve emziren kadınlarda meme kanseri riski daha düşüktür. Çocuk sayısının artması ve emzirme süresinin uzaması, bu riski daha da azaltmaktadır. Aynı şekilde, yumurtalık kanseri de çocuk emziren kadınlarda daha seyrek görülmektedir.

4. Annelik Duygusu ve Psikolojik Tatmin: Gebelik, doğum ve emzirme süreçlerinde salgılanan hormonlar, kadının annelik duygusunu güçlendirir ve annelik görevlerini severek yerine getirmesine katkıda bulunur. Bu süreçler, kadının cinsiyetinin bütün özelliklerini tam anlamıyla kazanmasını sağlar ve onu annelik gibi kutsal bir mertebeye ulaştırır.³⁶⁶

Bu bağlamda emzirme konusunda öncelikle çocuğun haklarının korunduğunu söyleyebiliriz. İslâm hukuku, annenin çocuğunu emzirmesini hem dini hem hukuki bir görev olarak görmektedir. Emzirmenin çocuğunun sağlığı ve psikolojik gelişimi üzerindeki olumlu etkileri, bu hükmün temel dayanaklarından biridir. Emzirmenin anne ve çocuk için fizyolojik ve psikolojik faydalarına da dikkat çekilmektedir. Anne sütü, çocuğun sağlıklı büyümesi ve bağışıklık sisteminin güçlenmesi açısından benzersizdir. Ayrıca, anne ve çocuk arasındaki bağın kuvvetlenmesine katkı sağlar. Emzirme, annenin doğum sonrası beden sağlığına olumlu etkilerde bulunur ve meme kanseri riskini azaltabilir. Bu nedenle emzirme, çocuğun en doğal hakkı ve annenin insanlık görevi olarak değerlendirilmiştir. Bu husus kadının görevlerini yerine getirdiği sürece onun onurunu ve mertebesini de yüceltmektedir.

2.2.8.3. Çocuğun Nafakası

İslâm hukukuna göre, sahih bir nesebe sahip çocuğun nafaka sorumluluğu, öncelikli olarak babasına aittir. Ancak çocuğun kendi mal varlığıyla zengin bir duruma sahip olması halinde, bu yükümlülük babanın üzerinden kalkar. Çocuğun nafakasına ilişkin düzenlemelerde evlilik nafakası hükümleri değil, akrabalık nafakası hükümleri uygulanır. İslâm hukukçuları, bireyin ihtiyaçlarını öncelikli olarak kendi malından karşılaması gerektiği prensibini vurgulamışlardır. Bu bağlamda, mal varlığı bulunan bir çocuğun nafaka ihtiyacı, öncelikle kendi malından karşılanır. Ancak, yeni doğan bir çocuğun ekonomik bir varlığa sahip

³⁶⁶ Asaf Ataseven, “Çocuğun Süt Dönemi ve Süt İle Beslenmesi”, (ts.), 268.

olmaması durumunda, nafaka sorumluluğu yakın akrabalarından başlayarak uzak akrabalara doğru sıralanır.³⁶⁷

İslâm hukukçularına göre çocuk ve torunların/fürun nafakası, onların baba ve dedelerine/usulüne aittir. Buradaki hak kazanma niteliği hastalık, küçüklük ve öğrenci olma gibi durumlardır.

2.2.8.4. Çocuğun Bakım ve Terbiyesi (Hidâne)

Hidâne, İslâm Hukuku'nda çocuğun bakım, gözetim ve eğitime ilişkin hükümleri ifade eder ve velâyet türlerinden biri olarak kabul edilir. Bu kavram, evlilik bağının sona ermesi, ebeveynlerden birinin vefatı ya da çocuğun korunmaya muhtaç olduğu diğer durumlarda, çocuğun temel haklarının korunmasını amaçlar. Hidâne, çocuğun fiziksel, ruhsal ve ahlaki gelişimini sağlamak için detaylı düzenlemelerle çocuğun ihtiyaçlarını önceliklendiren bir kurumdur.³⁶⁸

2.2.8.4.1. Hidâne Hakkı

Hidâne hakkı, çocuğun bakımını sağlayabilecek kişiler arasında belirli bir öncelik sırasına göre tahsis edilir. İslâm hukukçularının çoğunluğu, annenin bu hakka öncelikli olarak sahip olduğunu ifade eder.³⁶⁹ Anne, çocuğun bakımını üstlenemeyecek durumda olduğunda veya hidâne hakkından feragat ettiğinde, bu hak annenin annesi, ardından babanın annesi gibi diğer kadın akrabalara geçer. Kadın akrabalar bulunmadığında, hidâne hakkı erkek akrabalara geçer.³⁷⁰ Ancak çocuk kendine yeter hale geldiğinde baba hidâne hakkına sahip olabilmektedir.³⁷¹

Hidâne konusunda İslâm hukuku, çocuğun bakımı ve gözetimi için anneye öncelik tanımıştır. Bunun temel gerekçesi, annenin çocuğuna olan şefkati ve fitrî olarak bakım ve

³⁶⁷ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 307-310.

³⁶⁸ Orhan Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk* (Konya: Tekin Kitabevi, 2016), 170; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku-2*, 141.

³⁶⁹ Mustafa Harun Kıyık, “Aile İçi Eğitim Açısından İslâm Hukuku’nda ‘Hidâne’”, *Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı* (İğdır: 2016), 150.

³⁷⁰ Zuhaylî, *Veciz*, 3/224-225; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 255.

³⁷¹ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 355.

terbiyeye daha yatkın olmasıdır. Aynı zamanda, çocuğun mallarının yönetimi, nafakasının temini ve geleceğiyle ilgili önemli kararlar gibi velâyet yetkileri babaya veya onun yerini tutan kişilere verilmiştir. Bu düzenleme, çocuğun fiziksel ve ruhsal gelişimini en iyi şekilde sağlamak amacıyla tarafların doğal yeteneklerine uygun bir iş bölümü oluşturmaktadır.³⁷²

Hidâne hakkına sahip kişi, çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılamak, onu fiziksel ve duygusal zararlardan korumak ve eğitimi sağlamakla yükümlüdür.³⁷³ Bu yükümlülük, çocuğun çıkarlarının korunmasını ve insan onurunun gözetilmesini sağlar. Kur’ân-ı Kerîm’de Yüce Allah; *“Emzirmeyi tamamlamak isteyen için anneler çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların yiyecek ve giyeceklerini uygun bir şekilde sağlamak ise babaya düşer”*³⁷⁴ buyurarak annenin çocuğun bakımındaki rolüne işaret ederken, babanın da mali sorumluluğunu vurgular. Nitekim bir kadın gelerek Peygamber Efendimiz’e (s.a.v.), karnında taşıdığı, emzirerek beslediği kucağıyla sarıp sarmaladığı çocuğunu boşandığı eşinin almak istediğini söylemiş ve Hz. Peygamber kadına şöyle cevap vermiştir: *“Sen evlenmediğin sürece çocuğu bakmak üzere alma hakkına daha layıksın.”*³⁷⁵ Böylece kadın evlenene kadar çocuğun annesinde kalmasını sağlamıştır. Fakihler, Kur’ân-ı Kerim’in ilgili ayetinden ve Hz. Peygamber dönemindeki uygulamalardan hareketle evlilik sonrasında çocuğun velâyetinin öncelikli olarak babaya, hidânesinin de anneye ait olacağına görüş birliği içindedirler; bu hususta icmâ bulunduğu da ifade edilmiştir.³⁷⁶

Türk Medenî Kanunu’nda çocuğun bakımı ve eğitimi genel olarak “velâyet” başlığı altında düzenlenmiştir. Bu bağlamda velâyet, çocuğun hem şahsi varlığını hem de malvarlığını kapsamaktadır. Çocuğun yetiştirilmesi, eğitimi ve terbiyesi temel olarak anne ve babanın sorumluluğundadır.³⁷⁷ Ancak bu sorumluluk yalnızca bir hak olmayıp, aynı zamanda ebeveynlere yüklenmiş önemli ve ağır bir yükümlülük niteliği taşımaktadır. Velâyet, ebeveynlerin çocuk üzerinde sahip olduğu bu hak ve sorumluluğun yasal temelini oluşturur. Dolayısıyla, bu yükümlülük ve hak, anne ve babanın velâyet hakkına sahip olduğu sürece geçerlidir. Velâyet hakkı kapsamında anne ve baba, çocuğun bakımını ve eğitimi çocuğun

³⁷² Ali Bardakoğlu, “Hidâne”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/467.

³⁷³ Kıyılık, “Aile İçi Eğitim Açısından İslâm Hukuku’nda Hidâne”, 151.

³⁷⁴ el-Bakara 2/233.

³⁷⁵ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 35; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 12/82

³⁷⁶ İbn Kudâme, *Muğnî*, 8/237-252.

³⁷⁷ Kıyılık, “Aile İçi Eğitim Açısından İslâm Hukuku’nda ‘Hidâne’”, 168.

çıkarlarını ön planda tutarak sağlamakla yükümlüdür.³⁷⁸ Bu bağlamda, çocuğun eğitimi kavramı yalnızca genel anlamda bir terbiyeyi değil, aynı zamanda mesleki ve dini eğitimi de içermektedir.³⁷⁹

2.2.8.4.2. Hidâne Ehliyeti ve Şartları

Hidâne hakkını üstlenebilecek kişide belirli nitelikler aranır:

1. Akıl ve bulûğ: Akli dengesi yerinde olmayan veya çocuk yaşta olan biri, hidâne görevini üstlenemez.

2. Fiziksel ve psikolojik yeterlilik: Çocuğun ihtiyaçlarını karşılayacak fiziksel güce ve ahlaki değerlere sahip olmak gerekir.

3. Din birliği: Bazı mezheplere göre, hidâne hakkını üstlenecek kişi ile çocuk arasında din birliği aranır. Müslüman bir çocuk için genellikle Müslüman bir kişi tercih edilir.

4. Şefkat ve ahlak: Çocuğa zarar verme ihtimali bulunan kişiler hidâne hakkına sahip olamaz. Bu, ahlaki bozukluk veya kötü alışkanlıkları olan bireyleri kapsar.

5. Kadınlar için evlilik durumu: Anne ya da hidâne hakkını üstlenecek kadın, çocuğun babası dışında biriyle evlendiğinde genellikle hidâne hakkını kaybeder.³⁸⁰

Bu şartlar, çocuğun güvenli ve sağlıklı bir ortamda yetişmesini sağlamaya yönelik bir koruma mekanizması olarak işlev görür.

2.2.8.4.3. Hidâne Süresi

Hidâne hakkı, çocuğun gelişim evrelerine bağlı olarak belirli bir süreyle sınırlıdır. Genellikle erkek çocuklar yedi yaşına kadar, kız çocuklar ise ergenlik çağına kadar annelerinde kalır. Bu sürenin sonunda, çocuğun kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek olgunluğa erişmesiyle hidâne sona erer ve velâyet ya da gözetim düzenlemelerine geçilir. Kız ve erkek çocukları

³⁷⁸ MK. 339.

³⁷⁹ MK. 340-341.

³⁸⁰ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 356.

bu süreler sonunda babasının veya velisinin sorumluluğuna verilir.³⁸¹ Bazı mezhepler, çocuğun temyiz çağına ulaşmasıyla kendi velisini seçme hakkı tanır.³⁸²

Hidâne düzenlemeleri, insan onurunun korunmasını merkeze alır. İslâm Hukuku, çocuğun fiziksel, duygusal ve ahlaki gelişimini güvence altına alarak, insan onuruna verdiği önemi açıkça ortaya koyar. Anneye öncelikli hak verilmesi, annenin doğal şefkati ve çocuğun ihtiyaçlarıyla ilgilenebilme yetkinliğiyle ilişkilidir. Ayrıca, hidâne hükümleri, çocuğun haklarının korunması amacıyla ebeveynler arasında adaleti sağlar.

Sonuç olarak hidâne, İslâm Hukuku'nda çocuğun korunması ve yetiştirilmesine yönelik detaylı ve insani bir düzenlemedir. Hidâne hükümleri, çocuğun fiziksel, duygusal ve ahlaki gelişimini güvence altına alarak insan onurunu korur. Annenin öncelikli hak sahibi olması, çocuğun sevgi ve güven içinde büyümesini sağlar. Babanın mali sorumluluğunun devam etmesi, annenin mağdur olmasını önleyerek onun onurunu korur. Hidâne ehliyeti için belirlenen akıl, fiziksel ve ahlaki yeterlilik şartları, çocuğun güvenli bir ortamda yetişmesini temin eder. Bu hükümler, çocuğun sahipsiz kalmasını engelleyerek, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde insan onurunu güvence altına alan bir sistem sunar.

2.2.9. Evliliğin Sona Ermesi ve Sonuçları

Evlilik, İslâm aile hukukunda kutsal bir sözleşme olarak kabul edilmekte ve tarafların genellikle bu bağı ömür boyu sürdürme niyetiyle evlilik akdi yaptığı varsayılmaktadır. Aile, toplumun en küçük yapı taşı olduğundan, bu yapının dağılması toplumsal birlik ve beraberliği olumsuz yönde etkileyebilir. Bu nedenle İslâm, evliliğin devamını esas almakta ve tarafların mümkün olduğunca uzlaşma yoluyla sorunlarını çözmelerini teşvik etmektedir. Ancak bazı durumlarda evlilik, eşler, çocuklar ve toplum için huzur ve mutluluk kaynağı olmaktan çıkarak bir tür işkenceye dönüşebilir. Bu tür durumlarda, tarafların karşılıklı rızasıyla veya yargı kararıyla evliliğin sona erdirilmesi, İslâm hukukunca meşru bir çözüm yolu olarak kabul edilmiştir.³⁸³

³⁸¹ Bardakoğlu, “Hidâne”, 17/468.

³⁸² Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, 178; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 257.

³⁸³ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 335; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 168.

Evlilik müessesesinde ortaya çıkacak anlaşmazlıklar eşlere, çocukların terbiye ve eğitim düzeylerine, ruh ve psikolojik sağlıklarına, tarafların ailelerine ve sonuçta topluma zarar verecektir. Bundan dolayı bir aile içinde anlaşmazlık ve çekişme belirtileri baş gösterdiğinde aile birliğinin bozulmamasına yönelik gerekli tedbirlerin alınması elzemdir. Kur'ân'ın bu hususta sunmuş olduğu çözüm önerilerini şöyle sıralamak mümkündür:

a. Sabırlı davranmak ve iyi geçimli olmaya özen göstermek.

b. Kısa süreli fiili ayrılık.

c. Te'dip (iz bırakmayacak şekilde hafifçe dövmek).

d. Aile büyüklerinin soruna el koyması.

e. Hakemlik müessesinin de amacına ulaşamaması halinde İslâm hukukunun çizdiği sünnet çerçevesinde talâkın gerçekleştirilmesi.³⁸⁴

Evliliğin sona ermesi, hem bireyler hem de toplum için önemli sonuçlar doğurur. Bu başlık altında, boşama, boşama ehliyeti, boşama çeşitleri ve iddet kavramlarını Kur'ân, Sünnet ve İslâm hukukçularının icması ışığında inceleyeceğiz.

2.2.9.1. Boşama (Talâk)

Sözlükte bağı çözmek, serbest bırakmak anlamlarına gelen talâk kelimesi İslâm hukuk literatüründe; belli sözlerle, nikâh akdinden doğan evlilik ilişkisi bağının çözülmesi ve ortadan kaldırılarak evlilik ilişkisinin hükümsüz hale getirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır.³⁸⁵ Belirttiğimiz tanımda geçen belli sözlerin ifade etmiş olduğu anlamın kapsamına sarıh/açık şekilde boşamayı/talâk anlatan sözlerle, kinayeli olarak, niyete bağlı bir şekilde, boşamayı ifade eden sözler dâhil edilmektedir.

İslâm dini, neslin devamını sağlamak amacıyla evliliği teşvik etmiş ve eşlerden, sevgi ve saygıya dayalı evlilik birliğini korumalarını istemektedir. Talâk ise, evliliğin devamının mümkün olmadığı durumlarda başvurulabilecek son çare olarak kabul edilmektedir. Kur'ân ve Sünnet'te talâkın meşruiyeti açıkça belirtilmiş olmakla birlikte evlilik bağının geçerli bir

³⁸⁴ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 177.

³⁸⁵ Mevsilî, *İhtiyar*, 2/150; Bilmen, *İstılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/175.

neden olmaksızın keyfi şekilde sona erdirilmesi uygun görülmemiştir.³⁸⁶ Talâkın meşruiyetine Kur’ân-ı Kerîm’den deliller:

- Bakara Sûresi, 229. Âyet:

*“Boşama iki defadır. Bundan sonra ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermek gerekir...”*³⁸⁷

Bu âyet, boşamanın gelişigüzel bir şekilde değil, düşünülerek ve belirli kurallara bağlı olarak yapılması gerektiğini belirtir.

- Talâk Sûresi, 1. Âyet:

*“Ey Peygamber! Kadınları boşadığınız zaman, iddetleri içinde boşayın ve iddeti sayın...”*³⁸⁸

Bu âyet, boşamanın iddet süresine uygun şekilde gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgular.

Sünnet’ten deliller:

- Peygamber Efendimiz (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

*“Allah’ın helal kıldığı şeyler arasında en sevilmeyeni boşamadır.”*³⁸⁹ Bu hadis, boşamanın ancak kaçınılmaz durumlarda başvurulacak bir çözüm olduğunu göstermektedir.

İslâm hukuku, boşanma sürecini tarafların haklarını ve rızalarını gözeterek düzenlemiş, evliliğin sona erdirilmesi gerektiği durumlarda dahi kadının ve erkeğin onurunu koruyan bir prosedür benimsemiştir. Kur’ân-ı Kerim ve Sünnet, boşanma sürecinin adalet ve zarafet ilkelerine uygun şekilde yürütülmesini emretmiş; böylece tarafların insani değerlerinin ve onurlarının zedelenmeden bir ayrılık yaşamalarını sağlamayı hedeflemiştir.

2.2.9.1.1. Boşama Yetkisi

İslâm hukukunda, prensip olarak boşama yetkisini erkeğe verildiği, boşamanın meydana gelebilmesi için hâkimin hükmüne gerek bulunmadığı görüşü egemendir.³⁹⁰ Buna göre koca

³⁸⁶ Halil İbrahim Acar, “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/496.

³⁸⁷ el-Bakara 2/229.

³⁸⁸ et-Talâk 65/1.

³⁸⁹ Ebû Dâvûd, “Talâk” 3 (2179).

³⁹⁰ İbn Mâce, “Talâk” 31; Serahsî, *Mebûsât*, 7/47.

tek taraflı irade beyanıyla kadının rızasını almadan nikâh akdine son verebilir. Bu görüş Kur’ân’ın şu âyetlerine dayandırılmıştır:

*“Boşama iki keredir. Her ikisinden sonra ya iyilikle evlilik içinde tutmak veya güzellikle serbest bırakmak gerekir. (Eşlerin) Allah’ın koyduğu kurallara uymamalarından korkmadığınız sürece onlara verdiğiniz mihirden hiçbir miktarı geri almanız sizin için helâl olmaz. Eğer Allah’ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için bir meblâğ vermesinde taraflara bir vebal yoktur. Bunlar Allah’ın koyduğu kurallardır, öyleyse onları çiğnemeyin. Her kim Allah’ın koyduğu kuralları çiğnerse işte onlar zalimlerin ta kendileridir.”*³⁹¹

*“Ey peygamber! Kadınları boşayacağınız zaman iddetlerini gözeterek boşayın ve bekleme sürelerini iyice hesap edin. Rabbiniz Allah’a saygısızlıktan sakının. Apaçık bir hayâsızlık yapmış olmadıkça onları evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah’ın koyduğu sınırlardır. Kim Allah’ın koyduğu sınırları aşarsa kendisine yazık etmiş olur. Bilemezsin ki; belki Allah bundan sonra yeni bir durum ortaya çıkarırverir.”*³⁹²

*“Ey iman edenler! Mümin kadınlarla evlenme akdi yapıp da sonra, birleşmeden onları boşadığınızda onlar üzerinde, hesaplayıp bekleteceğiniz bir iddet hakkınız yoktur. Onları bir şeyler vererek memnun ediniz ve güzellikle boşayınız.”*³⁹³

Klasik İslâm hukukçuları, boşama yetkisinin erkeğe özgü bir hak olduğu görüşünü yalnızca yukarıda belirtilen âyetlerle değil, benzer anlamlar içeren diğer Kur’ân âyetleri, bu hususa işaret eden hadis-i şerifler,³⁹⁴ dönemlerinin toplumsal koşulları ve toplumun yerleşik örf ve adetleriyle de desteklemişlerdir. Bu bağlamda, Müslüman toplumunun rehberi Hz. Muhammed’in hadislerinde de boşama yetkisinin erkeğe verilmesinin, ekonomik ve sosyal sorumlulukların büyük ölçüde erkekler üzerinde toplanmasıyla uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca bu yetkinin, aile düzeninin korunması ve boşanma süreçlerinde daha dengeli bir çözüm sağlanması amacıyla şekillendiği sonucuna da varabilmekteyiz.

Nikâh akdinde şart koşulmuş olması gibi bazı durumlarda kadının da boşama yetkisine sahip olabileceği kabul edilmiştir. Nikâh akdi esnasında böyle bir şart koşulmadığı halde akitten

³⁹¹ el-Bakara 2/229.

³⁹² et-Talâk 65/1.

³⁹³ el-Ahzâb 33/49.

³⁹⁴ Buhârî, “Talâk”, 1-80; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 4-38; Tirmizi, “Radâ”, 11.

sonraki herhangi bir zamanda kocanın kadına boşama yetkisini devretmesi de mümkün kabul edilmiştir. Kocanın talâk yetkisini karısına veya vekiline vermesine tefvîz-i talâk denir.³⁹⁵ İstisnai durumlar dışında boşamada yetkinin erkeğe verilmesi tenkit edilmiş evliliğin sağlam temeller üzerine oturtulmadığı, gerekli tedbirlerin alınmadığı ileri sürülmüştür. Yapılan tenkitlere klasik anlayışın cevabını özetle sıralarsak:

a. İslâm hukukunda boşama yetkisinin erkeğe verilmiş olması, kadının bu hakkı tamamen yitirdiği anlamına gelmez. Nitekim tefviz-i talâk olarak bilinen düzenleme, boşama yetkisinin erkek tarafından kadına devredilmesine imkân tanımaktadır. Ayrıca, kadının belirli gerekçelerle mahkemeye başvurarak evliliği sona erdirme hakkı bulunmaktadır.³⁹⁶ Bu düzenlemeler, İslâm hukukunun adalet ve dengeli hak anlayışını yansıtarak, kadınların da evlilik birliğini sona erdirme konusunda belirli bir irade sergileyebilmelerine olanak sağlamaktadır. Bu yaklaşım, hem kadın hem erkek için insan onurunu koruma çabası olarak değerlendirilebilir; zira evlilikten doğan yükümlülükler tek taraflı bir zorunluluk olmaktan çıkarılarak, her iki tarafın da haklarının korunması hedeflenmiştir.

b. Kadınların yaratılış özellikleri ve duygusal yapıları, bazı durumlarda hukuki sorumlulukların dağıtımında etkili olmuştur. İslâm hukukunda, kadınların daha duygusal oldukları ve ani kararlar verebilecekleri düşüncesiyle boşama yetkisi doğrudan kendilerine verilmemiştir.³⁹⁷

c. Boşama yetkisinin eşlerin dışındaki üçüncü bir kişiye veya kuruma, özellikle mahkemeye verilmesi durumunda, aile içindeki bazı sırların ifşa edilme riski bulunmaktadır. Tarafların mahkemeye sunacakları deliller veya iddialar, karşılıklı güvenin tamamen yıkılmasına ve iki aile arasında düşmanlıkların oluşmasına neden olabilir. İnsan onuru perspektifinden, bu tür süreçlerin taraflar arasında daha uzlaşmacı bir şekilde yürütülmesini sağlayacak yöntemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu sayede, kişilik haklarının ve aile mahremiyetinin korunması mümkün olacaktır.³⁹⁸

³⁹⁵ Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 558; Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku-2*, 111.

³⁹⁶ Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 188; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 558.

³⁹⁷ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 236-237.

³⁹⁸ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 83.

d. Son olarak, aile, sosyal bir kurum olarak bir düzen ve yönetim anlayışına ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda, boşama yetkisinin aileyi sevk ve idare etmekle sorumlu olan kişiye verilmesinin hukuken doğru bir yöntem olduğu ileri sürülmüştür.³⁹⁹

Bu düzenlemeler, hem İslâm hukukunun hem de insan onuru kavramının birlikte ele alındığı bir değerlendirme sunmaktadır. Gerek geleneksel gerekse modern yaklaşımlar, evlilik ve boşanma süreçlerinde kadın ve erkeğin haklarının dengeli bir şekilde gözetilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

2.2.9.1.2. Boşama Ehliyeti

Boşama ehliyeti, talâk hakkının kullanılabilmesi için kişinin sahip olması gereken şartları ifade etmektedir. Bir şahsın boşama ehliyetini haiz olabilmesi için “ koca yahut vekili, aklı başında ve ergenlik çağına girmiş bulunması” gerektiğinde ittifak vardır.⁴⁰⁰

İslâm hukukunda, boşama ehliyeti (talâk ehliyeti), kişinin hukuki işlem yapma yetkinliğini ifade eder ve belirli şartlara bağlıdır. Bu şartları yukarıda sıralamıştık. Ancak bazı durumlar, boşamanın geçerliliği konusunda özel değerlendirmelere tabi tutulmuştur. Bu konuda şu hususlar önemlidir:

2.2.9.1.2.1. Ciddi Olmayan (Şaka Yoluyla) Boşama

Boşama iradesinin ciddi olması gerekmektedir. Ancak İslâm hukukunda, şaka yoluyla yapılan boşama dahi geçerli kabul edilmektedir. Bu husus, boşama meselesinin son derece ciddi bir konu olarak ele alındığını ve insanların evlilik birliğini tehlikeye atmadan kaçınmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Hz. Peygamber’in şöyle dediği rivâyet edilmiştir: “Üç şeyin ciddisi de ciddi şakası da ciddidir: Nikâh, boşama ve hanımına geri dönme.”⁴⁰¹ Bu hadisin sıhhati ve kaynak değeri hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Ancak hadisi delil alan fakihler boşamayı geri alınamaz/feshi kâbil olmayan tarruflardan saymışlardır.⁴⁰² İnsan

³⁹⁹ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 239.

⁴⁰⁰ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku-2*, 111.

⁴⁰¹ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 9 (No.2196); Tirmizî, “Talâk”, 9 (No.1221).

⁴⁰² Abdullah Kahraman, “İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (2022), 60.

onuru açısından bakıldığında, eşlerin evlilik ilişkilerini ciddiyetle değerlendirmesi ve şaka yoluyla yapılan beyanların bağlayıcı olması, karşılıklı güvenin korunmasına hizmet etmektedir.

2.2.9.1.2.2. Sarhoşun Boşaması

Sarhoş olan bir kimsenin boşama yetkisi, İslâm hukukçuları arasında tartışmalıdır. Bazı görüşlere göre, kişinin sarhoş olması durumunda iradesi geçerli sayılmadığından bu tür boşamalar geçersizdir. Diğer bir görüş ise sarhoşluk halinin kişinin kendi hatası olduğuna dayanarak boşamanın geçerli olduğunu savunmaktadır.⁴⁰³ İnsan onuru açısından, sarhoşluk gibi iradeyi zedeleyen durumların dikkate alınması, eşlerin haklarının korunması ve keyfi kararların önlenmesi bakımından önemlidir.

2.2.9.1.2.3. Zorlanarak Yapılan (İkrah Altında) Boşama

İslâm hukukunda, bir kişinin tehdit veya baskı altında yaptığı boşama genellikle geçersiz kabul edilir. Zira bu tür durumlarda kişinin iradesi zedelenmiştir.⁴⁰⁴ Özellikle Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde, kişinin rızasının bulunmadığı bir boşama geçersiz sayılarak aile birliğinin korunması hedeflenir. Ancak Hanefî mezhebinde, zorla yapılan talâk hukuken geçerli kabul edilir. Hanefîler, bu yaklaşımı, beyanın açık ve şarta bağlı olmaksızın gerçekleşmesini esas alan hukukî yorumlarına dayandırır. Buna göre, irade baskı altında olsa bile, açık bir talâk beyanı hukuki sonuç doğurur ve evlilik bağı sona ermektedir.⁴⁰⁵ İslâm hukukunda, insan iradesi ve özgürlüğü, adaletin ve insan onurunun korunmasının temel taşlarından biridir. Bu mesele, İslâm aile hukukunda insan onurunun korunması açısından tartışmalıdır. Çoğunluk mezheplerin görüşü, insanın zorla bir iradeye zorlanamayacağı ve haksız baskılar altında yaptığı fiillerin hukuken bağlayıcı olmaması gerektiği anlayışı ile bireyin onuruna daha fazla vurgu yapar. Kur'ân-ı Kerim, insanın irade özgürlüğünü sıkça vurgulamış ve zorlamayı reddetmiştir: “*Dinde zorlama yoktur...*”⁴⁰⁶ Hanefîlerin yaklaşımı ise toplumsal düzenin korunması ve hukukî beyanların geçerliliği ilkesine dayanmaktadır;

⁴⁰³ Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i*, 3/99; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 193.

⁴⁰⁴ Yaman, *İslâm Aile Hukuku*, 89.

⁴⁰⁵ Ebu Zehra, *Ahval*, 290.

⁴⁰⁶ el-Bakara 2/256.

ancak bu yaklaşım bireyin psikolojik ve duygusal zarar görme ihtimalini göz ardı ettiği gerekçesiyle tartışmalıdır.

Sonuç olarak, İslâm aile hukukunda zorla yapılan talâkın geçersizliği görüşü, insan onurunun korunması ilkesine daha uygun bir yaklaşımı temsil eder. Evlilik gibi kutsal bir bağın sona ermesi, ancak tarafların özgür iradeleriyle gerçekleşmelidir. Bu bağlamda, İslâm hukuku, bireyin irade ve onurunu merkeze alarak adaleti tesis etmeye çalışmaktadır.

2.2.9.1.2.4. Öfke Halinde Boşama

Şiddetli öfke anında verilen boşama kararları da tartışmalı bir konudur. Bazı hukukçular, öfkenin aşırı boyutta olması halinde iradeyi zedeleyeceğini ve dolayısıyla bu tür boşamaların geçersiz sayılması gerektiğini savunur. Bu görüşü savunanların delili Hz. Peygamberin “*İğlak halinde talâk yoktur*”⁴⁰⁷ hadisidir. İnsan onuru perspektifinden, geçici duygusal durumların evlilik gibi köklü bir ilişkiyi sona erdirmesine izin verilmemesi, her iki tarafın haklarının korunması açısından önem taşır.

2.2.9.1.2.5. Ölümcül Hastalık Halinde Boşama

İslâm hukukunda ihtiyaçlarını tek başına yerine getirememesi haline gelmiş neticesi ölüm olacak şekilde nitelendirilen hastalığa maraz-ı mevt yani ölüm hastalığı ismi verilir. İmam Şâfiî bu durumdaki boşamayı muteber saymış, boşanan zevcenin varis olamayacağını söylemiştir. Buna karşın Ebû Hanîfe ölüm kadının iddeti içinde vuku bulmak şartıyla, Ahmet b. Hanbel, kadın başka biriyle evlenmemiş olmak şartıyla, Mâlik ise durum ne olursa olsun varis olacağını ifade etmişlerdir.⁴⁰⁸ Müçtehitlerin dayanağı “sedd-i zeri’a”dır.

Boşama ehliyetiyle ilgili bu özel durumlar, İslâm hukukunun insan onuruna verdiği önemi yansıtmaktadır. Zira boşanma, sadece bireysel bir karar değil, aynı zamanda aile kurumunun temelini etkileyen bir meseledir. İnsan onurunun korunması açısından:

- Bireylerin iradesinin özgür ve sağlıklı bir şekilde ortaya konulması gereklidir.

⁴⁰⁷ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, 2/276; Buhârî, “Talâk”, 11; İbn Mace, “Talâk”, 16.

⁴⁰⁸ Serahsî, *Mebsut*, 6/154; Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*-2, 113.

- Baskı, zorlamalar veya geçici duygusal durumlarla alınan kararların geçerli sayılmaması, tarafların haklarının korunmasını sağlar.

- Aile kurumunun bir güven ve saygı ortamında yürütülmesi, her iki eşin de onurlu bir şekilde süreci yönetebilmesiyle mümkündür.

2.2.9.1.3. Boşama Çeşitleri

İslâm hukukunda boşanma, tek bir yöntemle sınırlı olmadığı gibi, yalnızca erkeğin bir cümlesiyle derhal sonuçlanan bir işlem de değildir. Öncelikle, Kur’ân ve Sünnet, boşanmayı özellikle geçerli ve meşru bir sebebe dayanmayan boşanmayı teşvik etmemiştir. Hatta bu durum, İslâm hukukunda boşanmanın “Allah’ın en sevmediği helal” olarak nitelendirilmesiyle ahlaki bir yaptırım niteliği kazanmıştır. Bu ifade, sorumluluk bilincine sahip bir Müslüman üzerinde önemli bir vicdani etkide bulunur. Bununla birlikte, evlilik birliğinin sürdürülemediği durumlarda, boşanma belirli şartlara ve belli bir prosedüre bağlanmıştır. Bu çerçevede boşanma (talâk), geri dönüş imkânı olup olmamasına ve evliliğin yeniden devam ettirilebilmesi için yeni bir akde ihtiyaç duyulup duyulmamasına göre “ric’î” (geri dönülebilir) ve “bâin” (geri dönülemez) şeklinde ikiye ayrılır. Ayrıca, boşanma Kur’ân ve Sünnet’e uygun olup olmaması bakımından “sünnî” (şeriata uygun) ve “bid’î” (şeriata aykırı) olarak tasnif edilir. Bu sınıflandırma, boşanma sürecinin fikhî ve ahlaki boyutlarını ortaya koymaktadır.⁴⁰⁹

2.2.9.1.3.1. Ric’î Talâk (Dönüslü Boşama)

Ric’î talâk, erkeğin boşama hakkını kullanmasının ardından, iddet süresi içinde kadına rücu ederek evlilik birliğini devam ettirme imkânının bulunduğu boşama türüdür.⁴¹⁰ Ric’î talâkta evlilik tamamen sona ermez; iddet süresi içinde kocanın tek taraflı kararıyla evlilik devam edebilir.

Bu tür bir boşama, aile birliğini koruma, yeniden inşa etme, taraflar arasındaki kırınlıkları giderme ve verilen kararların yeniden değerlendirilmesine fırsat tanıma açısından önemli bir

⁴⁰⁹ Halil İbrahim Acar, “İddet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/466.

⁴¹⁰ Zuhaylî, *Veciz*, 3/143.

işlev görmektedir. Çünkü birlikte yaşama, evliliğin devamı için umut verici bir adım olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, bu tür bir boşamayla ayrılan kadına, “süknâ” olarak adlandırılan mesken ve barınma hakkı tanınmıştır. Kadının iddet süresi boyunca kocasının evinde veya kocası tarafından gösterilen başka bir meskende kalması zorunlu tutulmuştur. Bu uygulama, tarafların evliliklerini yeniden gözden geçirebilmeleri için bir fırsat sunmayı amaçlamaktadır.⁴¹¹ Bu görüşün delili Kur’ân’dan: “*Boşanmış kadınlar, üç hayız süresi kendi kendilerine beklerler... Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse onları geri almaya daha çok hak sahibidirler*”⁴¹² âyetidir. Sünnette ise: Hz. Peygamber (s.a.v.), eşi Hafsa’yı boşadıktan sonra ona dönmüştür.⁴¹³ Belirtilen naslardan hareketle boşamadan sonra geri dönüşün olduğunu görmekteyiz.

2.2.9.1.3.2. Bain Talâk (Dönüşsüz Boşama)

Bain talâk, boşanmanın ardından eşlerin yeniden bir araya gelebilmesi için yeni bir nikâh ve mehir gerektiren, kesin ayrılık doğuran boşama türüdür. İddet süresi sonunda taraflar tamamen ayrılır ve yeniden birleşmeleri için yeni bir evlilik yapılması gerekmektedir.⁴¹⁴

Kur’ân’dan delil: “*Eğer erkek kadını bir daha boşarsa, artık o kadın başka bir koca ile evlenmedikçe ona helâl olmaz.*”⁴¹⁵ Bâin talâk, küçük bâin (ayrılık) ve büyük bâin olmak üzere iki gruba ayrılır. Eğer talâk bir ya da iki defa gerçekleşmişse, bu duruma küçük ayrılık (beynûnet-i suğrâ) denir. Bu durumda, taraflar ister iddet süresi içinde ister iddet sona erdikten sonra yeni bir nikâh akdiyle tekrar evlenebilirler. Ancak, talâk üç kez gerçekleşmişse, bu durum büyük ayrılık (beynûnet-i kübrâ) olarak adlandırılır. Büyük ayrılık durumunda, kadın normal şartlarda, meşru yollarla ve usulüne uygun bir şekilde başka bir erkekle evlenip bu evlilik sona ermedikçe eski eşiyle tekrar nikâh kıyamaz.⁴¹⁶ Üç talâktan sonra eski eşlerin yeniden evlenebilmesini sağlamak amacıyla kadının başka bir erkekle

⁴¹¹ Kahraman, “İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı”, 63.

⁴¹² el-Bakara 2/228.

⁴¹³ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 38; Nesâî, “Talâk”, 76.

⁴¹⁴ Zuhaylî, *Veciz*, 3/143.

⁴¹⁵ el-Bakara 2/230.

⁴¹⁶ Nesâî, “Nikâh”, 43.

anlaşmalı ve sahte bir evlilik yapmasına “hülle” denir. Ancak böyle bir evlilik ve bu tür hilelere başvuranlar, Hz. Peygamber tarafından lânetlenmiştir.⁴¹⁷

2.2.9.1.3.3. Sünnî Talâk (Meşru Boşama)

Sünnî talâk, boşanmanın helal ve mubah bir fiil olarak kabul edilmesi, ancak aynı zamanda hoş görülmeleyen bir eylem olması anlamına gelir. Bununla birlikte, sünnî talâk sevap kazandıran bir eylem olarak değerlendirilmez. Nitekim İslâm hukuku kaynaklarında, “*Helallerin en hoşlanılmayanı boşamadır*” ifadesi bu durumu açıklamaktadır.⁴¹⁸ Bu bağlamda sünnî talâk, erkeğin eşini temizlik (hayız dışı) dönemi içinde ve cinsel ilişkide bulunmaksızın bir kez ric‘î (geri dönüşü mümkün olan) talâkla boşaması anlamına gelmektedir.⁴¹⁹ Bu tür bir boşanmanın sünnî olarak nitelendirilmesinin sebebi, Allah ve Peygamber’in emirlerine, yani Kur’ân ve Sünnet’in öngördüğü usul ve adaba uygunluğudur.⁴²⁰ Kur’ân’da, “*Kadınları boşayacağınızda, onları iddetlerini gözeterek boşayın*”⁴²¹ buyurulmuş; bu da boşamanın belirli bir düzene uygun olarak gerçekleşmesini zorunlu kılmıştır.

Sünnî talâk, genellikle ihtiyaç durumunda başvurulmuş bir yöntemdir ve bu ihtiyaç için bir defa boşama işlemi yeterli görülmektedir. Bu sınırlama, boşanma sürecinin aceleyle getirilmemesi ve taraflar arasında uzlaşma veya yeniden düşünme ihtimaline imkân tanınması bakımından önemli bir sosyal düzenleme teşkil etmektedir.⁴²²

Sünnî talâk, insan onurunun korunması açısından İslâm hukukunun getirdiği temel ilkelerden biri olan denge ve itidali yansıtır. Bu usul, taraflar arasındaki ilişkide saygıyı korumayı ve aceleci veya keyfi boşanmalardan kaçınmayı hedefler. Özellikle, boşanma sürecinin belli bir düzene bağlanması, kadınların haklarının korunması ve mağduriyetin önlenmesi açısından önemlidir. İddet döneminin gözetilmesi, taraflara yeniden düşünme ve evlilik bağına koruma fırsatı sunarken, aile birliğinin ani ve keyfi kararlarla yıkılmasını

⁴¹⁷ İbn Mace, “Nikâh”, 33; Kahraman, “İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı”, 64.

⁴¹⁸ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 2/210.

⁴¹⁹ Serahsî, *Mebûsât*, 6/3-4; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 2/210-212.

⁴²⁰ İbn Kudame el-Makdisi, *Delilleriyle Hanbelî Fıkıhı el-Muğni Muhtasarı*, çev. A. Alpaslan Tunçer (İstanbul: Polen Yayınları, 2015), 2/236.

⁴²¹ et-Talâk 65/1.

⁴²² Kahraman, “İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı”, 64.

engellemeye yönelik bir mekanizma oluşturur. Böylece, sünnî talâk sadece dini bir yükümlülük değil, aynı zamanda insan onurunu merkeze alan bir düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.9.1.3.4. Bidi Talâk (Bid‘at Boşama)

Sünnî talâkın zıddı olan bid‘î talâk, erkeğin eşini âdetli, lohusa olduğu dönemde ya da temizlik döneminde cinsel ilişki gerçekleştirdikten sonra boşaması olarak tanımlanır. Aynı şekilde, bir temizlik dönemi içinde, ister aynı mecliste ister farklı meclislerde olsun, eşini birden fazla veya bir defada üç talâkla boşamak da bid‘î talâk kapsamına girer.⁴²³ Hz. Peygamber, bir anda üç talâk hakkının kullanılarak yapılan boşamayı tasvip etmemiş ve bunu yapan kişiye, “ *Henüz ben aranızdayken Allah’ın Kitab’ıyla mı oynanıyor?* ”⁴²⁴ şeklinde tepki göstermiştir. Burada “Allah’ın Kitab’ıyla mı oynanıyor” ifadesi, Kur’ân’ın emirlerine aykırı davranmayı ve onunla amel etmemeyi ifade eder.⁴²⁵ Bu durum, Kur’ân’ın boşanmayı zamana yayarak gerçekleştirmeyi emrettiğini açıkça göstermektedir.⁴²⁶

Bu tür boşama, Hanefî ve Mâlikî mezheplerine göre sünnete aykırıdır. Özellikle Hanefîler, âdetli ya da lohusa kadını boşamanın haram ve günah olduğunu belirtmişlerdir. Şâfiîler ise bu boşamanın sünnete aykırı olmadığını savunurken, Hanbelî mezhebinde iki farklı görüş bulunmaktadır. Bazı Hanbelîler bu yöntemi sünnete aykırı bulurken, diğerleri bu durumu uygun görmüştür. Bu mezhepler arasındaki farklılıklar, ilgili rivâyetlerin farklı şekillerde yorumlanmasından kaynaklanmaktadır.⁴²⁷

İslâm hukukçularının çoğunluğu, bid‘î talâkın sünnete aykırı olmakla birlikte geçerli olduğunu kabul etmektedir. Ancak böyle bir boşama gerçekleştiren kişi, Hz. Peygamber’in talimatlarına ve Kur’ân’ın öngördüğü prosedüre uymadığı için günahkâr sayılmaktadır.⁴²⁸

Bir Lafızda Üç Talâkın Hükümü

⁴²³ Şâfiî, *El-Umm*, 5/267; Serahsî, *Mebcut*, 6/5.

⁴²⁴ Nesâî, “Talâk”, 6 (No.3414).

⁴²⁵ Serahsî, *Mebcut* 6/7.

⁴²⁶ Kahraman, “İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı”, 65.

⁴²⁷ Serahsî, *Mebcut* 6/4; Kahraman, “İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı”, 65.

⁴²⁸ Kahraman, “İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı”, 65.

Hız. Peygamber (s.a.v.) ve Hız. Ebû Bekir dönemlerinde, bir defada üç talâk veren kişinin boşanmasının bir talâk olarak kabul edildiği rivayet edilmiştir. Ancak Hız. Ömer (r.a.), insanların bu konuda gevşek davrandığını görerek bir mecliste verilen üç talâkı üç sayma uygulamasını başlatmıştır. Hanefî, şâfiî ve Mâlikî mezhepleri Hız. Ömer'in içtihadını esas alırken, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim gibi âlimler Hız. Peygamber'in uygulamasına dönölmesi gerektiğini savunmuştur.⁴²⁹ Bu uygulama talâkın ciddiye alınarak talak lafızları sarf edilmeden önce iyice düşünölmesini temin etmeyi hedeflemiştir.

Dört büyük mezhep de bu içtihadı benimseyerek bir defada üç talâkı üç talâk saymıştır. Ancak sonraki dönemlerde, değişen toplumsal koşulları dikkate alan bazı fetva kurulları ve âlimler, maslahatın yön değiştirdiğini ve bir lafızda üç talâkın, ilk dönemlerde olduğu gibi bir talâk sayılmasının daha uygun olduğunu savunmuşlardır.⁴³⁰

Din İşleri Yüksek Kurulu'nun kabul ettiği yaklaşıma göre, aynı anda veya ric'at olmaksızın yapılan birden fazla boşama yalnızca bir boşama olarak değerlendirilir. Bu durumda, eğer boşama ric'î nitelikteyse taraflar, iddet süresi boyunca yeni bir nikâh akdine ihtiyaç duymadan evliliklerini sürdürebilir. Ancak boşama bâin niteliğindeyse veya iddet süresi sona ermişe, tarafların yeniden evlenebilmesi için karşılıklı rıza ile yeni bir nikâh yapılması gerekir.⁴³¹

Hız. Ömer'in kamu yararı doğrultusunda yaptığı bu düzenleme, aceleci boşanmaların önlenmesi ve aile birliğinin korunması adına insan onurunu gözeten bir adım olmuştur. Ancak, şartların değerışmesiyle birlikte üç talâkın bir talâk sayılması yönündeki görüşler, bireylerin haklarını koruma ve aile içi barışı sağlama adına daha uygun bir yaklaşım sunmaktadır. Bu durum, İslâm hukukunda maslahat prensibinin dinamik ve insan onurunu merkeze alan bir düzenleme aracı olduğunu göstermektedir.

Kur'ân, evliliği teşvik eden, boşanmayı ise sadece zorunlu durumlarda uygun bir prosedüre bağlayan bir yaklaşım ortaya koymuştur. Kadın ve erkek arasındaki ilişkiyi sadece bir sözleşme olarak değeril, aile kurmaya yönelik kutsal bir akit olarak değerlendiren Kur'ân, evlilik birliğinin korunması için anlaşmazlık yaşayan eşlerin barışma şansını artıracak

⁴²⁹ İbn Rüşd Kadı Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd El-Hafid, *Bidâyetü'l müctehid ve nihâyetü'l- muktesid*, çev. Vechi Akyüz (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2015), 3/23.

⁴³⁰ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/238-239; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, 2/204-210).

⁴³¹ Din İşleri Yüksek Kurulu (DİYK), "Bir Defada İki veya Üç Talâkla Boşamanın Hükümü Nedir?" (Erişim 28 Aralık 2024).

çözümler önerir. Örneğin, tarafların ailelerinden hakemler tayin edilerek arabuluculuk yapılması, Kur’ân’ın aile kurumuna verdiği önemin bir göstergesidir.

Bid’î talâk, süreci hızlandırdığı ve taraflar arasındaki sorunların çözümü için tanınan fırsatları ortadan kaldırdığı için insan onuruna aykırı bir durum yaratabilir. İslâm hukuku, evlilik birliğini korumayı ve boşanma sürecinde tarafların mağduriyet yaşamamasını hedefler. Bu nedenle sünnete uygun boşama şekli olan sünnî talâk, taraflar arasında saygıyı, adaleti ve onuru koruyacak bir düzenleme sunarken, bid’î talâk bu hedeflere zarar verebilecek bir uygulama olarak eleştirilmiştir. Boşanmayı zamana yaymayı ve düşünme fırsatı tanımayı emreden Kur’ân, aile bireylerinin maddi ve manevi haklarını gözeterek insan onurunun korunmasını esas almıştır.

2.2.9.1.3.5. Muhâlaa (Anlaşmalı Boşama)

Kadının, belirli bir mal veya mehirden feragat ederek evliliği sona erdirmek için talepte bulunduğu boşama türüdür.⁴³² Bu durumda, eşler arasında anlaşma sağlandığında kadının ödemeyi taahhüt ettiği malın verilmesi zorunlu hale gelir ve evlilik sona erer.⁴³³ Kur’ân’ın: *“Eğer kadın ve erkek, Allah’ın sınırlarını koruyamayacaklarından korkarlarsa, kadının fidyeye vererek kendisini kurtarmasında ikisine de günah yoktur.”*⁴³⁴ Mealindeki âyeti bedel karşılığında kocanın evlilik hayatına son vermesinin caiz olduğunu göstermekte ve Hz. Peygamber’in, Sabit b. Kays’ın eşinin fidyeye vererek boşanmasına izin vermesi de meseleye açıklık getirmiştir.⁴³⁵

Muhâlaa bâin talâk olarak kabul edilir çünkü kadın, ancak mal vererek evlilik bağına tamamen sona erdirip özgürlüğünü kazanmayı istemiştir. Bu uygulama, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali ve Abdullah b. Mesud gibi sahabenin görüşleriyle de desteklenmiştir.⁴³⁶ Ebû Hanîfe ve Mâlik muhâlaayı boşama sayarken Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel’e göre bedel karşılığı evlilik hayatını sona erdirmeye fesih tir.⁴³⁷

⁴³² Serahsî, *Mebhut*, 6/171-172.

⁴³³ Mevsilî, *İhtiyar*, 2/190.

⁴³⁴ el-Bakara 229.

⁴³⁵ Buhârî, “Talâk”, 12.

⁴³⁶ Mevsilî, *İhtiyar*, 2/191.

⁴³⁷ Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 407; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku-2*, 120.

2.2.9.1.3.6. Tefrik (Hâkim Kararıyla Boşama)

Kadının hastalık ve kusur, kayıplık, nafakayı kesmek, kötü davranma ve geçimsizlik, kadına yaklaşmama yemini (İyla) ve lanetleşme gibi gerekçelerle hâkime başvurarak evliliğin sona erdirilmesini talep ettiği boşama türüdür.⁴³⁸

İslâm aile hukukunda boşama müessesesi, bireylerin haklarını gözeten ve insan onurunu merkeze alan düzenlemelerle şekillendirilmiştir. Tefrik ve muhâlaa gibi boşanma türleri, kadının evlilik birliğinde mağdur edilmesini engellemek ve bireysel haklarını korumak amacıyla geliştirilmiştir. Bu düzenlemeler, kadının rızası dışında evlilik birliğinden ayrılmaya zorlanmasını önleyerek insan onurunu teminat altına almaktadır.

Sünni talâk ise boşanma sürecini düzenli ve ahlaki bir çerçevede ele alarak hem kadın hem de erkek açısından zararların en aza indirilmesini amaçlamaktadır. Bu yöntemde, boşanma belirli şartlara bağlanmış ve sürece zaman tanınarak acele kararların önüne geçilmiştir. Bu durum, tarafların hem maddi hem de manevi onurlarının korunmasına hizmet etmektedir.

İslâm hukuku, boşanma sonrasında nesebin korunmasına büyük önem vermiştir. Nesebin korunması, yalnızca kadının değil, aynı zamanda doğacak çocuğun da onurunu güvence altına alır. Bunun yanı sıra, bid'i talâk gibi geçersiz ve kurallara aykırı boşanma yöntemlerinin kınanması, evlilik birliğinin keyfi bir şekilde istismar edilmesini engelleyerek aile kurumunun onurunu koruma amacı taşımaktadır.

İslâm hukuku, aile kurumunu koruma ve bireylerin haklarını muhafaza etme ilkeleri doğrultusunda talâk (boşama) müessesesini düzenlemiştir. Talâk, evlilik bağını sona erdiren şer'î bir yetki olup, hem Kur'ân-ı Kerim'de hem de hadislerde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda, dört büyük mezhebin (Hanefî, Şâfiî, Mâlikî ve Hanbelî) talâk hakkındaki görüşleri farklı usul ve prensiplere dayanmaktadır. Aşağıda mezheplerin konuya ilişkin temel yaklaşımları incelenmiştir.

Hanefî mezhebine göre talâk, koca tarafından açık veya kinayeli ifadelerle gerçekleştirilebilir. Açık ifadeler (sarih), niyet aranmaksızın boşamayı geçerli kılarken; kinayeli ifadeler (kinaye) ise kocanın niyetine bağlıdır. Hanefî âlimleri, bid'i talâkı (dinen yasaklanmış boşama türü) geçerli kabul etmekle birlikte bu yöntemi tahrimen mekruh olarak

⁴³⁸ Karaman, *Anahatlarıyla İslâm Hukuku-2*, 121-127; Döndüren, *Delilleriyle İslâm Hukuku*, 393.

değerlendirirler. Ebû Hanîfe, bir oturumda verilen üç talâkın şer‘î sonuçlar doğuracağını ifade etmiş ve bunu delilendirirken Hz. Ömer’in uygulamalarına atıfta bulunmuştur. Ancak, bid‘î talâkın aile yapısını zedelemesi nedeniyle bu türden boşamalara karşı ihtiyatlı olunması gerektiğini vurgulamıştır.⁴³⁹

Talâk, İslâm aile hukukunun önemli bir müessesesi olup, mezhepler arasında bu konuda çeşitli yorum farklılıkları bulunmaktadır. Ancak bütün mezhepler, talâkın İslâm ’ın temel değerlerine uygun bir şekilde uygulanması gerektiği konusunda birleşmektedir. Bu bağlamda, bid‘î talâk gibi yöntemlerin geçerliliği kabul edilse dahi, bu tür uygulamaların sakıncaları vurgulanmış ve aile yapısını koruyacak düzenlemelere öncelik verilmiştir.

Sonuç olarak, İslâm aile hukuku, evliliğin sona ermesi durumunda bireylerin maddi ve manevi zararlarını göz önünde bulundurarak, özellikle boşanma sürecinde insan onurunun korunmasını esas alır. Boşanma, İslâm’da hukuken bir hak olarak tanınsa da, dinen hoş karşılanmamış ve Hz. Peygamber tarafından “helallerin en sevimsizi” olarak nitelendirilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de, boşanmanın zarafetle ve adaletle gerçekleştirilmesi gerektiği vurgulanmış, kişilik haklarına zarar verecek bir sürece dönüştürülmesi yasaklanmıştır. Erkek, hukuki bir sebebe dayanmasa bile boşanma hakkını kötüye kullanamaz; hakaret, küçük düşürme veya manevi işkence gibi durumlar, İslâm hukukunda ta‘zîr cezasını gerektiren fiiller arasında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, bir kimse eşini küçük düşürücü bir şekilde boşarsa, hâkim ta‘zîr yetkisini kullanarak manevi tazminat benzeri bir mali cezaya hükmedebilir.⁴⁴⁰

2.2.9.2. İddet

Sözlükte “saymak, sayılan şeyin miktarı, adet” anlamına gelen iddet kelimesi İslâm hukukunda, evliliğin herhangi bir sebeple sona ermesi durumunda kadının yeni bir evlilik yapabilmek için beklemek zorunda olduğu süreyi ifade etmektedir.⁴⁴¹ İslâm hukukunda Kur’ân tarafından belirlenen iddet süresinin, kocası ölen ya da boşanan bir kadının hamile olup olmadığının anlaşılması, vefat eden kocanın hatırasına saygı gösterilmesi ve ric‘î talâk

⁴³⁹ Ebû Bekir el-Kâsânî, *Bedâi‘u’s-sanâi‘ fi tertibi’s-şerâi‘*, thk. Ali Muhyiddin Abdülhamid (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000), 3/177-179.

⁴⁴⁰ Benli, “İslâm Hukukunda İnsan Onuru”, 329.

⁴⁴¹ Ebu Zehra, *Ahval*, 372; Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 247.

durumunda erkeğin evliliği sürdürme konusunda karar verebilmesi için düşünme fırsatı sunma gibi hikmetlere dayandığı söylenebilir.⁴⁴²

Hanefî mezhebine göre iddet, “evlilikten doğan etkilerin tamamen sona ermesi amacıyla belirlenmiş bir süre” olarak tanımlanır. Çoğu fakih ise iddeti, “kadının belli bir süre beklemesi” şeklinde tarif etmiş ve bu süreyi beklemenin kendisi olarak değerlendirmiştir.⁴⁴³ Zifaf öncesi gerçekleşen boşamalarda iddet gerekmez.⁴⁴⁴

2.2.9.2.1. İddetin Çeşitleri

2.2.9.2.1.1. Boşanma (Talâk) Sonrası İddet

Boşanma sonrasında iddet süresi, kadının hamile olup olmamasına bağlı olarak değişmektedir:

- Hamile olmayan kadınlar için iddet süresi üç hayız (adet) dönemidir. Adet görmeyen kadınlarda ise bu süre üç aydır. Nitekim Kur’ân: “*Boşanan kadınlar kendi başlarına (evlenmeksizin) üç âdet süresince beklerler*”⁴⁴⁵ buyurmuştur.

- Hamile kadınlar için iddet, doğumla sona ermektedir.⁴⁴⁶

İddetin bir diğer önemli hükmü, kadının boşanma veya kocanın vefatı sonrası iddet süresi boyunca kocasının evinde ikamet etmesidir. Bu düzenleme, öncelikli olarak kadın için bir hak niteliği taşımakla birlikte, bazı durumlarda bir yükümlülük olarak değerlendirilebilir.⁴⁴⁷ Kur’ân’da, “*Apaçık bir hayâsızlık yapmaları hali bir yana, onları evlerinden çıkarmayın, onlar da çıkmassınlar*”⁴⁴⁸ ve “*Onları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onlara zarar vererek gitmelerini sağlamaya kalkışmayın*”⁴⁴⁹ âyetleri, bu konuyu

⁴⁴² Kahveci, *İslâm Aile Hukuku*, 247.

⁴⁴³ Vehbe b. Zuhayli, *el- Fıkühü’l İslâmi ve Edilletuhu* (Dımaşk: Dâru’l-Fikr, 1989,), 7/624.

⁴⁴⁴ el-Ahzâb 33/49.

⁴⁴⁵ el-Bakara 2/228.

⁴⁴⁶ Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 343.

⁴⁴⁷ Acar, “İddet”, 21/466.

⁴⁴⁸ et-Talâk 65/1.

⁴⁴⁹ et-Talâk 65/6.

hem erkek için bir sorumluluk hem de kadın için bir hak ve yükümlülük olarak ifade etmektedir.

Kadının iddet süresince kocasının evinde kalması, taraflara aile birliğini yeniden değerlendirme ve uzlaşma fırsatı sunmayı, çocukların ve kadının haklarını korumayı ve geçici bir süre de olsa güvence sağlamayı amaçlamaktadır. Bu hüküm, kadının meşru bir mazeret olmaksızın evi terk etmemesi gerektiği ilkesine dayanır ve aile kurumunun devamını gözeten bir tedbir olarak öne çıkmaktadır. Bu tür iddet, çocuğun nesebini koruma ve evlilik birliğinin etkilerinin bir süre daha devam etmesini sağlama amacı taşımaktadır.

2.2.9.2.1.2. Vefat Sonrası İddet

Eşinin vefatı durumunda kadın için iddet süresi, hamile olup olmamasına bağlı olarak farklılaşır:

- Hamile olmayan kadınlar için bu süre dört ay on gündür.
- Hamile kadınlar için ise doğumla iddet sona ermektedir.⁴⁵⁰

Vefat sonrası iddet, hem duygusal bir yas süreci hem de toplumsal düzende nesebin korunması için bir önlem niteliğindedir.

2.2.9.2.2. İddetin Hukuki Sonuçları

1. Evlilik Yasağı

İddet süresi boyunca kadın, başka biriyle evlenemez. Bu kural, çocuğun nesebinin belirlenmesi ve önceki evliliğin etkilerinin sonlanması açısından önemlidir.

2. Nafaka Hakkı

Boşanma sonrası iddet süresi boyunca, koca kadına nafaka sağlamakla yükümlüdür. Ancak zina veya benzeri durumlar sonucu iddet süreci doğmuşsa, nafaka hakkı ortadan kalkabilir.

3. Mirastan Pay Alma Hakkı

⁴⁵⁰ Mevsili, *İhtiyar*, 2/209; Acar, *İslâm Aile Hukuku*, 343.

Vefat sonrası iddet sürecinde, kadın eşinin mal varlığından miras alma hakkını korur. Bu durum, kadının ekonomik güvenliğini sağlamayı hedeflemektedir.

4. Kocanın Rücu Hakkı

Boşanmanın ric'i talâk (geri dönüş mümkün olan boşama) kapsamında gerçekleştiği durumlarda, koca iddet süresi boyunca boşanmayı geri alabilir. Bu hak, evlilik birliğini yeniden sağlama ve taraflar arasında barışma ihtimalini artırma amacı taşımaktadır.

5. Nesebin Korunması

İddet süresi, doğacak çocuğun nesebinin belirlenmesini sağlar ve çocuğun soy bağıyla ilgili hukuki sorunların önüne geçmektedir.⁴⁵¹ Bu uygulama, kadının haklarını ve toplum düzenini korumayı hedefleyen bir düzenlemedir. İddet süresi, kadının aceleyle veya baskı altında yeni bir evliliğe zorlanmasını engellemektedir. Bu durum, kadının duygusal ve fiziksel iyilik halinin korunmasına hizmet etmekte, boşanma sonrası nafaka yükümlülüğü, kadının maddi açıdan mağduriyet yaşamamasını sağlamaktadır. Yine iddet, çocukların soy bağının kesin bir şekilde belirlenmesini sağlayarak, hem çocuk hem de anne için toplumsal itibarı koruyan bir işlev görür.

Vefat sonrası iddet, kadına eşinin kaybını anlamlandırması ve duygusal bir yas süreci yaşaması için bir fırsat sunmaktadır. Bu düzenleme, kadının manevi açıdan desteklenmesini hedeflerken erkeğe de hürmeti gerekli kılmaktadır. Kadının bu süreçte süslenmesi caiz görülmemektedir.⁴⁵²

Sonuç olarak, iddet kavramı, tarihsel bağlamında hem bireysel hem de toplumsal düzeyi etkileyen çok boyutlu bir düzenleme niteliğindedir. İnsan onuru çerçevesinde değerlendirildiğinde, bu uygulamanın kadınların haklarını daha da güçlendirecek şekilde modern şartlarla uyumlu hale getirilmesi gerektiği açıktır. Bu yaklaşım, kadının bireysel iradesini, sosyal statüsünü ve ekonomik güvenliğini korumayı esas almalıdır.

⁴⁵¹ Mevsili, *İhtiyar*, 2/208.

⁴⁵² Mevsili, *İhtiyar*, 2/217.

SONUÇ

Allah, insanı onurlu bir varlık olarak yaratmıştır. İnsan onuru temel insan haklarının en başında yer almaktadır. İnsanın onurlu yaratılmış olduğu İsrâ Sûresinin “Biz Âdemoğlunu onurlu bir varlık olarak yarattık” âyeti ile teyit edilmiştir. İlk insana, meleklerin secde ettirilmesi de yine insanın varlık kategorisinde sahip kılındığı en üstün değeri ortaya koyması açısından önemlidir. Yaratıcının insanın onuruna verdiği bu değer fikhî hükümlere de yansımıştır. Hüküm ifade eden naslar insan onurunu gözettiği gibi İslâm hukukçuları da ictihadlarında insan onurunu gözetme çabasında olmuşlardır.

İslâm aile hukuku, hem bireylerin haklarını hem de toplumsal düzeni koruma amacıyla şekillenmiş bir sistemdir. Kur’ân ve Sünnet kaynaklı hükümler, aile içindeki hak ve sorumlulukların dengelenmesi, tarafların mağdur edilmemesi ve özellikle zayıf olanın korunması için bir çerçeve oluşturmaktadır. Ancak bu hükümlerin uygulanma biçimleri, içinde bulunulan toplumsal koşullara ve maslahat anlayışına göre değişiklik gösterebilmektedir. İslâm hukukunda nikâh sadece iki bireyin anlaşması değil, aynı zamanda toplumsal bir sözleşme olarak görülür.

Çalışmamızda tespit edildiği üzere, İslâm aile hukuku, insan onurunu koruma amacına uygun hükümler içermekle birlikte, bazı hükümler toplumların değişen ihtiyaçlarına göre yeniden yorumlanmalıdır. Bu yorumlamalar insanların uygulamalarındaki küçük detayları barındırmalıdır zira aile hukuku taabbudi hükümlerden kabul edilmektedir. Kitap ve sünnette hakkında ayrıntılı hükümlerin yer aldığı konulardandır. Nikâhın ilan edilmesi, şahitlerin bulunması ve denklik gibi düzenlemeler, evliliğin toplumsal bağlayıcılığını artırırken, bireylerin haklarını ve onurlarını güvence altına alır. Çocukların nafaka, eğitim ve velâyet hakları ile eşlerin eşit sorumluluklarla donatılması aile bireylerinin onurunu koruma adına önemli düzenlemelerdir.

İslâm dini adalet temelli bir sistem inşâ etmiştir. Zulüm ve haksızlığa gidebilecek yolları kapatmıştır. İslâm aile hukukunda, kadının onuru ve hakları, evlilik birliği içinde özellikle korunmuş ve düzenlemelerle güvence altına alınmıştır. Mehir, nafaka ve iddet gibi

hükümler, kadınların ekonomik ve sosyal mağduriyet yaşamamasını sağlamaktadır. Örneğin, iddet süresi, kadının hem duygusal hem de maddi olarak yeni hayatına hazırlanması için bir geçiş dönemi sunar. Bunun yanı sıra, boşanma sonrası nafakanın tanınması ve mal paylaşımı gibi konular, kadının ekonomik haklarını gözetme amacı taşır. Ancak günümüzde özellikle boşanma sonrası kadınların maruz kaldığı hak ihlalleri, İslâm hukukunun modern yorum ve uygulamalarında insan onuru merkezli bir yeniden değerlendirmeye ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Çalışmamızda da belirtildiği üzere, bazı toplumlarda uygulanan kadına yönelik ayrımcı yaklaşımlar, İslâm'ın öngördüğü onur ilkesine aykırıdır. Bu durum, İslâm aile hukukunun evrensel değerlerini doğru uygulamanın önemini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, İslâm aile hukuku, insan onurunun korunması açısından hem teorik hem de pratik düzeyde önemli bir çerçeve sunmaktadır. Ancak bu hukukun çağdaş ihtiyaçlar ve değişen toplumsal koşullarla uyumlu yorumlanması gerekmektedir. Çalışmamızda da ortaya konulduğu gibi, Kur'ân ve Sünnet'in öngördüğü ilkeler, bireylerin hak ve onurunu merkeze alırken, maslahat prensibi bu hükümlerin dinamik ve kapsayıcı bir şekilde uygulanmasına imkân tanımaktadır. Günümüzde insan onurunu zedeleyen uygulamaların ortadan kaldırılması ve İslâm aile hukukunun ruhuna uygun düzenlemelerin yapılması, hem bireylerin hem de toplumun huzuru açısından zorunludur. Bu perspektif, İslâm'ın evrensel adalet ve merhamet anlayışını yansıtmaktadır.

KAYNAKÇA

- Acar, Halil İbrahim. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 4. Basım, 2021.
- Acar, Halil İbrahim. “Mehrin İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”. *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 17 (2011), 368-388.
- Acar, Halil İbrahim. “Talâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 39/496-500. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Akay, Hasan (ed.). *İslâmî Terimler Sözlüğü*. İstanbul: İşaret Yayınları, 3. Basım, 2005.
- Akpınar, Ali. “Hz. Peygamber ve Aile”, 2. *Uluslararası Mevlid-i Nebi Sempozyumu Tebliğler Kitabı* (18 Kasım 2019-Şanlıurfa), 53-74.
- Aktaş, Fadime. *İslâm Hukukunda Cezaların İnsan Onuru Üzerindeki Etkisi*. Tokat: Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Alper, Hülya. “İmam Mâtürîdî’ye Göre İnsan Onuru: Allah’ın Üstün Kıldığı Varlık Olmanın Anlamı,” *Buhara Kongresi Bildiriler Kitabı* 1 (Ankara, 2018), 304-324.
- Altıntaş, Ramazan. “Cahiliye Zihniyeti ve Çiğnenen İnsan Onuru”, *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru Sempozyumu* (19-21 Nisan 2013-Konya), 127-137.
- Altungök, Ahmet. *Eski İran’da Din ve Toplum*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2015.
- Ansay, Sabri Şakir. “Aile Hukuku”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2-3 (1952), 20-32.
- Apaydın, Hacı Yunus. “Fâsit Nikâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 12/417-421. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- Apaydın, Hacı Yunus. “İslâm Hukukunda Aile”, *Günümüzde Aile Sempozyumu*, (02-04 Aralık 2005), 135-150.
https://isamveri.org/pdfdrgr/D169931/2007/2007_APAYDINHY.pdf

- Apaydın, Hacı Yunus. “Velâyet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/15-19. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- Aristoteles (Aristo). *Politika*. çev. Murat Temelli. İstanbul: Ark Kitapları, 2013.
- Aşur, Muhammed Tahir. *İslâm Hukuk Felsefesi Gaye Problemi /Mekasidu’ş-Şeri’ati’l-İslâmiyye*. çev. Vecdi Akyüz - Mehmet Erdoğan. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2022.
- Atalay, Hamit (ed.). *İngilizce-Türkçe sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Atar, Fahrettin. “Nikâh”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- Ataseven, Asaf. “Çocuğun Süt Dönemi ve Süt İle Beslenmesi”. *İslâm’da Aile ve Çocuk Terbiyesi Sempozyumu 18*, (ts.), 261-271.
- Atcı, İsa. “İnsan Onuru’nun İnşâsında Seçilmiş Irk, İlâhî Varlık ve Erdemli Beşer Düşüncesinin Yansımaları”. *Kafkas Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/18 (28 Temmuz 2022), 294-322. <https://doi.org/10.17050/kafkasilahiyat.1111888>
- Atcı, İsa. “İslâm ve Diğer İlâhî Dinlerde Varlık Kategorisinde İnsan Onuru”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (30 Haziran 2022), 210-236. <https://doi.org/10.17859/pauifd.1101400>
- Aydın, Mahmut - Duran, Asım. "Evrensel Bir Değer Olarak İnsan Onuru", *Hz. Peygamber ve İnsan Onuru Sempozyumu* (19-21 Nisan 2013-Konya) (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 35-48.
- Aydın, Mehmet Akif. “Aile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/196. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Benli, Abdullah. “İslâm Hukukunda İnsan Onuru", *Hz. Peygamber ve İnsan Hakları Sempozyumu* (19-21 Nisan-Konya) (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 303-343.
- Bilgiz, Musa. *Kur’ân’da İnsanlık Onuru*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2012.
- Budak, Hatice - Arslantaş, Seda Nur. “Kadınların İslâm Aile Hukukunda Mehir Hakkına Bakış Açıları ve Tecrübeleri Üzerine Bir Değerlendirme” *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29 (2022), 36-68.

- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâil. *el-Câmiu's-sahîh*, çev. Mehmet Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2004.
- Cevherî, Ebu Nasr İsmail b. Hammad. *Tacu'l-Luğa ve Sthahu'l-Arabiye*, thk. Ebu Muhammed Abdullah b. Berri el-Makdisi İbn Berri. 3 Cilt. Beyrut: Dar'ül İhya Turas, ts.
- Cin, Halil. *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*. Konya: Selçuk Üniversitesi, 1988.
- Coşkun, Güleray. “İslâm Aile Hukukunda Nikâh Akdinin Dini ve Hukuki Boyutları”. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, 2009.
- Çeker, Orhan. *İslâm Hukukunda Çocuk*. Konya: Tekin Kitabevi, 2016.
- Çeker, Orhan. “Kadının Şahitliği Üzerine”, *Aile Sempozyumu Tebliğler* -3. Medeniyet Vakfı Yayınları: Ankara: Medeniyet Vakfı Yayınları, 2015), 113-116.
- Çetiner, Necmettin Nuri. *İnsana Hürmetin Fıkha Etkisi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Çolak, Abdullah. “İslâm’da Aile Kurumunu Korumaya Yönelik Tedbirler”. *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (Bahar 2016.), 105-137.
- DİYYK, Din İşleri Yüksek Kurulu. “Bir Defada İki veya Üç Talâkla Boşamanın Hükmü Nedir?”. (Erişim 28 Aralık 2024). <https://kurul.diyanet.gov.tr/Cevap-Ara/841/bir-defada-iki-veya-uc-talakla-bosamanin-hukmu-nedir>
- Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle İslâm Hukuku/ Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras*. İstanbul: Erenler Matbaası, 2. Basım, 1983.
- Dursun, Akif. “Aile Kavramı, İslâm Hukukunda ve Türk Hukukunda Ailenin Tanımı ve Kapsamı”. *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/13 (İstanbul: 2022), 408-448.
- Erul, Bünyamin. “Hz. Aişe Kaç Yaşında Evlendi? Dokuz Mu? On Dokuz Mu?”, *İslâm Araştırma Dergisi* 19/4 (2006), 637-649.
- Fayda, Mustafa. “Cahiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/17-19. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- TDK Türkçe Sözlük. 6 Aralık 2024. <https://sozluk.gov.tr/>

- Gölcük, Şerafettin. “Bazı Kur’ânî Kavramlar ve Kur’ân’da İnsan Tipleri”, *Hız. Peygamber ve İnsan Onuru Sempozyumu* (19-21 Nisan 2013-Konya), 195-199.
- Gözler, Kemal. *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi, 1. Basım, 2000.
- Gümüş Böke, Emine. “İslâm Hukukunda Aile Kurumu ve Nikâh İlişkisi”, *Uluslararası Aile Sempozyumu*, 1 (15-17 Ekim 2020), 253-276.
- Gürdeniz, İsmail Hakkı. “Hanefî ve Şâfiî Mezhebine Göre Evlilikte Kefâet’in Arandığı Yerler”. *Atlas Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (15 Mayıs 2018), 61-78.
- Habergetiren, Ömer Faruk. “İslâm Hukukunda Gözetilmesi Zorunlu Maslahatlar Çerçevesinde İnsan Onuru”. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 3/1 (30 Haziran 2019), 150-169.
- Hökelekli, Hayati. “İrz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/133-134. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- İbn Kudâme, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Hamza el-Ensârî. *el-Muğnî ve ma ‘hu ‘ş-Şerhü’l-Kebîr ‘alâ metni’l-Muknî*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî ve Abdurrahman b. Ahmed el-Feryavâî. Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2009.
- İbn Mâce, Ebu Abdillal Muhammed b. Yezid el-Kazvini. *Sünen-i İbni Mâce Tercümesi ve Şerhi*, trc. Haydar Hatipoğlu. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1982.
- İbn Manzur, Ebü’l-Fazl Cemalüddin b. Muhammed. *Lisanü’l-Arab*. Bulak: Matbaatü’l-Miriyye, 1. Basım, 1303.
- İbn Rüşd, Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü’l müctehid ve nihâyetü’l- muktesid*, çev. Vechi Akyüz. 3 Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2015.
- İbn Rüşd, Ahmed b. Muhammed. *Bidâyetü’l müctehid ve nihâyetü’l- muktesid*. thk. Muhammed Adnan Derviş. 2 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Arkâm, by..
- İspir, Zeynep. *İnsan Haklarının Temeli Olarak İnsan Onuru Kavramı*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022.
- Kahraman, Abdullah. “İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (2022), 27-74.
- Kahveci, Nuri. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2017.

- Kahveci, Nuri. *Nişanlılık / İslâm Hukuku Açısından*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2007.
- Karaman, Hayreddin. *Anahatlarıyla İslâm Hukuku-2*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 18. Basım, 2021.
- Karaman, Hayreddin. *İslâm Hukuk Tarihi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2024.
- Karataş, Meryem. *Değerler Eğitimi Açısından Kur'an'da İnsan Onuru*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=rZ-2z9JJeAAxaVFM2mCB7A&no=bYaRgTrxEFRO3xGmHaZKxw>
- Kâsânî, Alâuddîn Ebû Bekr b Mes'ûd. *Bedâ'i' u's-sanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i*. 7 Cilt. Beyrut: Dar'ul Kütübil İlmiyye, 1910.
- Kaya, Ali. "Câhiliyeden Kur'an'a Kerem Kavramı". *Abant İzzet Baysal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (30 Mayıs 2021), 369-402.
<https://doi.org/10.33931/abuifd.886824>
- Kayak, Sevgi. "Roma Hukukunda Aile Kurumu". *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi* 8/2 (28 Şubat 2019), 249-302. <https://doi.org/10.32957/hacettepehdf.485333>
- Kıylık, Mustafa Harun. "Aile İçi Eğitim Açısından İslâm Hukuku'nda 'Hidâne'". *Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı*. Iğdır: 2016, 143-178.
- Kur'an Yolu Meali*, çev. Hayrettin Karaman - Mustafa Çağrı - İbrahim Kâfi Dönmez - Sadrettin Gümü. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 8. Basım, 2020.
- Kutluer, İlhan. "İnsan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/ 320-323. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Köse, Saffet. *Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu*. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2014.
- Köse, Saffet. "İslâm Hukukunda İnsan Onuruna Dayalı Bazı Hükümler". *H. Peygamber ve İnsan Onuru Sempozyumu* (19-21 Nisan 2013-Konya). 117-139.
- Köse, Saffet. "İslâm Hukukuna Göre Evlenmede Velayet". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 2 (2003), 101-116.

- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd es-Semerkandî. *Te'vilatül Kur'an Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu - S. Kemal Sandıkçı. 2. Cilt. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2. Basım, 2019.
- Metin, İsmail. “İslâm Öncesi Araplarda Evlilik Ritüelleri ve Aile Kurumuna Bakış”. *Tokat İlmiyat Dergisi* 10/2 (30 Aralık 2022), 553-574. <https://doi.org/10.51450/ilmiyat.1179643>
- Mutçalı, Serdar. *Arapça- Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, ts., 757.
- Mütercim Âsım Efendi vd. *el-Okyanusu'l-basit fi tercemeti'l-Kamusi'l-muhit*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 1. Basım, 2014.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *Muhtasar Sahih Müslim*, thk. Müştak Ahmed Nadîrî - Abdülhamid Muhammed ed-Dervîş. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 6. Basım, 1991.
- Nişanyan Sözlük. Erişim 19 Ekim 2024. <https://www.nisanyansozluk.com/kelime/%C5%9Feref>
- Özay, Hilal. “Nişanlılıkta Yaptırılan İmam Nikâhının İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.3876184>
- Özcan, Hüseyin (ed.). *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*. Ankara, İl. 4. Basım, 1975.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. *el-Mufaddal. Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an*. Kavramları Sözlüğü. İstanbul: Pınar Yayınları, 2023.
- Serozan, Rona - Başoğlu, Başak- Kapancı, Berk. “Aile Hukukunun Özellikleri, İlkeleri ve Gelişimi” *İstanbul Kültür Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 15/2 (2016), 531-560.
- Stewerwald, Karl (F) (ed.). *Türkçe-Almanca ve Almanca Türkçe Longenscheidt Cep Sözlüğü*. Berlin: Langenscheidt, 1966.
- Şahin, Seniyye. *Türk Medeni Hukuku ve İslam Hukukunda Velayet*. Ankara: Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023. <file:///C:/Users/Dell/Downloads/798496.pdf>
- Şeker, Cihat. “Yahudilikte Evlilik ve Cinsellik Anlayışı / Ahlakı”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 0/44 (30 Aralık 2015), 247-271. <https://doi.org/10.29288/ilted.308482>

- TDK Türkçe Sözlük. Erişim 19 Ekim 2024. <https://sozluk.gov.tr/?kelime=haysiyet>
- Tekin, D. Yılmaz (ed.). *Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü*. Tekağaç Eylül Kitap ve Yayınevi, 2007.
- Tevrat. Kolektif. Ankara: Dorlion Yayınları, 2018.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed bin İsa bin Sevre. *el-Câmiu's-sahîh Sünenü't-Tirmizî*. thk/nşr. İmdad Şakir. Beyrut: Dârü'l-Kitâb el-Âmiyye, 2. Basım, t.y.
- TMK, Türk Medeni Kanunu (Kanun No. 4721). *Resmî Gazete* 24607 (22 Kasım 2001). Erişim 15 Ekim 2024. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf>
- Topaloğlu, Bekir. *İslâm da Kadın*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası (Kanun No. 2709). *Resmî Gazete* 17863 (9 Kasım 1982). Erişim 11 Kasım 2025. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/anayasa/>
- Umur, Ziya. *Roma Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1982.
- Yaman, Ahmet. *İslâm Aile Hukuku*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2022.
- Yazır, Elmalılı Hamdi. *İslâm Hukuku ve Fıkıh İstılahları Kamusu (5 Cilt)*. İstanbul: Eser Neşriyat, ts.
- Yıldırım, Nida. “Aziz Augustine Bağlamında Hristiyanlık'ta Kadın Anlayışı”. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Zuhaylî, Vehbe. *el-Veciz fi usuli'l-fikh*. Beyrut: Darü'l-Fiker, 1995.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ TEZ DEĞERLENDİRME FORMU		
Öğrencinin Adı Soyadı:		EVET
Kapak		
1	Tez başlığı, tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapakta ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, abstract, giriş, sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi ☐ APA 7 ☐ CMS ☐ İSNAD ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşlukları ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

İmza

Doç. Dr. İsa ATCI